

VÅRA NOMADER,

FRAMSTÄLLNING MED EN BLICK PÅ

NYBYGGESVÄSENDET I LAPPMARKEN

AF

AUG. CAJANUS.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI, 1870.

Förord.

*Detta utkast till öfversigt af lappländska förhållanden nedskrefs i februari innevarande år och gafs den form, som syntes lämplig för en tidning. Det har äfven under årets lopp varit infördt i Nya Dagligt Allehanda. Ett gynsammt mottagande dervid har föranlett dess utgifvande i bokform. De för dess utarbetande anlitade källor tillkomma förtjensten af det värde, som må kunna tillerkännas detsamma. Dessa källor, af hvilka flera blifvit i texten åberopade, äro förnämligast: S. NILSSON, *Skand. Nordens Ur-inwånare*, VAHL, *Lapperne og den lapske Mission*, LÄSN. FÖR FOLKET, flere årg., P. LÆSTADIUS, *Journal och fortsättning af journalen*, L. L. LÆSTADIUS, *Om Uppodlingar i lappmarken på det allmännas bekostnad*, AGARDH, *Statistik*, FALKMAN, *Embetsresa etc.*, ENGSTRÖM, *Resa i Norrland m. m.*, TORNÆUS, *Beskrifning öfver Tornå och Kemi Lappmarker*, HÖGSTRÖM, *Beskrifning öfver Sveriges Lappmarker*, med flera, hvarjemte tack-samligen får erkännas, att några muntliga och skriftliga upplysningar blifvit för det lilla arbetet använda.*

Lule den 15 Nov. 1869.

I.

Nomadfolkets namn och släktskap med andra folk.

Man skulle vara böjd att finna en motsägelse i blotta ordet *nomadfolk*. Om man utgår från våra egna utvecklade samhällsförhållanden, skall det blifva svårt att hos nomaden träffa några beröringspunkter, som motsvara det högre begreppet af *ett folk*. En stam, söndersplittrad i vissa släkter, som hvar för sig hafva sina behof, sina omsorger, sina vägar, utan något egentligt samband sinsemellan, utan ett högre inre ändamål, utan en gemensam, bestämd riktning till utveckning, detta är en *stam*, men det är icke ett *folk*. Allt gemensamt mellan dessa släkter är någonting yttre, rent tillfälligt, som visserligen skapar ett slags sammanhållning, men denna sammanhållning är icke beroende af en inre nödvändighet, utan endast mekanisk, framkallad af instinktiv omtanke för det animala livets behof och bestånd.

Ur rent mänsklig synpunkt blir det dock ett folk. Utspridt på en ganska stor yta af vårt klot, med de skilda slägterna vandrande på bestämda afstånd från hvarandra, finnes hos detta folks spridda delar likheter, som äro omisskänliga. Deras kroppsbyggnad, ansigtsbildning, hy, lefnadsvanor, språk och religiösa begrepp samt traditioner bära otvetydiga spår efter gemensamt ursprung och nära släktskap. De må uppsökas i Sverige eller Norge, i Ryssland

eller Asien, öfverallt påminnelser om samma folk. Öfver samma tema kunna variationerna vara mångfaldiga. Så är det ock med nomadfolket. Den ena släkten synes väl hafva tagit ett steg fram om den andra; kroppshöjden, ansigtsfärgen, håret, ögonen kunna väl förete några olikheter; språkets dialekter skilja sig väl icke så litet från hvarandra, till och med folkets namn är icke detsamma i alla länder, och vi gifva det en benämning, som är förhatlig för folket sjelft, som det icke vill kännas vid och som är vida skild från det namn, hvarmed det uppkallar sig sjelft; men detta oaktadt blir släktskapen icke oigenkänlig.

Norrmännen kalla detta folk *finnar*, men sjelft kallar det sig *sabmeladz*, *sabme*, *same*. Som likväl detta namn har stor likhet med finnarnes nationella namn *suome* eller *suomalaiset*, gifvo desse senare ett annat namn åt det af dem föraktade folket och kallade det *lappar*. Denna benämning hafva vi svenskar, och efter oss nästan alla andra europeiska folk, adopterat.

Redan deruti, att nomadfolket icke ens tilläts att behålla sitt eget namn, utan tilldelades ett föraktligt ord, ligger uppslaget till dess skiftande öden, dess separering, dess förtryck och förföljelse.

Nomadfolkets äldsta historiska namn är dock *finnar*. Tacitus (omkr. 100 e. Kr.) omtalar finnarne (fenni), boende der nu landet Samland i Preussen ligger. Hans beskrifning om dem träffar in på lapparne; han yttrar sig nemligen sålunda: "jag är osäker, om jag skall räkna peucinerne, venederna och finnarna till germanerna eller till sarmaterna... Hos finnarne herrskar en utomordentlig råhet, en ohygglig fattigdom. De hafva inga vapen, inga hästar, intet hus och hem. Örter äro deras föda, skinn deras kläder, marken deras läger. Deras enda förtröstan är på pilar, men af brist på jern sätta de ben till udd på dem. Jagten utgör både männens och qvinnornas näringsfång, ty dessa följa med öfverallt

och dela fångsten. För barnen gifves ingen annan tillflykt för vilda djur och för regn, än att de betäckas uti någon sammanflätning af ett tråds grenar. Hit draga sig de unga tillbaka, här är de gamles tillflyktsort. Det anse de lyckligare än att tråla med åkerbruk, äflas inom hus (med bygnadsarbete) samt under fruktan och hopp fika efter egna och andras egodelar. Trygga för människor, trygga för gudarne, hafva de uppnått hvad som är svårast af allt, nemligen att icke en gång hafva något att önska“.

Jornandes, som lefde i 6:te århundradet, omtalar bland andra folk i Skanzia tre crefinniska (tres crefennæ), som icke lefde af korn, utan af köttet af vilda djur och fåglar. Ordet *crefennæ* har varit mycket olika tolkning underkastadt, men är sannolikt detsamma som samtidigt förekommer hos Procopius, hos hvilken det heter, att “af de i Thule boende barbarer för endast ett folk, de så kallade skridfinnarne, ett fullkomligt vildt lif. De hafva hvarken kläder, eller begagna de skor eller dricka de vin eller hafva de någon gröda af jorden, ty hvarken de sjelfva eller deras qvinnor bruka jorden, utan alla, både män och qvinnor, egna sig uteslutande åt jagt. De öfvermåttan stora skogar och berg, som utsträcka sig åt denna trakt, erbjuda dem nemligen en utomordentlig mängd både af större vildt och af andra djur. Köttet af de vilda djuren tjénar dem till föda, och hudarne begagna de till kläder. Men då de ej hafva något att sy med, hopbinda de hudarne med senor af djuren och betäcka dermed sin kropp helt och hållet. Deras nyfödda barn uppammas icke heller på samma sätt som andra människors, utan uppfödas endast med mårgen af de fångade djuren. Så snart barnet är födt, invecklar modern det genast i en hud, hänger upp det i ett träd och sticker ett stycke mårge i dess mun samt begifver sig, i sällskap med mannen, åter ut på jagt. — Sådant är lefnadssättet hos desse barbarer, hvaremot de öfriga thuliterna ganska litet skilja sig från andra människor“.

Med bortseende af den sista anmärkningen, hvilken såsom en, om ock något tvetydig, artighet gäller våra förfäder, torde det få anses otvifvelaktigt, att dessa beskrifningar på finnar och skridfinnar afse lapparne. Skridfinnar omtalas äfven af flere andra författare, och ordet har troligen uppkommit af lapparnes bruk att gå på skidor. Petrus Læstadius antager, att svenskarne kallat lapparne så, till skilnad från de andra finnarne, men det är icke osannolikt, att skidor begagnades äfven af de senare; ty något lämpligare fortskaffningsmedel kan neppeligen uppfinnas för trakter, som mer än halfva året äro snöhöljda och som till stor del i annat fall måste varit nästan otillgängliga. I sagan om Fornjoter heter det: "till Thor offrade qvenerna (kajanerna) om midvintern, för att han skulle frambringa mycket snö, så att det kunde blifva godt *skidföre*" *). Också ser man ännu i dag skidor ganska ofta begagnas af landsbygdens bofasta befolkning, och att de äfven varit i bruk åtminstone i mellersta Sverige, erinrar man sig bland annat genom Gustaf I:s historia. Det kan således vara troligt, att namnet finnar och skridfinnar begagnades om både finnar och lappar.

Om lapparnes ursprung och släktkap med andra folk hafva åtskilliga, mer och mindre sannolika hypoteser blifvit framställda. Sålunda har Rudbeck den yngre ansett, att lapparne skulle vara af semitisk race eller en afkomma af de tio Israels släkter och grundat denna åsigt på språket, som visserligen har en semitisk karakter, men icke innehåller flera ord, som likna hebreiskan, än flera andra språk, samt på lapparnes klädedrägt och hvarjehanda plägseder. Så osannolikt detta antagande än är, hafva några författare godkänt detsamma. För att icke nämna Ehrenmalm och Högström, finner man senast denna hypotes hyllad af Sillén i hans Svenska Handels Hi-

---

*) Prof. Nilsson citerar detta såsom bevis, att finnarne voro Thordyrkare.

storia, hvarest anmärkningen, att de nuvarande judarne och lapparne föga likna hvarandra, bemötes med den beqväma, men ogrundade invändningen, att lapparne "degenererat".

Andra författare sätta dem i nära släktskap med tatarer och med de gamla kelterna.

Hvarken när man fäster afseende på benbyggnaden eller språket eller andra egendomligheter, finnes likväl någon grund för det antagandet, att lapparne skulle vara samma folk som judar eller kelter. Att detta senare folk är ett bland Europas urinvånare har detta oaktadt många sannolikheter för sig.

Man har på senare tider fäst mycken uppmärksamhet vid den indelning af menniskoracerna, som våra berömda etnologer, prof. Retzius och Nilsson uppställt, och för hvilken hufvudskälarna ligga till grund. Hufvudafdelningarna deruti äro: gentes dolicocephalæ (med ovalt hufvud) och gentes brachycephalæ (med rundt hufvud). Lapparne skulle då hänföras till den senare klassen. Dessa två folkafdelningar delas åter i tvenne underafdelningar, nemligen: med lodrätt på hvarandra stående käkben och med framstående käkben. Till den första af dessa höra lapparne. Efter detta system skulle lapparne vara närmast beslägtade med turkar, perser, avarer, slaver, finnar och tschuder, basker, jakuter och samojeder. Man får likväl icke från denna utgångspunkt draga alltför bestämda slutsatser, ty de etnologiska undersökningarna äro ännu nya och i det enskilda ofta osäkra. Retzius sjelf sätter visserligen lappar och tschuder i samma afdelning, men likväl som mera aflägsset beslägtade. Huruvida professor v. Düben, som sommaren 1868 besökt Lappmarken, enligt uppgift just i etnologiskt syfte, och som har under utarbetande en afhandling om sin resa, kommit till några bestämdare resultat i nämnda hänseende, är oss obekant. I alla händelser får man icke glömma, att klimatiska förhållanden, lefnadssätt o. s. v. kunna förorsaka olikheter, som vid en flyktig granskning före-

falla stora, men som i sjelfva verket är af mindre betydighet.

Utgår man åter från den synpunkt, som andra etnografer användt för sina system, nemligen språken, så får man hänföra lapparne till den turanska, mongoliska eller skytiska folkstammen och särskildt till de turanska eller altaiska mongolerna.

På grund af begge dessa etnografiska system skulle lapparne vara beslägtade med turkar, tschuder och samojeder.

Det är till tschuderna eller, som de också kallas, finnarna eller ugrerna, som lapparne höra. Till följd häraf äro de i närmaste släktskap med alla de finska stammar, som äro bosatta icke blott i Finland, och hvartill räknas: qvener, suomer, savolaxer, kareler och tavaster, utan äfven i flera guvernement i det inre Ryssland samt qvener i Sverige och Norge. Härtill komma ester och lifländare samt magyarer i Ungern och Transsylvanien. Måhända kunde äfven räknas hit bulgarerna, som äro en blandning af slaver och uraliska finnar, samt litauerne och (de gamle) preussarne.

Det är således icke en liten folkstam, till hvilken lapparne höra. Dess antal uppgår med säkerhet till öfver 9 millioner, och den är utbredd öfver nordligaste delen af Sverige och Norge, norra och östra Ryssland nästan ända ned till Kaspiska hafvet, samt i Ungern, d. v. s. på en sträcka i Europa af öfver 400 mil från norr till söder och öfver 600 mil från öster till vester. Det är icke en sammanhängande kedja af samma folk, som bebor dessa stora landsträckor, utan den sammanlänkas af andra mellanliggande folk, men de finnas dock der i större eller mindre antal. I Finland, Estland, Lifland och Finnermarken är det mest oblandadt, men i Ungern är det blandadt med romaner och slaver, i Ryssland med mongoler o. s. v. I Asien bebor det landsträckan ända till på andra sidan Ob, och deras grannar äro mongoliska folk, med hvilka det är nära beslägtadt.

Af alla dessa folk hafva endast magyarerna i politiskt hänseende spelat någon framstående rol, men intet varit dömdt till större betydelselöshet än nomadfolket lapparne.

Så långt historiens ljus når tillbaka öfver flydda tider, hafva finska folk bebott dessa landsträckor. Det kan dock vara något tvifvel, om tschuder och skyter, hvilkas namn visserligen likna hvarandra, äro ett och samma folk. Från trakterna norr om Svarta hafvet sägas skyterna hafva blifvit undanträngda af germaniska och slaviska folk. Måhända hade de dock redan tidigare blifvit rubbade från sina sydligare hemvist genom det tåg, som Darius, i spetsen för sina 700,000 persiska krigare, företog emot dem. Såsom säkert torde man deremot få antaga, att norr om skyterna bodde ett folk, som möjligen var med dessa beslägtadt, men som var dem underlägset i hyfsning och därför föraktades och förföljdes. Detta folk måste hafva varit de gamles hyperboreer eller de nuvarande lapparne och samojederne, måhända äfven andra finska eller tschudiska stammar. Men i samma mån som skyterna trängdes undan, tryckte dessa på de norr om dem boende folken, som således mer och mer närmade sig den yttersta Norden.

En finsk forskare har bevisat, att finnarne bött i trakterna af Stora Altai och vid Jeniseis källor, och de äro möjligen desamma som kineserna kalla hvita hunner, ty dessa traktens bebyggare tala ännu om hvita tschuder. Vid folkvandringarna blefvo de imellertid sprängda och blefvo dels boende bland deras undertryckare, bland hvilka hunnerna böra särskildt nämnas, dels trängdes de mot Norden.

Lapparnes släktskap med det folk, som vi nu kalla finnar, var länge bestridt af dessa senare, men nyaste tidens forskare, äfven bland finnarne, hafva framlagt sådana bevis på deras nära släktskap, att densamma nu är allmänt erkänd. De begge folkens gudalära är mycket lika, i folkkarakteren är skil-

naden icke heller så stor, de benämna sig med samma namn, och mellan deras språk förefinnas icke flera olikheter, än att de på Taciti tid kunnat vara ett och detsamma. Den stora lätthet, hvarmed lapparne förfinskas och finnarne förlappsas, hvilket senare äfven inträffat t. ex. med de vid Tromsö i 14:de århundradet bosatta bjarmerna, är äfven ett stöd för antagandet af deras nära stamförvandtskap.

Hvad lapparnes släktskap med andra finska folk angår, är det i synnerhet det med magyarerna, som varit föremål för undersökningar. Redan Olof Rudbeck påstod, att finskan och magyariskan voro närbeslägtade språk, och senare forskare hafva kommit till samma resultat. I medlet af förra århundradet omtalar Ihre den stora lätthet, hvarmed finska krigsfångar lärde sig magyariska, och när något senare tvenne jesuiter Sainovicz och Helt sändes till det nordligaste Sverige för att anställa astronomiska observationer, upptäckte den förre, som var magyar, till sin stora förundran, att lappskan och magyariskan voro närbeslägtade språk, men offentliggörandet af denna upptäckt misshagade mycket hans landsmän, som hellre ville anses för ättlingar af hunnerna än släktingar till de föraktade lapparna. Det är imidlertid nu fullt bestyrkt, att lappar och ungrare höra till samma folkstam.

Men detta stackars undanträngda och föraktade nomadfolk, som således icke har några låga anor, men hvars bekantskap, ännu mindre släktskap, ingen velat vidkännas, det skulle icke en gång få behålla sitt ärliga namn. Det var dem för godt att heta *samer*, de skulle kallas *lappar*. Hvad betyder då ordet lapp, och hvarifrån härleder det sig?

Dessa frågor hafva icke blifvit lika lätt besvarade, som namnet vunnit hastig framgång. Både ur lappskan och finskan har man sökt dess rot, till och med från germaniskan har en författare letat fram dess ursprung. Enligt den senare skulle namnet komma af *loap* eller *lupp*, hvilket skall betyda gift,

och skulle hafva begagnats af svenskarne om qvernerna, hvilka öfvervunno Anund Jakob genom att förgifta brunnarne. Andra lika orimliga förklaringar förefinnas och må förbigås med tystnad. De mest antagliga äro de begge följande. Det härledes dels från finska ordet *lappa*, som skall betyda ända eller det yttersta, och lapparne skulle då vara det ytterst boende folket, dels från lappska ordet *lappa*, som betyder klyfta, håla. Den förra härledningen framhålls i synnerhet af den utmärkte finske språkforskaren Castrén och är antagen af dansken Vahl, hvars förträffliga arbete: *Lapperne og den lapske Mission* vi till hufvudsaklig del i det ofvan anförda anlitat. Petrus Læstadius åter hyllar den senare härledningen, emedan klyftor och hålor voro lapparnes första, länge vanligaste och ännu i nödfall begagnade boningar. Namnet lappar skulle då motsvara de poetiska benämningar bergfolket, klippans söner, jordhålornas folk, med hvilka lapparne äfven och med skäl blifvit uppkallade. Detta hindrar dock icke, att finnarne inlagt en föraktlig betydelse i namnet, och att det härleder sig från finnarne, måste man antaga deraf, att det först vid slutet af 12:te århundradet blir bekant för svenskarne, sedan desse, efter Erik den heliges eröfringar, kommit i närmare beröring med finnarne. Om icke ett föraktligt begrepp från början gifvits ordet, skulle det icke än i dag vara missljudande för lapparne sjelfva. Af detta skäl föredraga äfven vi denna senare tolkning. V skulle till och med göra det endast därför, att afsigten med denna vår framställning är att bevaka de svagares rätt, och få äro de författare, som haft misskund med det undanträngda, förföljda nomadfolket. Af finska nationen hafva många författare uppträdt, men länge dröjde det, innan den lappska fann en egen målsman. Den förste inhemska författare i lappmarken och om lappmarken, som väddat till allmänheten, är Lars Levi Læstadius (Om uppodlingar i lappmarken på det allmännas bekostnad),

hvarefter hans bror, Petrus, utgaf sin berömda journal och fortsättning af journalen. På senare tider hafva lapparne funnit flere tolkare äfven af främmande race, och till sist skall väl allmänheten komma till insigt om den partiskhet, hvarmed förhållandena i lappmarken blifvit framställda.

II.

Nomadernas äldsta uppehållsställen.

Utaf de anförda uttrycken af Tacitus och Procopius kan man draga obestämda slutsatser till, att lappar i äldre tider uppehållit sig i landet mellan Frische Haff och Kurland samt i Skandinavien, äfvensom man af Herodotos' förvirrade och sagolika anförande om skyterna torde få antaga, att det folk, som omtalas ofvanom dessa, är antingen hunner eller lappar, möjligen beggedera, ehuru hopblandade och framhållna vid det dunkla ljus, som ännu på Herodotos' tid och långt senare icke förmådde sprida någon dager öfver dessa aflägsna och obesökta trakter. Det spörjsmålet uppstår af sig sjelft, om lapparne i alla tider varit inskränkta till de områden, som de nu innehafva, eller om de varit utbredda öfver långt sydligare trakter. Man måste gå långt tillbaka i tiden, för att vinna någon upplysning härom, och denna fråga sammanhänger på det närmaste med den om Europas urinvånare.

Förgäfves forskar man i historiens böcker för att erhålla ett svar på denna fråga. Häfderna hafva häruti ingen röst, ja knappast någon tunga.

Förgäfves skulle man ofvan jord söka efter några tecken, som med säkerhet skulle vägleda oss ur

detta mörker, om icke ur mörkret sjelft, ur jordens inre säkrare upplysningar kunde hemtas. Men då vi ställa framför oss och fägna oss öfver de resultat, till hvilka vetenskapen i denna riktning redan kommit, få vi icke glömma, att många år ännu icke förflutit, sedan denna nya eröfring i forskningens värld började göras. Snillet, som upptäckte denna väg till en vidsträckt och fördold värld, har visserligen sagt sitt *A*, men när dess *O* skall uttalas, förmår ännu ingen profetera.

De bevis man anfört för att lapparne innehåft helt andra vistelseorter än sina nuvarande äro följande:

Lapparnes äldsta sägner häntyda på att de kommit från öster, och vissa deri förekommande namn synas bestyrka detta. Sålunda nämnes deruti Kaukasus.

Men ännu rikligare bidrag till denna frågas besvarande lemnas oss af de ortnamn, som antyda lappska härkomst. Sålunda finnes i sydligare delen af Sverige en hel mängd namn, hvilka vinna förklaring af lappska. Lappland, Lappobohl, Lappolänet förekomma i Småland; Trollhättan (*havite* ett vattenfall), Mora i Dalarne, Hedemora, Kolmorden, Jerken, en sjö i Roslagen (*jargu* sjö), Vermland (af *vare* eller *vuori* ett berg och *maa* ett land) samt möjligen äfven Kalmar, som på ungerska betyder köpman. Samsö tillskrifves lappska ursprung och Hven, som fordom skrefs Hvedn, kan härledas från lappska *voudn*, fjärd. Ölands *Allvar* kommer möjligen af *all* hög och *vare* berg. I många svenska ortnamn förekomma *stock* och *garn*, hvilka på lappska betyda *sund* och *sjö*. (Skulle man icke häraf finna en lämpligare förklaring för *Stockholm* än af den beryktade Sigtunastocken?) I Norge finnas äfven många ortnamn, som erinra om lappska, och i Ryssland synes landet mellan Peipus och Finska viken hafva kallats Lappegunda. Dess invånare kallades äfven af sina landsmän närmare Petersburg föraktligt för lappoklot.

Familjenamnet Lappalain finnes ännu i fyra socknar äfvensom Lappala i ett annat distrikt.

Ännu längre i söder och vester finnes det ortnamn, som antyda lapparnes vistelse i dessa trakter. I Ostpreussen finnes ett amt, som heter Lapau, och Samland är ju icke annat än samernas, d. ä. lapparnas land. Samogitien påminner om samma ursprung. En mängd andra ortnamn kunde dessutom anföras såsom bevis på lapparnes närvaro i norra Tyskland och öster om Weichseln, men de anförda torde vara nog för vårt ändamål, synnerligast som åtskilliga språk äfven tagit intryck af lappska, och framför andra är detta fallet med det äldsta fornnordiska språket.

Det viktigaste skälet för att antaga lapparnes vistelse längre mot söder, vester och öster, än de nu finnas, lemnas dock i de *minnesmärken*, som på senaste tiden blifvit funna, och för hvilka vi tillåta oss lemna en något utförligare öfversigt.

Då vi här tala om minnesmärken, får man icke tänka på lemningar efter storartade byggnader, sådana som t. ex. blifvit upptäckta efter de gamla historiska folken i vestra Asien, eller på sådana jätteverk som de gamla egyptierna lemnat efter sig. Ingenstädes hafva lapparne lemnat dylika spår efter sig. På samma gång detta angifver, att lapparne icke någonsin spelat någon politisk rol i världen, ådagalägger det tillika, att deras barnaålder i Europa får sökas mycket längre tillbaka i tiden än något annat historiskt känt folk, och att denna tid är så aflägsen, att Europa då måste hafva legat som en vildmark, öfver hvilken icke ens en svag skymt af odlingens strålande ljus ännu hunnit framtränga.

De minnesmärken, som blifvit uppsökta och funna äro oansenliga till sitt yttre, men af stort värde för forskningen. De hafva blifvit upptäckta i jordens sköte, och så obetydliga de än i sig sjelfva äro, hafva de redan lemnat de rikaste bidrag till historien om människans stora utvecklingsstadier, och de

hafva i synnerhet spridt dager öfver Europas äldsta befolkning.

Man indelar menniskoslägtets utvecklingshistoria i stenåldern, bronsåldern och jernåldern.

Stenåldern skulle då vara den tid, då de vapen, redskap, smycken o. s. v. som begagnades, voro af sten, trä, ben och dylikt, då deremot bruket af metaller var okänt. Det är lägsta och äldsta graden af odling. Hvarje folk har haft sin stenålder, men den har varit af olika tidslängd hos olika folk. Lapparne synas hafva förblifvit på denna ståndpunkt långt ned i tiden. För andra folk har den måhända icke ännu upphört eller åminstone fortvarit ända till vår tid, t. ex. på Aleuterna och Söderhafsöarne.

Ehuru det är en märkvärdig likhet mellan de former, som stenredskapen hade för årtusenden sedan i vidt skilda länder, här i Norden och på Söderhafsöarne, i Skåne och Terra del Fuego (Eldslandet), på Nya Zeeland, Otaheiti, Påskön, i Kalifornien, Grönland o. s. v., och till och med sådana, som i våra dagar blifvit slagna på Eldslandet, finnas äfven skiljaktigheter, som ännu icke blifvit fullständigt förklarade. Sådana olikheter hafva anmärkts mellan fornstensaker icke blott i olika länder, utan man har på den allra sista tiden börjat märka, att det äfven finnes mer eller mindre betydliga olikheter mellan stenredskapen i skilda trakter också inom samma land. I ett nyligen offentliggjordt bref af vår store vetenskapsman professor Nilsson har denna iakttagelse blifvit omnämnd, och han förklarar det genom antagandet, att vilda eller halvilda horder i en förhistorisk tid inkommit från olika ställen och nedsatt sig i landets skilda trakter. Detta är en förklaring, som endast med svårighet kan göras, och samma svårighet uppstår äfven vid förklarandet af en annan upptäckt, som i samma bref omtalas och som bekantgjordes på ett vetenskapligt möte i England sommaren 1868. En ung man, som kom från Indien, framlade nemligen för sällskapet en större samling af

stensaker från trakterna af Madras, hvilka fullkomligt liknade dem, som träffas i Sommedalen i norra Frankrike, men som äro tillslagna af en helt annan stenart, hvilken kallas qvarzit och är temligen lik vår hälleflinta. Professor Nilsson är icke nöjd med den förklaring, som lemnats öfver denna upptäckt, nemligen att de vildar, hvilka tillverkat dessa redskap, stått på samma låga bildningsgrad, utan uppställer den frågan, om dessa redskap blifvit slagna af samma vilda stam, och om denna i en vidt aflägsen forntid invandrat från Indien till Europa. Professor Nilsson besvarar icke denna fråga, utan erinrar, att den etnologiska vetenskapen knappt är 30 år, att den dock hvilat på säker grund och med tiden skall lemna säkra resultat.

Vi kunna bygga på den mans ord, som först af alla höjt detta ämne till vetenskap genom sin förklaring, att dessa åskviggas, tordönsstenar m. m., *) såsom allmogen kallat dem, härleda sig från ett tidigare folk här i Norden. Denna åsigt, som vunnit allmänt erkännande och gifvit anledning till de studier, som i allt flera länder anställas af lärda, har riktat uppmärksamheten på dylika fornsaker och haft till följd, att samlingen deraf i Europa förökas till oerhörd mängd.

Största skörden af dessa stenfornsaker har hittills blifvit gjord i Danmark, hvarest den s. k. Leirekomitén utvecklat en berömvärd verksamhet i denna riktning, och der stenfornsaker förekomma nästan allestädes i jorden. I Norge hafva de hittills förekommit sparsammare och till största delen i Kristiania och Kristiansands stift, men i sydligaste Sverige förekomma de ganska talrikt, synnerligast i de trakter, hvarest flinta och kalksten finnas. Äfven i nordligare Sverige, åminstone så långt som till Ånger-

*) Såsom bevis på huru lik sig folktron är i vidt skilda länder, må anföras, att stenyxor, som i stor mängd förekommit i Södra Amerika, af folket derstädes alldeles som hos oss kallas coriscos (åskviggas).

manland*), saknas icke fornlemningar. I Finland och några guvernement af Ryssland hafva de påträffats, äfvenså i Vestpreussen, Pommern och andra tyska länder, i Frankrike, England och Schweiz, och snart torde väl knappast något land i Europa befinnas vara i saknad af fornstensaker.

Man har dock icke endast fäst uppmärksamheten på vapen, redskap och sirater, utan äfven på benrangel och grafvar, på afskrädessamlingar af mat, såsom ostron- och mussleskal, hvilka äfven härleda sig från stenåldern, och hvaruti äfven finnas redskap af sten och flinta, skärfvor af sönderslagna lerkärl, träkol, aska och spiselstenar o. s. v.

Hedern tillkommer de danska lärda att först hafva vändt uppmärksamheten på dessa afskrädessamlingar eller *Kiökkenmöddinger*, såsom de benämna dem. Vid undersökning af ostronhögarne hafva de befunnits innehålla tusentals lass ostronskal, hopkastade på land af människohänder under en tidrymd af flera århundraden. Men högarne bestå icke blott af ostron, utan äfven af andra musslor och snäckor samt ben af fiskar, isynnerhet flundror, och skal af en sköldpaddart. Ytterligare hafva funnits inbäddade i ostronhögarne äfven ben af landdjur, såsom jätteoxen, hjorten, rådjuret, vildsvinet, hvilka tjenat urboarna till föda, samt af hunden, katten, mården, piggsvinet, hvilkas skinn de kunnat begagna till pelsverk.

Under en del högar hade man funnit nedgräfdade i jorden tvenne "urnor" tillsammans, hvilka dock professor Nilsson helt enkelt kallar lerkrukor.

Vidare hafva påträffats flintsaker vid hafskusterna, på stränderna af insjöar, vid mossar och vikar, alldeles oberoende af ostronhögarne.

Andra minnesmärken från stenåldern äro dess egendomliga gånggrifter, hvilka finnas i Danmark, i

---

*) Till och med i Pite Lappmark hafva stenfornsaker på sista tiden blifvit funna.

Holstein, Mecklenburg och Pommern, i Elbes och Oder's floddalar, i Hannover, Nordholland och på Brittanniska öarne samt i Frankrike, troligen äfven i Spanien och Portugal, hvaremot de ännu icke blifvit funna i Italien, Sydtyskland, Österrike och östra Europa. Endast i Skåne och Westergötland har Sverige ännu haft att framvisa några sådana, och i Norge synas de saknas helt och hållet.

Nu uppstår den frågan, om stenålderns folk äro flera olika folkstammar, eller om alla dessa lemningar från årtusenden tillbaka härflyta från ett och samma folk. Vi hafva redan nämt, att formen icke alltid är lika hos dessa stenredskap; de äro icke heller alltid af samma material. Detta skulle kunna förklaras dels af olika odlingsgrader, dels af de vilkor, som de olika ländernas naturtillgångar betinga. Större svårigheter uppställer den omständigheten, att stenålderns folk fört olika lefnadssätt på olika ställen. Under det att de i Norden samt ryska Östersjöprovinserna lefde af jagt och fiske, men — åtminstone hvad vi ännu med visshet veta — voro fullkomligt okunniga i åkerbruk och boskapsskötsel, hafva stenålderns folk i Schweiz odlat icke blott hvete och korn, hvaraf de bakade flata brödkakor, utan äfven lin och fruktträd samt hållit kor, får och getter. Dertill kommer, att de lefde i byar, hvilka, i likhet med pæonernas i Macedonien, voro uppförda på ett på pålar i en sjö utlagdt golf, som var så stort, att i de derpå uppförda hus bodde ända till 1,000 människor. Sådana pålbyggnader hafva ännu icke blifvit funna i Norden, ty på blott ett enda ställe förekomma mycket otydliga spår dertill, nemligen Maribosjön. De danska lärda antaga visserligen, att stenålderns folk äfven bodde i samhällen, och anföra såsom bevis därför de stora Kiökkenmöddingerne, hvilka då skulle vara endast afskrädessamlingar från köken, utan någon särskild betydelse; men finnes intet annat skäl för en sådan åsigt, så måste det medgifvas, att dessa afskrädessamlingar äfven kunna läggas till grund för

ett annat antagande, nemligen att de varit offerhögar. Äfven de danska lärda medgifva, att i vissa trakter i Norden stenålderns folk synes saknat fasta bostäder. Deremot torde den förmodan vara riktig, att stenålderns folk i Norden bodde i hålor, som voro ingräfda i backar eller bildade af stora stenar, jord, grästorf och qvistar, och som voro till hälften öfver, till hälften under jorden samt till formen runda, ovala eller aflångt fyrkantiga. Der naturliga klipphålor funnos, begagnades dessa.

Af alla dessa omständigheter synes man kunna taga för gifvet, att stenålderns folk icke öfverallt varit detsamma. Om samma folk bott i Norden som i Schweiz och Frankrike samt i mellanliggande trakter, måste ovilkorligen den ena grenens framsteg haft inflytande på den andra. Förstod den ena sig på att odla korn och hvete m. m., skulle kunskapen derom äfven hafva spridt sig till den andra. Anmärkas bör dock, att på sista åren äfven i Norden påträffats jordhackor af sten tillsammans med andra fornsaker.

Det finnes äfven en annan omständighet, som kan läggas till grund för det påståendet, att stenålderns folk icke varit detsamma, och det är hufvudskålarne. Med dessa är förhållandet likväl alldeles likadant som med stenfornsakerna. Olikheter finnas mången gång hos dem, som ligga på föga afstånd, under det att likheter förefinnas på de mest skilda trakter. Vid Lüttich har man funnit kranier, som likna australnegerns, och på Seland har ett kranium påträffats, som synes vara af samma typ, under det att man å andra sidan finner olika typer på kranier hos samma folkslag, t. ex. samojederna.

Imellertid äro nästan alla kranier från stenåldern, som blifvit funna i urboarnas grafvar här i Norden af en utpräglad lappsk typ, och Nilsson och Retzius hafva äfven bestämt, att urboarna voro af den mongoliska racen, eller samma race, som lapparne tillhöra. Likväl torde icke alla tillhöra lap-

parnes stam, ty många skeletter äro af storväxta män, hvarom vi senare skola yttra oss något närmare.

Att mongoliska racen varit den herrskande i Norden, måste ställas öfver allt tvifvel, äfven vid granskning af ostronhögarne innehåll. Då mongolerna äro bekanta såsom begärliga mærgätare, springer det genast i ögonen, att alla de i ostronhögarne befintliga ben, som innehålla mærg, äro öppnade på ett egendomligt och konstmessigt sätt, för att åtkomma denna läckra föda, och som vi veta, behandlas mærgbenen af renarne på samma sätt än i dag af lapparne, hvilka enligt historiska vittnesbörd äfven från äldre tider varit stora mærgätare. Denna lystnad framträder också hos andra nordliga folk, t. ex. samojederna, och förefinnes till och med hos Australiens negerfolk.

Ett icke ovigtigt bidrag till materialierna för en historia om stenålderns folk är deremot, att dessa senare, likaså litet som lapparne och briterne, åto harar.

Handtagen på deras flintknifvar antyda ett folk med ovanligt små händer, hvilket vi veta äfven lapparne hafva. Eget är ock, att i en mosse på Seland för några år sedan blifvit funnen en åra af ek, med handtag på midten för två händer, och alldeles lik den som eskimåerne begagna.

Af allt detta torde framgå, att lapparne äro det äldsta folk, som åtminstone i det nordligare Europa lemnat spår af sin tillvaro. Att en ännu äldre urbefolkning funnits är visserligen möjligt. Bland lapparne sjelfva skall hafva funnits en tradition om, att ett folk före dem bott så väl här i landet som på andra ställen, förrän *Gud stjelpste om världen*, hvarmed de sammanknippade föreställningen om en stor vattenflod (vattnet ur elfverna och träskan steg upp på landet), som fördränkte alla menniskor, undantagande tvenne syskon, en gosse och en flicka. Dessa tog Gud under armen på ett högt berg, som kallades Passe-Vare (det heliga berget), och från dem skulle alla nu lefvande menniskor härstamma. Petrus Læsta-

dius, som efter Högström anför denna sägen och som sjelf vill erinra sig hafva hört, att Gud en gång stjelpt om verlden, anmärker dervid, att jorden verkligen tyckes vara omstjelpt, om elefanter någonsin lefvat i Sibirien. Som imellertid en sådan första befolkning ännu finnes till endast inom möjlighetens, eller sannolikhetens, sväfvande regioner, måste man tills vidare hålla sig till verklighetens mera bestämda resultat. Deruti är så mycket större skäl, som till och med *dess*a resultat äro underkastade olika tolkning.

Det finnes nemligen författare, som icke vilja medgifva, att stenålderns folk varit lappar. Några antaga dem hafva varit kelter, andra en blandning af tschuder och kelter eller kimbrer; Plinius talar om den Cimbriska halfön (Jutland) och redan Herodotos berättar, att långt före Darius Hystaspis, eller flera århundraden före Kristus, blef det kimbriska folket, som då hade sina bostäder vid Svarta hafvet, sprängdt och förstördt. Det skingrades åt olika håll, en del till Asien, andra till vestliga Europa. Britanniens äldsta inbyggare kallade sig kymrer, hvilket ord ligger mycket nära det af Homeros omtalade, i vestra Europa boende folket kimmerier. Denna folkstam utmärker sig genom sin kroppsstorlek och styrka. I Nordens egna häfder kallades urinvånarne jotnar eller jättar, och voro äfven de ryktbara för sin kroppsstorlek. Man sammanställer jotnarne med qvernerna och antager att dessa varit samma folk som kimbrerna samt beslägtade med Britanniens kymrer.

Häruti ligger intet som bevisar, att dessa folk voro de äldsta i Norden, synnerligast som äfven en annan folkstam omtalas, nemligen dvergarnes, och hvilka voro lika ryktbara för sin illistighet som jättarne för sin kroppsstyrka. Både dvergar och jättar omtalas i sagan såsom troll, och för sin trolldom hafva lapparne i alla tider haft ett fruktadt anseende. Lapparne hafva sjelfva en mängd sagor om sina strider med staloh (pluralis af stallo), och de gå samtligen ut på att visa, huru de stora och starka

staloh blifvit öfverlistade. Dessa senare kunna mycket väl vara desamma som jättar eller qvener, och dvergarnes identitet med lapparne kan icke betviflas. Man behöfver således ingalunda förblanda jotnarne med lapparne, ehuru man påstår, att de senare äro äfven åtminstone sydnordens urinvånare. De tre skelett, som professor Nilsson omtalar hafva blifvit funna i södra Norden och som alla hade den ovanliga kroppsstorleken af 7 fot, få väl anses hafva tillhört jotnarne, men lemna icke något bevis för att dessa varit Nordens urinvånare, synnerligast som skeletten funnits i grafvar, der bronsredskap äfven varit nedlagda. Professor Nilsson har starka bevis för att de folk, som infört bronsredskapen, äro fenicier.

III.

Lapparne Nordens kända urfolk.

Frågan om stenålderns folk blifver visserligen ganska enkelt utredd, om man ser hän till de omflyttningar, som genom nya folks uppträdande på den europeiska skådebanan under en aflägsen, men längre tidrymd oupphörligt egde rum. Ett nytt folk framträder; sjelf undanträngdt, tränger det på och undan det gamla folket. Men i hvilken ordning dessa folk uppträdt, huru långvarig och huru långt utsträckt deras vistelse här varit, samt om andra folk än kelter eller qvener eller jättar äfven funnits, för hvika det gamla folket samerna varit tvungna att vika, — derom torde man ännu icke hafva någon visshet. Ingenting hindrar imellertid, att denna flyttning kunnat försiggå under stenåldern eller mot slutet af stenåldern, som i alla fall är till tiden mycket obe-

stämd, i det den ena trakten längre förblef qvar i densamma, än den andra. Såsom förut blifvit anfördt, äro folkstammarna beslägtade, ehuru å andra sidan många olikheter dem imellan förefinnas, men då det är naturligt, att till följd af dessa olikheter de begge folken icke gemensamt eller samtidigt kunnat nedsätta sig i vissa trakter, måste det också vara lika naturligt, att det svagare blifvit undanträngdt, eller med andra ord att detta varit förr i landet.

Såsom stöd för sin åsigt, att stenålderns folk icke kunnat vara lapparne, har en dansk forskare framhållit "Kiökkenmöddingerne", hvilka skulle angifva, att stenålderns folk hafva bott "kolonivis och haft stadiga bopålar året om", hvilket lapparne såsom nomader icke haft. Detta hvilar dock på förutsättningar i tvenne hänseenden, af hvilka den ena med säkerhet kan antagas vara oriktig och den andra får lemnas såsom tills vidare oafgjord. Den första förutsättningen är den, att lapparne i alla tider varit nomader. Ingenting saknar flera kriterier för sin sanning. Lapparne hafva i äldsta tider, eller vid den tid som här är i fråga, icke varit nomader. Det folk, som flera författare långt in i den historiska tiden omtala och som otvetydigt är lappar, är ännu icke nomader, utan lefver uteslutande af jagt och fiske. Öfvergången från ett sådant lefnadssätt till nomadlivet var för lapparne af epokgörande vikt. De utogo dermed ett stort steg på odlingens bana, men detta steg var på stenålderns tid icke uttaget. "Kiökkenmöddingerne" äro således i det fallet intet bevis för, att stenålderns folk icke kunde vara lappar. Dessutom torde det ännu få anses tvistigt, huruvida dessa afskrädessamlingar "från köken" icke hafva annan betydelse, än blott såsom sådana, eller om de ens voro dylika samlingar. I likhet med *Agardh* skulle vi deruti vilja se en yttring af de religiösa begrepp, hvaraf dessa folk från hednatiden voro beherrskade. Om än de urnor, som under åtminstone

en del af samlingarna blifvit funna, äro vanliga lerkrukor för matens kokning, behöfver man blott erinra sig, att lapparne under sin hedendom brukade sammanföra sådana högar af ben och horn af renen såsom offer åt sina gudomligheter, och att sådana högar ännu varit i bestånd ända till det sista århundradet, ehuru de nu, sedan kristendomen blifvit mera levande hos lapparne, samtligen torde vara använda för limkokning. Detta religiösa bruk måste hänföras till de äldsta tider, och då man icke påträffat några andra högar, som häntyda på dess utöfning, ligger den föreställningen ganska nära, att ostronhögarne varit offerhögar. Härmed bortfaller äfven en af de väsendtligaste invändningarna mot antagandet, att stenålderns folk i Norden utgjordes af lapparne och med dem beslägtade stammar.

Vi hafva redan anmärkt, att stenålderns folk i Norden voro jägare och fiskare. Professor Nilsson har i sitt stora verk om urinvånarne beskrifvit och aftecknat en mängd redskap, som varit använda till jagt och fiske. Man kan lätt föreställa sig, att vildt icke saknades på den tiden. Man tänke sig de oerhörda skogar, hvaraf landet då var upptaget, det ringa antal, som den tidens befolkning utgjorde, den jemförelsevis ostörda frihet, hvarunder den rika djurverlden fick fortplanta och utveckla sig, och man skall icke känna någon förvåning öfver, att djurverlden då lemnade ett mer än tillräckligt förråd för inbyggarnes behof. Djurslägten funnos då, hvaraf vi nu hafva antingen inga eller betydligt svagare representanter. Professor Nilsson har upptäckt, att under sydnordens urtid funnos icke mindre än fyra vilda arter af oxsläktet och fyra arter af hjortsläktet. Han har också funnit i en torfgraf ett ryggradsben af en jätteoxe, hvaruti en flintpilspets hade stannat. I de stora furuskogarne gick således urfolket på jagt och fälde med sina vapen af sten eller ben samt trä, hvarvid sten- och bensakerna fästes medelst bast, senor, tarmsnören och dylikt, uroxar, kronhjortar,

rådjur, vildsvin, björnar, vargar (ulfvar), lodjur, gräfsvin, bäfvar, räfvar, men, såsom förut är nämdt, icke harar, samt af fåglar i synnerhet vilda svanor, dykänder, fiskmåsar, vildgäss, tjädrar och hafsörnar.

I Norden synes urfolket hafva uppehållit sig vid kusterna, vid stränderna af vikar, åar och sjöar. Den fångst, som vattnet gaf dem, utgjordes i synnerhet af flundror, men äfven af torsk, sill och ål, samt af en oerhörd mängd skaldjur af 3 till 4 bestämda arter, nemligen ostron, blåmusslor och hjertemusslor samt sniglar, hvarjemte det på hafvet fälde skälhundar och deribland den större gråskälen (*phoca grypus*).

Af husdjur hade det endast hundar, hvilka voro mindre än våra, men troligen af samma art som de nuvarande lapphundarne, som i allmänhet äro ganska små och långhåriga. Då vi säga, att de icke hade andra husdjur än hundar, måste vi likväl medgifva, att denna åsigt kan blifva vederlagd. År 1863 undersöktes gånggrifter i Vestergötland, hvilka innehöllo ben af tama djur, får, svin, hund och häst. Detta faktum i förening med det om jordhackor antyder nogsamtt ett jordbruksidkande folk, hvilket dock torde få anses varit af annan stam än lapparne. I hvilken händelse som helst hafva åtminstone inga qvarlevor efter renar deribland blifvit påträffade.

Det är författaren, som vilja hafva funnit spår af en menniskoätande befolkning här i Norden, och märkligt är, att bland lapparne vissa stallo-(jätte-)sagor framställa jättarne (staloh) såsom menniskoätande. Äfven i andra trakter af Europa uppgifves en menniskoätande befolkning hafva funnits. Om detta eger sin riktighet, får man tänka sig en tid, då menniskoslägtet stod på rofdjurets ståndpunkt, då människan var skogarnes vigaste, vildaste, blodtörstigaste och listigaste invånare. En sådan åsigt är icke förnedrande för menniskoslägtet. Af alla djurverldens organismer är människan vid sin födelse den svagaste och hjälplösaste. På den tid, då hon ströfvade i urskogarne nästan som ett vildt djur, tog

således sjelfbevarelsesdriften i anspråk en hög grad af fintlighet och omtanke. För att blifva den mäktigaste, säger professor Nilsson, borde människan börja med att vara den svagaste. Endast derigenom kunde hon utveckla sina anlag, ty icke genom kroppens styrka, utan genom andens vapen skulle hon blifva djurens konung och jordens herre.

Som *vilde* måste hon öfverallt från början hafva uppträdt. Professor Nilsson har vilda verktyg från Danmark, Tyskland, England, Ryssland, Kurland, Finland, Frankrike, Grekland, Egypten, Japan, Afrika, hela Amerika, Australien och dess öar. Som *vilde* måste hon äfven hafva lefvat i Norden.

Att de likväl hade aning om ett tillkommande lif bevisa deras griftkamrar. I dessa insattes de döde i samma skick, som de uppträdt i lifvet, iklädde full klädning med vapen och redskap och till och med i den ställning de brukade intaga i lifvet. Derför trycktes på de döende benen tillbaka under dem, på det att de som döda skulle kunna sitta med benen under sig, alldeles som lapparne och eskimåerne än i dag bruka. De synas äfven hafva fått en hund till sällskap. Allt angifver sålunda, att de tänkt sig det tillkommande lifvet såsom en oförändrad fortsättning af detta.

Trots de omisskänliga likheter, som finnas mellan redskap, funna i jorden på de mest skilda trakter och mellan griftkamrar — en griftstuga har på senare åren blifvit uppgräfd på Axevalla hed i Västergötland och som fullkomligt liknar ett eskimåiskt vinterhus på Grönland — har man icke velat antaga, att de härflyta från samma folk. Sveriges äldsta kustinvånare förde visserligen samma lefnadssätt, hade samma seder och religion som grönländarne, men Retzius har funnit väsendtliga olikheter hos deras kranier. Den motsägelse, som häri förefinnes, förklarar professor Nilsson på det sätt, att de alla, på en och samma låga bildningsgrad, instinktliskt och som följd af ett slags naturnödvändighet, för att lif-

nära sig, tilldanat dessa redskap. Om denna förklaring tillfredsställer naturvetenskapens idkare, skall den deremot säkerligen röna motstånd från de "troendes" sida. Svårt blifver väl äfven att på detta sätt förklara sådana företeelser, som professor Nilsson sjelf åberopar. Ett stenredskap från Södra Amerika har af honom blifvit jemfördt med ett från Skåne, och likheten har varit så stor, att hvarenda reffla, sedd genom tub, hos det ena redskapet haft sin alldeles lika motsvarighet hos det andra. Vetenskapens nitiske, upplyste och genialiske idkare skola väl en gång genomtränga detta mörker. De, som fästa sig vid den omständigheten, att vidsträckta haf nu skilja länder och verldsdelar, bedja vi för vår del blott få erinra, att de vulkaniska krafterna, hvilka ännu arbeta, på många ställen till deras invånares fasa och förstöring, för årtusenden sedan varit ojemförligt mycket verksammare. Land har uppstigit ur hafvets djup, land har af vattnet uppslukats. Ännu är icke den tid inne, då man med någon större visshet kan sluta till jordens omgestaltning och föregående utseende. Vi tro oss blott veta, att med vårt eget land i en icke så aflägsen tid stora förändringar inträffat. I det Finland höjde sig ur vattnets djup, sänkte sig södra delen af Sverige. Vattnet trängde fram och åtskilde nuvarande kontinenten från nuvarande skandinaviska halfön. Huru mycket större förändringar måste icke hafva försiggått i sydligare trakter, der de vulkaniska krafterna ännu i dag visa sig mäktigare! Sannolikt skall hela vidden af dessa förändringar aldrig blifva för oss uppenbarad, men vi må försöka tänka oss den oerhörda tidrymd, som förflutit, och akta oss för alltför hastiga slutsatser.

Tiden för stenålderns folk har professor Nilsson förlagt 2-3000 år, kanske mera, före vår tidräkning, och de danske lärde hafva kommit till samma resultat. De hafva anmärkt, att ostronhögarne voro betäckta af ett lager af svart mull af ända till $\frac{1}{2}$ alns tjocklek, och att deruti nu växa väldiga ekar,

hvilkas rötter följa mullen, utan att fördjupa sig i ostronlagret. Men man känner, att mull på en alldeles kal botten bildas endast mycket långsamt, och man sluter deraf, att ostronhögarnes öfvergifvande och urboarnas fördrifvande måste sökas långt tillbaka i tiden, eller säkert mer än två årtusenden.

IV.

Lapparnes öfvergång till nomadlifvet.

Från den gråaste forntid, hvarom endast de ur jorden uppgrädda lemningar meddela några spridda, ännu ofullkomliga och till en del otydliga drag, komma vi på en gång till en tid, som måste vara vidt skild från stenåldern. Hvarken fornlemningar eller sägner sprida öfver mellantiden den ringaste dager.

Vi lemnade ett folk, som begagnade stenen vid sina nödvändigaste förrättningar. Deras vapen, jagt- och fiskredskap samt kokkärl voro af sten. Vi hafva äfven antagit, att detta folk var lappar. Redan på den tiden kommo dessa dock i delo med ett annat folk, som vi antagit vara qvener, af ren finsk stam. Dessa voro icke jägare och fiskare, såsom lapparne, utan ett herdefolk, hvilket äfven deras namn *Kainulaiset* (herdefolk) angifver. Äfven de synas dock vid denna tid hafva begagnat redskap af sten. Antagligen hafva dessa invandrat norr om Bottniska viken, möjligen äfven öfver Ålandsöarne. Men äfven söderifrån blefvo lapparne undanträngda och undertryckta af folkstammar, och dessa torde hafva varit kelter eller kimbrer. Att kimbrerna uppehållit sig

äfven i sydligaste delen af Sverige, får måhända anses såsom historiskt. *Nilsson* åberopar en fransmans arbete, som söker bevisa, att man kan följa spåren af kimbrerna, medelst deras efterlemnade monumenter från trakterna af Kaukasus och Cimeriska Bosforen ända till Bretagne och England, samt erinrar för egen del, att i Skåne finnas ett par lokalnamn och en folktradition, som erinra om kimbrerna (cimbrerna), nemligen staden Cimbrishamn och fältet Cimbremarken. Folktraditionen förmäler, att de skånska kimbrerna, efter en öfversvämning af Östersjön, samlades på detta fält, hvarefter de förenade sig med kimbrer från danska öarne och med tevtoner, samt tågade mot söder, der de blefvo slagna af Marius vid Aix och Vercelli. Denna öfversvämning kallas den cimbriska floden och var den sista af alla de öfversvämningar, som der inträffat.

Då detta skedde, lågo likväl bronserna redan i Skånes jord, säger *Nilsson*, och den koloni, som infört dem, hade längesedan uppgått i den öfriga befolkningen. Med den öfverväldigande styrka, som är professor *Nilsson* egen, vill han bevisa, att det folk, som införde bronsen till Skåne, var fenicier. Denna fråga tillhör icke vidare vårt ämne, än i den mån bronsålderns folk kunnat vara i beröring med lapparne, och att detta varit fallet synes af ett faktum, som af *Nilsson* anföres. I södra Skåne har man nemligen vid uppodling af en åker påträffat 50 skelett af menniskor från bronsåldern, af hvilka det enas hufvud var genomborradt med en der fastsittande kastpil af ben utaf en tagg af elghorn, hvilket just var urinvånarnes vapen. Lapparne lågo således i strid äfven med det sydligare folket, det må nu varit kimbrer eller fenicier, eller möjligen beggedera. Från kartaginenserna finnes en beskrifning öfver en resa, hvarunder de kommo till ett land med djupa skogar och tornhöga berg, i hvilket de anlade en koloni. Deruti omtalas, att förrän kartaginenserna kommo dit, hade ligurerna blifvit utdrifna af kelterna. Be-

skrifningen på ligurerna passar i mycket in på lapparne. Denna resa företogs 450 år f. Kr. -

Men äfven från denna tid till den, då jernet kom i bruk och då äfven lapparne började begagnas detsamma, förefinnes ett ofantligt tomrum, som vi icke funnit någon författare ens försökt fylla.

Såsom tillförene blifvit anfördt, omtala sagorna ett mytiskt släkte, som benämnes dverggar och troll. Wieselgren har bestridt, att de voro menniskor, utan en personifikation af kunskapens seger öfver styrkan, men alltför många dverggar omtalas af sagorna såsom till och med i politiskt hänseende spelande en framstående rol, att man skulle kunna betvifla deras tillvaro såsom menniskor. Sålunda berättas Rolf Krake hafva gifvit dvergen Litur Finveden i Småland. Dvergarne, som också kallas pysslingar, framställas i sagorna såsom små till växten, utan skägg och med bred mun, späd röst, korta ben och långa armar, med håret hängande nedåt ryggen och en hög, spetsig mössa på hufvudet. De lefde af jagt och fiske, bodde i berg- och jordkulor samt begagnade i vissa fall stenvapen. De voro tjufaktiga och kunde trolla. Hvilken skulle kunna förneka, att allt detta fullkomligt väl passar in på lapparne! Men hvad som är egnadt att förvirra oss och komma oss att beklaga den lucka, som ännu finnes vid letandet efter deras spår från urtiden till den historiska tiden, är den konstskicklighet, som sagorna framhålla hos dvergarne. Dessa gjorde nemligen hår af guld åt Thors gemål Sif; de förfärdigade skeppet Skidbladner, Odins spjut Gugner och guldring Dröpner, Thors stridshammare Mjolner, med hvilken han krossar Asafienderna, och bältet Meigingjard m. m. samt voro rika på silfver.

När hade lapparne uppnått denna färdighet? Hvad hade försiggått sedan urtiden? Huru hade lapparne kunnat vinna så stor skicklighet? Af hvem hade de lärt sig jernets bruk och guldets arbetande? Hvarifrån togo de sitt silfver? Svårigheten att besvara

dessa frågor har lätteligen ledt till förnekandet af att dvergarne voro menniskor. Ock likväl följa dem flera af dessa egenskaper in i den historiska tiden, ja, ända ned till våra dagar. Lapparne sägas hafva upptäckt flera af våra förnämsta grufvor, såsom Falun, Sala, Svappavarta, Ljusnedal, och till senaste tider hafva de varit bekanta för denna sin förmåga, ehuru de af skäl, som längre fram skola anföras, ansett rådligt att icke uppenbara sina upptäckter.

Vi finna imellertid häraf, att lapparne under tidernas lopp hade sett antalet fiender ytterligare förökas. Dessa nya fiender, åt hvilka de smidde vapen, förarbetade ädla metaller till prydnader, skänkte skyddande amuletter, voro våra egna förfäder. Från söder trängdes lapparne undan af kimbrer, kelter och fenicier samt slutligen af göter och svear. Från norr kommo dem hotande till mötes qvener, jättar eller jotun eller resar, som också i de äldsta sagorna benämnas troll, och med hvilka äfven våra förfäder stredo, samt längre fram i tiden, från 9:de århundradet, uppsöktes de af Bjarmelandsfarare, hvarjemte de fingo att kämpa med karelerne.

Från hela den norra delen af Europa, hvarest de antagligen i en förhistorisk tid varit de obestridda herrskarne, liksom deras stamförvandter *ibererna* i den södra, hade lapparne så småningom, under årtusenden — och hvem kan säga med huru stor blodsförlust! — slutligen blifvit trängda mot den yttersta Norden, eller *ungefär* till sina nuvarande boningsplatser.

Under denna långa tidrymd måste de hafva undergått stora förändringar. De voro städse ett okrigiskt folk. Derfor voro de också städse på defensiven. Vid plötsliga öfverfall sökte de försvara sig endast så länge, att möjlighet yppade sig för dem att komma undan. De sysselsatte sig med jagt och fiske, och öfverallt dit de kommo lemnade den dåvarande djurverlden dem en riklig tillgång på byte och beredde dem näring för deras lif. Jordens bruk förstodo de

sig icke på, och dess afkastning kände de intet behof af. Det är så ännu i dag. Det kom dock en tid, då jagtens och fiskets alster icke voro tillräckliga, då deras lif i ännu högre grad oroades, då deras uppehållsställen blefvo trängre, och då de till sist nådde hafvet, *Ishafvet*.

Söderns och Österlandets flyktande barn hade nått sitt slutliga mål, då de icke kunde komma längre. Förut hade de slingrat sig ur sina fienders händer. Nu måste de gifva sig. Hvilken isande vind måste icke hafva kommit dem till mötes, då de första gången, på den yttersta randen af fastlandet, nådde det ännu obekanta hafvets våldsamma böljor!

Men på denna sin irrande och biltoga färd, hade de ofta stött på ett djur, som tycktes vara underkastadt samma öde som de sjelfva. Det var *renen*. Från den tid, då detta utmärkta djur i vildt tillstånd ilade fram öfver Sydeuropas berg och dalar till den, då lappen började tämja det, ligger en ansenlig tidrymd. Lapparne kommo icke på tanken att tämja detta djur förrän nöden tvang dem dertill. Först när de voro inskränkta till fjelltrakterna och den yttersta Norden, funno de sig föranlåtna att uttänka nya medel för sin existens, och medlet låg dem ganska nära. Äfven renen var jagad söderifrån allt längre mot Norden, ända till dess att icke heller han kunde komma längre. De förföljde blefvo hvarandras räddning. Men att tämja renen föll sig icke så lätt. ty i vildt tillstånd är han bland de skyggaste djur som finnas. Att göra ett sådant djur till husdjur var ej ringa konst. "Det var en djerf tanke", säger Petrus Læstadius, "värdig att jemföras med hvarje annan, som skapat en stor uppfinning till kommande släktens nytta, men uppfinnaren dog okänd uti någon obemärkt och enslig dal i Nordens vida öken, och tiden sväljde upp hans namn". Imellertid utgör lapparnes öfvergång till nomadlifvet den viktigaste tilldragelsen i deras lif. Sjelfva kunna de icke lemna någon upplysning om, när detta skedde, men genom

historiska anteckningar kan man med temlig visshet sluta sig till den.

Ännu i sjette århundradet efter vår tidräkning omtalas de af redan nämnda författare endast såsom jägare. Men mot slutet af nionde århundradet framställas de såsom nomader.

Norrmannen Ottar skulle hafva bott nordligast af alla norrmän vid Vesterhafvet och hade varit en ganska förmögen man på de slags egodelar, som utgöra den ortens rikedom, nemligen vilda djur, som kallas *renar*. Då han besökte konung Alfred i England, sin herre, egde han sexhundra tama ököpta renar och bland dem sex *lockrenar*, hvilka voro ganska dyra hos *finnarne* (lapparne), emedan de med dem fångade de vilda renarna. Häraf synes, att 600 tama renar på den tiden ansågos som något betydligt. Dessutom behöfdes lockrenar, för att med dem fånga vilda renar, och af den skatt, som Ottar omtalar såsom utgående af lapparne, synes, att renskötseln ännu icke hunnit blifva hufvudsak. De förnämsta erlade nemligen 15 mårdskein, 5 renhudar, 1 björnskein, 10 säckar fjäder samt en björnskeinns- eller utterskeinnsströja m. m. Om man därför, i likhet med Petrus Læstadius, antager, att renskötseln vid denna tid var ganska ung, eller på sin höjd halftannat århundrade, torde man komma sanningen ganska nära.

Lapparne hade således blifvit nomader. De lefde icke längre för dagen af hvad jagten och fisket kunde erbjuda dem, utan hade ingått i ett lif med bestämda vanor, och som erfordrade omtanke, verksamhet och beräkningar. Otvifvelaktigt var detta ett framsteg, huru lågt på odlingens skala äfven ett sådant ställde dem.

Men i ju högre mått de förkofrade sig såsom nomader, desto mera begärliga blefvo de för politiken, och desto mera uppmärksammades den landsträcka, som af dem upptogs. Detta gifver oss anledning att kasta en blick på de åtgärder, som från olika håll

vidtogos för att underlägga sig dessa landsändar och göra sig lapparna skattskyldiga. Det är den *politiska* sidan vi vilja skärskåda och de betänkliga konsekvenser, som derur kunna dragas.

V.

Lapparne, betraktade ur politisk synpunkt.

Den skatt, som af Ottar omtalas hafva utgått redan i 9:de århundradet, angifver, att norrmännen gjort sig lapparne skattskyldige i samma mån, som de senare lade sig på renskötsel. Renarne hafva ett behof af att komma till hafvet, och lapparne måste följa med. Men för rättigheten att vandra genom dessa trakter blefvo de sannolikt tvungna att erlægga en viss skatt till norrmännen. Härtill bidrog väl äfven dessa tiders röfwareanda. Lapparne voro svaga och okrigiska samt oförmögna att göra synnerligt motstånd i anseende till det fåtal, hvarmed de samlade kunde uppträda. Deras produkter voro begärliga för den andra befolkningen, och den starkares vilja har i alla tider blifvit lag. När hela Norge förenades till ett rike under en konung, föreföll Finmarken så fördelaktigt, att konungen förbehöll sig detsamma som ett regale, och en mäktig och pålitlig höfding förlänades dermed.

Det skulle väl icke varit så synnerligt svårt att utkräfva denna skatt, om icke äfven andra gjort anspråk derpå. Redan då gjorde nemligen icke mindre qvener än kareler försök att beskatta lapparne. Det är i synnerhet karelerne, till hvilka lapparne buro ett dödligt hat. De kallade dem *karjelah*, och detta namn hafva de sedan öfverflyttat på ryssarne, hvilka

ännu i dag äro för lapparne föremål för fruktan och hat, i högre grad till och med än för svenskarne. Af Læstadius och Högström omtalas strider, som lapparne ännu på deras tid hade genom traditioner bevarat. Många orters namn, med dervid fästa sagor, skola vittna om karelernas fiendtliga ströfverier i dessa trakter. Men genom lapparnes list skola karelerna ofta nog hafva dragit det kortaste strået. Naturligt nog, att man helst bevarar i minnet det, som länder till stolthet och heder. I Arjeplog skola en gång karelerna blifvit öfverrumplade, der de lågo vid sina eldar, och samtligen nedergjorde. Af bytet skall ännu ett slags kittlar, som kallas *karjelah skalo*, vara i behåll, och lapparne säga, att dessa aldrig erga. En annan gång skulle en skara karjelah hafva kommit och ärnat sig till Norge. De hade då fått tag i en lapp och tvungit honom att lotsa sig. De gingo på skidor med lappen i spetsen. Det var mörkt på qvällen, och lappen bar ett bloss; men när han kom till en tvärbrant, kastade han blosset utför och vek hastigt åt sidan. Karelerna trodde honom hafva jagat utför och rände rätt fram, men störtade utför branten och blefvo krossade. En annan saga om karjelah är, att sedan desse flera gånger gjort förhärjande ströftåg, lapparne slutligen mangrannt sammankommit och låtit på ett högt berg uppföra en ansenlig mängd timmerstockar samt nedtrampat snön väl på bergets sidor och slagit vatten derpå, så att hela berget blef islupet, hvarefter de inhuggit trappsteg i isen. Då nu karjelah kommo stormande för att nedgöra de öfverst på berget uppställda lapparne, hade dessa på en gång nedrullat sina timmerstockar, som i farten krossade fienderna. Detta skulle hafva händt i Gellivare på ett berg, som efter den fiendtliga anförarens namn kallades Käppovare. En dylik historia omtalas äfven från Pite lappmark, och Geijer omtalar, att äfven qvenerna varit utsatta för karelernas härjningståg och begärt hjälp af Harald Hårfagers syssloman öfver finnskatten (omkring 877). Det får antagas, att de

både före och efter denna tid ströfvat inåt Lappmarken, ända tills de vid slutet af 13:de århundradet blefvo kufvade af svenskarne.

Imellertid var det, såsom redan nämnt är, norrmännen, som först togo skatt af lapparne. Deras välde öfver Finmarken sträckte sig mot öster till Hvita hafvet (Gandviken), och i söder gick gränsen ända in i Jemtland, derifrån följde den Ångermanlands vestra och norra gräns samt föll tillsammans med gränsen för Vesterbotten. Under de följande århundradena synes väldet om Finmarken hafva varit mycket omtvistadt. Ännu 1335 gjorde Norge anspråk på Pite lappmark och kustland, men 1350 hade svenskarne utsträckt sitt välde så långt, att de invigde en kyrkogård i Torne.

I den mån svenskarne trängde mot norr, blefvo qvenerne, som hade bott i Vester- och Österbotten, undanträngda från vestra sidan af Bottniska viken, hvarigenom svenskarne kommo i omedelbar beröring med lapparne och började underlägga sig dessa. Genom svenska fogdar började finnskatten indrifvas, och härmed banades äfven vägen för svenska köpmän, i synnerhet birkarlarne, att vinna inträde i Lappmarken.

Under unionstiden tänkte regenterna föga på dessa aflägsna trakter, men de åtgärder, som vidtogos, voro dock gynsamma för svenska väldet derstädes. Sålunda gaf Erik af Pommern befallning åt erkebiskopen i Upsala att draga försorg om de hedniska lapparnes omvändelse. Efter unionens upplösning voro svenskarne herrar öfver landet mellan Kölen och Bottniska viken.

Vi nämde *birkarlarne*. Dessa hafva under alltför lång tid spelat herrar i Lappmarken och i allmänhet i hela det öfre Norrland, att de icke skulle få sin plats inom ramen af denna framställning. Namnet är omtvistadt. Tornæus anser birkarlarne hafva kommit från Finland, "en folkrik socken Birkala benämnd". På lappska heter det porkalah (borgalah),

d. v. s. borgare, handelsmän. Hülphers och Læstadius angifva denna härledning och den synes antaglig. Birkarlarne voro köpmän, men uppträdde som "paschar: de beskattade och de dömde, de styrde och de regerade". Det var en tung hand, birkarlarne lade på de svaga lapparne.

Magnus Ladulås skulle först hafva gifvit fart åt detta förtryck, "ty efter han icke kunde vinna dem (lapparne) under kronan, böd han dem, som ville våga och komma dem under Sveriges krona, så ville han gifva dem hina i händer till egendom".

Den handelsrörelse, som redan blifvit öppnad af birkarlarne i dessa trakter, fick genom denna tillåtelse, i fall den är autentisk, ett vidsträckt fält för prejerier, våldsamheter och skändligheter. Den skatt, som birkarlarne å sin sida skulle utgöra till kronan för Lappmarken, var mycket obetydlig. I ett bref af Gustaf I år 1528 heter det: "The Birkarlar utaf Lula och Pytha hafva icke högre skatt gifvit kronan i förleden tid än 8 timber klockeverk och 2 mårdskin utaf de Lappar som de råda utöfver, och de Birkarlar, som boendes äro i Torne, hafva ock gifvit så mycket, som föreskrifvet står för deras lappar". Denna afgift blef nu fördubblad, men birkarlarnes privilegier öfver lapparne bekräftades. Man finner af dessa skattevaror, att jagten ännu utgjorde ett hufvudsakligt näringsfång för lapparne, hvilka äfven särskildt omtalas för sin skicklighet att skjuta mårdar och hermeliner, utan att skada deras skinn.

Men icke nog med att nästan oinskränkta rättigheter öfver lapparne medgåfvos birkarlarne, måste äfven religionsnitet tjena till täckmantel för plundrings- och vinningslystnaden. P. Læstadius omtalar ett endast af sagorna känt kyrkoställe vid Kasker i Pite lappmark. Denna kyrka hade med flit blifvit uppbränd och det deri församlade folket innebrändt. Detta skulle svenskarne (birkarlarne) hafva gjort, för att "straffa lapparnes oläraktighet eller åtminstone

deraf togo sig förevändning“. Vid tillfället hade marknad egt rum, och genom detta upptuktelsemedel, som väl får anses som det radikalaste och yttersta, kommo birkarlarne i besittning af lapparnes medförda renar och gods. Dådet vinner i styrka genom den upplysningen, att det utfördes, under det lapparne voro församlade till gudstjenst. Lapparne utkräffe imellertid blodig hämd på birkarlarne, och ett krigstillstånd dem imellan skulle hafva inträddt. Härunder hade lapparne utfört ett krigsputs vid *Rikkeri-gajse* medelst nedvältrade timmerstockar, på sätt här ofvan är nämdt, och bland andra byten hade varit en krona af förgylld messing med en myckenhet löfverk. Denna krona hade på 1640-talet blifvit funnen af tvenne brukskarlar från Nasafjell och skänkt till Arjeplogs kyrka, hvarest den varit använd som ljuskrona, sedan man slagit in i den några klumpiga armar af jern. Med denna krona tros någon birkarl hafva uppträdt, när han, iklädd en röd dräkt, ville imponera på lapparne och spela rolen af deras konung.

I en klagoskrift (1540) till påfven Pius den tredje yttras, att prelaternas och adelns (birkarlarnes) skamliga vinningslystnad och girighet var hinderlig för kristna lärans framsteg i Lappmarken. Ty om lapparne blefve kristna, skulle de vara fria från de skatter och afgifter, hvilka pålades dem som hedningar. Derfor förbjödo birkarlarne dem att blifva kristna, på det de måtte kunna skamligen och omåttligen pina detta stackars folk.

Birkarlarne idkade en vidsträckt handel och sjöfart, uppbyro äfven skatt för konungens räkning, till och med inom ryska gränsen, och gäfvu dermed anledning till förvecklingar 1553, då birkarlarne dessutom behållit skatten för 3 år. De seglade på Lifland, drefvo handel med sjöfinnarne vid Vesterhafvet och fingo rätt till fiske i elfvarne. Genom denna handelsrörelse blefvo flera byar som små städer, och flere af Vesterbottens (deruti inbegripet Norrbotten) stenkyrkor äro uppbyggda genom dem.

Men deras prejerier framkallade svåra klagomål emot dem, och Gustaf I tillsatte särskilda skatteindrivare eller lappfogdar i Lappmarken. Om någon af desse undertryckte lapparne, blef han afsatt, och hans efterträdare förmanades att handla bättre mot lapparne, som hvarje vinter skulle samlas på vissa ställen för att betala skatten. Birkarlarne gjorde sig likväl fortfarande skyldige till våldsamheter, så att Carl IX fann för godt att sända tvenne män till Lappmarken, för att verkställa undersökningar om förhållandet, hvarvid han befalde att "slå hufvudet" af de birkarlar, som befunnos så brottslige, att de köpte lapparnes döttrar för otillbörliga ändamål, och man kan göra sig en föreställning om det missbruk af sina rättigheter öfver lapparne, hvartill de gjort sig skyldige, äfven af den upplysningen, att bland deras brott nämnes, att de icke en gång "uppenbarligen" respekterat lapparnes hustrur.

Genom detta Carl IX:s kraftiga ingripande knäcktes deras välde, sådant det varat åminstone i 300 år, och då, säger Sillén i sin Svenska Handels Historia, andra landsköpmän tillvällade sig del i deras handel, försvunno de småningom. Att de likväl icke utan motstånd lemnade väldet ifrån sig, utan tvärtom kämpade derför till det yttersta, synes deraf, att de nya städerna Pite och Lule flera år efter erhållandet af sina privilegier nästan stodo öde, emedan birkarlarne icke ville underkasta sig att flytta från sina gamla bostäder, de s. k. gammelstäderna, hvilka äro belägna omkring 1 mil längre inåt landet än de nya. Det skulle ha gått så långt, att en af dem, för sin uppstudsighet mot regeringens påbud om inflyttning till staden, blifvit straffad till lifvet.

Men vi återgå till landets politiska förhållanden. Det var genom birkarlarne och kyrkors anläggande i Lappland, som svenskarne häfdade sin rätt till denna vidsträckta landsända. Genom att gifva sig sken af lapparnes öfverherre, sökte Gustaf I att utsträcka sitt välde ända till Ishafvet. I ett skydds-

bref, som han 1551 utfärdade för lapparna mot de ryska skattutkrävarne, nämner han icke endast sådana, som bo inom det nuvarande svenska området, utan äfven dem i Varanger, Alten, Ofoden m. fl. ställen i Norge. Äfven Carl IX gjorde bruk af samma fina diplomati. Han lät nemligen i freden i Teusin (1595) Ryssland afträda till honom sina anspråk på skatt af lapparna vester om Buggefjorden. Derefter utsträckte han sina anspråk till hela Finmarken, lät sina fogdar utkräfva skatt från hela landet mellan Titis och Varangerfjorden, gaf det nyanlagda Göteborg handelsprivilegier i Finmarken, antog titel af lapparnas konung och "lät en holländsk lärd, som hade en karta under utarbetande, meddela sådana upplysningar, hvilka skulle göra det klart för hela världen, att Finmarken tillhörde Sverige". Så fortgick det under de tyska regenternas tid i Danmark ända till Kristian IV. Denne Danmarks störste regent gjorde sig personligen bekant med förhållandena i dessa trakter, och han fann deruti en lämplig anledning till krigsförklaring. Det s. k. Kalkmarkriget slutade med freden i Knäröd (1613). Sverige förband sig deruti att afstå från sina anspråk på herraväldet öfver sjölapparne vid Titis- och Varangerfjorden, men någon gräns mellan rikena bestämdes icke. Detta skedde först 1751, hvarvid gränsen blef sådan som den sedermera varit mellan Sverige (med Finland) och Norge. Norge fick Kautokeino, men afstod Utsjoki, som svenskarne medelst sin missionsverksamhet underlagt sig.

Frågan om de lappska förhållandena i Sverige sammanhänger så nära med gränsförhållandena mot Ryssland, att en hastig öfersigt äfven af den senare maktens åtgöranden gent emot Norge från längre tid tillbaka är af stor vikt för bedömande af frågans nuvarande ståndpunkt.

Lika litet vaksam, som danska styrelsen hade varit mot *svenskarnes* planer på Finmarken, var den äfven i fråga om *ryssarnes* framsteg mot Norden.

Under Wladimir den store hade ryssarne uppnått Hvita hafvet. Då de underkufvat karelerne, som döptes 1227, tillagnade de sig dessas anspråk på herravälde öfver lapparne. Visserligen blef Ryssland kort derefter eröfradt af mongolerna, men äfven detta bidrog, att ryssarne drogo sig längre mot Norden och tryckte på karelerne, hvilka nu företogo ödeläggande plundringståg in i Finmarken och till sjös längs kusterna. Följden häraf blef ett krig mellan Norge och Ryssland, som slutades med en fred 1326, hvarvid gränsen skulle vara densamma, som den af ålder varit. Norge skulle få utkräfva skatt af lapparne intill Trjanema (vid Hvita hafvet) och Ryssland af karelerne intill Lyngstuen (en holme sydost från Vardö). Men detta gemensamhetsdistrikt för-ryskades mer och mer. Äfven ryssarne använde missionsväsendet som medel för sina politiska planer, och då å ena sidan unionskonungarne egnade föga uppmärksamhet åt dessa aflägsna trakter och å den andra Iwan Wasiljewitsch den förste afkastade mongolernes ok 1480, var det icke underligt, att ryssarne skulle få öfvertaget. I teusinerfreden underhandlade de äfven som egare till hela landsträckan och afstodo rätten till skatt på denna sidan om Buggefjorden till Sverige. Det var å begge sidor styrkans rätt, men när erkändes faktiskt någon annan? Visserligen protesterade Norge, och det gemensamma området blef väl efter Kalmarkriget inskränkt till ett litet stycke land mellan finska (svenska) gränsen och Buggefjorden, men ryssarne förblefvo faktiskt herrar i landet öster om nämde fjord. En norsk fogde måste likväl hvar tredje år göra en resa in på det gemensamma området för att framställa yrkande om Norges rätt till landet allt intill Hvita hafvet, men detta var blott en formsak och upphörde slutligen 1806.

Lappland hade blifvit af vikt för ryssarne, sedan England under drottning Elisabeth började handla på Archangel. Engelsmännen hade nemligen sökt en handelsväg till Kina genom Norra Ishafvet, men ehuru

detta misslyckades, fingo de riklig ersättning därför i handeln på Hvita hafvet, som från denna tid började uppblomstra, till stor förargelse både för svenskar och danskar. Gustaf I hade nemligen anlagt Helsingfors, för att få vestmakternas transithandel med Ryssland deröfver. Denna plan korsades nu, liksom Hvitahafshandeln senare gjorde svenskarne mycket förfång i Narva och Reval, som förlorade i rörelse och tullinkomster. Danskarne åter voro förbittrade deröfver för Öresundstullen, som till följd af farten på Hvita hafvet minskades, och samma orsak föranledde till en del Fredrik den andre att tiodubbla tullafgifterna i Sundet. Ryssarne åter, som mer än väl funno fördelarne af denna handel, befäste Kola 1583, hvarigenom de för framtiden fingo fast fot i landet. De skulle nog hafva utsträckt sitt välde ännu längre vesterut, om icke norrmännen redan tidigare, eller i början på trettonhundratalet, anlagt den lilla fästningen Vardöhus, som "var ett faktiskt vittnesbörd om, att landet deromkring var norskt". År 1826 blefvo slutligen gränserna genom konventionen i Petersburg bestämda, "hvarvid Norge äfven juridiskt förlorade hvad det länge i verkligheten upphört att ega, nemligen ett stycke land på 1,800 qvadratmil".

Man bedrager sig högligen, om man tror denna konvention vara slutmålet för Rysslands planer i dessa trakter. De år efter år, säger P. O. Bäckström i sin öfversigt, mer och mer utvidgade ryska fiskerierna i dessa trakter hafva gifvit dem för Ryssland ett vida högre värde, än de hade vid denna konventions afslutande, och de under största delen af året öppna hamnarne i norska Finmarken skulle ur militärisk synpunkt, ej mindre än ur merkantil, varit af stor vikt för Ryssland, hvars hamnar vid Ishafvet och vid Hvita hafvet under årets flesta månader äro stängda af is.

Med kännedom om Rysslands osläckliga annekteringslystnad skulle man säkerligen icke taga mycket miste, om man antog dess afsigter vara att vid

Varangerfjorden få sig ett annat Sebastopol. Det har också sedermera öppnat underhandlingar med norska regeringen och lofvat stora landsträckor i det inre landet, om hon ville afträda denna hamn, men underhandlingarna afbrötos plötsligt 1846 eller 1847. "Man har också kommit på spåren undersökningar, verkställda af ryska utskickade, i så väl det inre af denna del utaf norska Finmarken som längs floderna och vid hamnarna", och det är ganska tydligt, att Ryssland vid lägligt tillfälle skall söka bemäktiga sig större eller mindre del af landet.

Till följd af nomadfolkets flyttningar blifva förhållandena vid gränserna äfven mycket invecklade, på samma gång de kunna gifva ryssarne önskade anledningar till interventioner och anspråk. Det finnes därför för närvarande och för den närmaste framtiden för de skandinaviska folken i rent politiskt hänseende ingen fråga, som i högre grad tager deras vaksamhet i anspråk än just förhållandena i Finmarken.

På ryssarnes vanliga, fina sätt att gå till väga för vinnandet af sina ändamål, hafva de äfven här genom alla möjliga lockelser sökt vinna de olika nationaliteterna för sig. Man erinrar sig, att för några få år sedan en finsk (tyvärr!) magister reste omkring i de öfre bygderna af Norrbotten och genom sitt uppträdande väckte starka misstankar om renheten af sina afsigter. Tidningarna hade åtskilligt att säga derom, som icke lände till hans heder, men med den förolämpade oskuldens hela förtrytelse sökte han efter sin återkomst till Helsingfors väлта ifrån sig alla äreröriga beskyllningar, och saken dog bort. Nu veta vi dock med visshet, att han sökt verka i ryskt interesse. I det inre landet, hvarest han ansåg sig hafva att göra endast med okunnigt och enfaldigt folk, uttalade han sig ganska oförbehållsamt. Ända så långt ned som i Gellivare sökte han värfva anhängare för Ryssland bland nybyggare och lappar. Han hade föreställt dem, huru svårt de hade under svenska oket, samt huru stora förmåner och före-

träden skulle dem tillfalla, om de blefvo förenade med Ryssland. Men vid detta tal togo de till flykten, ty om något är värre i lappska befolkningens ögon än den onde sjelf, så är det karjilah (ryssarne). Icke bättre framgång hade han hos den finska befolkningen på svenska sidan. Föga vann han således med den resan, om icke öfvertygelsen, att af befolkningen i dessa trakter *ingenting* stod att vinna.

Mannen är borta, han dog något år derefter, men de, som sändt honom, finnas qvar. Den ryska politiken dör icke, den! Den synes slumra i många år, men man kan tänka äfven med tillslutna ögonlock, och att ryska diplomaten eger denna förmåga, har den lemnat allt för många öfvertygande bevis på.

Vi skola senare återkomma till nomadfolkets vandringar öfver gränsen och fortsätta nu den politiska öfversigten.

Alla trakter äro icke lika rika på näring för renen. Den större tillgången på näringsämnen bestämmer riktningen för hans vandringar. I Enontekis och Muonioniska samt i den nordligaste delen af Norrbotten finnes god tillgång på sådana näringsämnen, och dessa trakter äro därför nästan oundgängliga för norska fjellapparne, likasom hafskusten är det mål, hvartill svenska fjellapparne sträfvat om våren. Af denna orsak tillät svenska regeringen 1751 norska fjellappar att draga in på nämnda område, som då i sin helhet tillhörde Sverige med vilkor att deras egna lappar skulle hafva samma frihet i Norge.

Som förut är anfördt, blefvo ryssarnes underhandlingar om hamn vid Varangerfjorden plötsligt afbrutna 1846 eller 1847. Att korsandet af deras beräkningar gått dem djupt till sinnes, lät sig kort tid derefter förmärkas. Ty år 1852 uppsade ryska regeringen 1751 års traktat under förevändning, att den var afsluten på den tid Finland tillhörde Sverige och således icke bindande för Ryssland. Året derpå utfärdades ett edikt, som bestämde, att för hvarje djur, som öfverskred gränsen, skulle erläggas böter

till $\frac{1}{10}$ af djurets värde, hvarjemte den tillfogade skadan skulle ersättas. Rysslands afsigt härmed var att göra klart för lapparne, att det skulle vara dem mycket fördelaktigare, om de alla tillhörde Ryssland, ty om detta land egde Finmarken, stode det lapparne fritt att med sina renhjordar draga åt hvilket håll som helst, och det har sökt inbilla befolkningen i Utsjoki och Enare, att det endast är den norska styrelsen, "som genom sin halsstarrighet och vrångvishet förorsakat alla dessa olyckor". Ryssland ansåg sig äfven, genom den olidliga ställning, hvaruti norska lappbefolkningen antogs skola komma, kunna tvinga regeringen att af misskund med densamma bortbyta något af hafskusten mot Enontekis socken i Finland, och hvarigenom lapparne skulle få obehindrad fart mellan Norge och Sverige.

Vid en blick på kartan finner man, att en smal landsträcka skjuter in på norra gränsen mellan Sverige och Norge. Det är det yttersta af sitt lillfinger, som Ryssland här stuckit in mellan brödrafolken, och dess afsigt måste vara att i ett behagligt ögonblick få in hela handen. Om det är sannt, hvad vi sett uppgifvas, nemligen att vid gränsregleringen man råkat att förväxla Kalix och Kemielfvar (ty "för Gud och Sveriges store män är ingenting omöjligt", säger Engström i sin norrländska resa), så är det icke underligt, att man förbisett en så viktig omständighet som nomadfolkets vandringar och det beroende, hvari länderna härigenom stå till hvarandra. Nu har man låtit vattendragen vara bestämmande för gränsens riktning, utan att taga hänsyn till de egendomliga förhållanden, som nomadlifvet betingar. Om vi icke en gång få bittert erfara följderna af detta förbi-seende, blifva frukterna mot förväntan vida bättre, än den inympade qvisten gifvit anledning att befara.

Den ryska regeringen har imellertid hittills varit mindre lycklig vid sina planers utförande. Visserligen har traktatens uppsägande varit i hög grad menlig för norska lappbefolkningen, men den ryska

befolkningen har lidit deraf i ännu högre grad. Norrmännen söka nemligen på allt möjligt sätt att utestänga den under Ryssland lydande lappska och finska befolkningen från de fiskrika kusterna vid Varangerfjorden, och kan gränsspärningen konsekvent genomföras, blir nämnda befolkning försatt i den yttersta förlägenhet.

Genom ediktet af 1853 har för lapparne icke funnits annat val än att förminska sina hjordar eller att utvandra. Den senare utvägen synes hafva blifvit omfattad, ty från 1853 till 1861 hafva endast från Kautokeino socken 223 fjellappar med öfver 20,000 renar utvandrat till Sverige, för att finna tillräcklig föda för sina djur, och i förhoppning att, då Sverige och Norge äro förenade till ett rike, de svenska myndigheterna skulle, äfven efter utvandringen till Sverige, tillåta dem att om sommaren draga öfver på norskt område. Så naturligt detta än tyckes vara, hafva likväl de norska myndigheterna förnekat lapparne att draga öfver gränsen, och de förvecklingar, som häraf uppstått, de lidanden och förluster, som detta förbud tillskyndat det irrande nomadfolket, skola närmare angifvas i sammanhang med skiltringen af nybyggesväsendet.

Här hafva vi endast att framhålla det politiska af frågan, och man kan icke nog beklaga och icke nog ogilla kortsyntheten hos norrmännen att gifva anledning till misshälligheter mellan brödrafolken, att alstra ömsesidig ovilja, att blottställa nomadfolket för obarmhertiga förföljelser och — att befordra Rysslands planer i dessa trakter.

Dessa planer hafva, som sagdt är, hittills icke varit lyckliga för Ryssland. Det skarpaste hugget gafs dem dock genom det förbund, som den 21 nov. 1855 ingicks i Stockholm mellan Sverige, Frankrike och England och som, efter hvad som är bekant, närmast afsåg förekommandet af ryska försök att inkräkta på norska Finmarkens område. För vestmakterna skulle det nemligen vara lika ovälkommet

som för Sverige-Norge att se Ryssland en vacker vinterdag utsända sin pansarflotta från en hela året om isfri hamn. Ty Rysslands svaghet ligger mycket uti de bojer, som isen för halfva året slår om dess örlogsfartyg, och för undanrödjandet af detta hinder skulle detsamma säkerligen vara redoboget att göra mycket stora uppostringar. Faran härför är äfven så mycket större nu, sedan framstegen i sjövapnet gjort sjömannadugligheten mindre maktpåliggande, och vestmakterna hafva efter traktatens afslutande förökade anledningar att hålla den i helgd, huru tydligt än de senare årens historia ådagalagt det ringa förtroende ett litet folk är berättigadt att sätta till förpligtelser, som de stora makterna iklädt sig.

Vi tillåta oss återgifva efter P. O. Bäckström innehållet af novembertraktaten, emedan denna traktat dels ligger mycket nära vårt ämne, dels äfven är det viktigaste aktstycke, som på de sista 50 åren utgått från den svenska diplomaten, och som hvar och en bör hafva i friskt minne.

“Genom denna traktat“, säger Bäckström, “förband sig konungen af de förenade rikena att icke till Ryssland afstå eller tillåta detsamma besätta någon del af de områden, som hörde under Sverige och Norge, äfvensom att icke till Ryssland öfverlåta någon rätt till bete eller till fiske eller af hvad annan beskaffenhet som helst på de förenade rikenas område eller vid deras kuster samt afvisa hvarje anspråk, hvilket Ryssland kunde framställa i afsigt att tillförsäkra sig någon sådan rättighet. Derest något förslag i sådan syftning från Ryssland framställes, skulle detsamma af Sveriges och Norges konung ofördörligen delgifvas fransmännens kejsare och Storbritanniens drottning, hvilka deremot förbundo sig att lemna stridskrafter till lands och vatten, tillräckliga att i samverkan med svenska och norska krigsmakten motstå Rysslands anspråk eller angrepp“.

Denna traktat åtföljdes af ett cirkulär från svenska kabinettet af den 18 december samma år, hvori det bland annat hette, "att farhågor för framtiden, grundade på alltför väl bekanta hågkomster och hvilka hade vunnit ytterligare styrka genom försöken att utvidga Rysslands makt i Orienten, hade föranlett det ingångna förbundet, som var helt och hållet defensift. Det berodde således på Ryssland att förekomma tillämpningen deraf genom att respektera de förenade rikenas rättigheter och upphöra att ingifva rättmätig oro för bibehållande af jemvigten i Europa".

Detta var således en fullständig brytning i de sista 45 årens politik, och ehuru den stälde oss i öppet harnesk mot Ryssland, är en sådan ställning så mycket mindre att beklaga, som erfarenheten nogsamnt visat, att man har mindre att frukta af Rysslands fiendskap än af dess förmenta vänskap.

Icke skola väl norrmännen gå Rysslands ärenden genom sina tjenstemäns småaktiga och partiska förfaranden.

VI.

Lapparnes religiösa förhållanden.

Vi öfvergå nu till nomadfolkets religiösa tillstånd, dess hednalära och de åtgärder, som från statens och enskildas sida blifvit vidtagna för höjandet af dess andliga lif.

Om nomadfolkets hednalära äro uppgifterna både ofullständiga och till en del mindre tillförlitliga. Detta härleder sig dels deraf, att de olika stammarne haft i någon mån skiljaktig uppfattning af gudomen eller

åtminstone vid utöfningen af sina religiösa förrättningar haft från hvarandra afvikande bruk, dels deraf, att deras våldsamma behandling från de kristna folkens sida gjort dem mycket försigtiga och mistrogna, så att de icke förr än i en mera framskriden tid vågat meddela några upplysningar derom.

Prosten Tornæus, som författade sin bekanta "beskrifning öfver Tornå och Kemi lappmarker" år 1672, börjar afhandlingen *om religionen* med följande ord: "Nu måste man något *Specialius* ihogkomma ett och annat uti Lapparnes väsende. Först om deras Religion, den uti deras första inträde till Fjällar, slätt ingen hafver varit, utan idel afguderi och vidskepelse. Dock hafva de intet dyrkat Elden, *more Orientalium*. Det är aldrig igenom någon gammal tradition hört, ehuru väl någre, Olaus Magnus, som då Archiepiscopus skulle vara, eller någon annan derom så memorera. Hade fast bättre varit, att den goda herren Olaus Magnus hade bekymrat sig om lapparnes christeliga omvändelse till saligheten, än han sådane *ficta in mundo divulgaret*".

Som man här af finner, har den fromme prostens blod kommit i en mindre vanlig jäsning vid tanken på, att sjelfva erkebiskopen icke aktat för rof att i verlden utsprida sådana dikter, som att lapparne i likhet med österländingarne varit eld- eller soldyrkare. Så alldeles omöjligt är detta dock icke, och andra författare hafva haft en motsatt åsigt (Schefferus). Missionären och kyrkoherden Högström, som skref sin beskrifning öfver Lappmarkerna etthundra år senare, säger sig visserligen ej hafva märkt, att lapparne hållit solen i någon gudomlig vördnad, men har likväl träffat lappar, "som berättat sådant forna tider hafva varit brukeligt". Icke heller hade han funnit, att de hållit elden för sin Gud, såsom Damianus à Goës berättat.

Det är imellertid icke osannolikt, att lapparne, antingen på den tid de bodde på sina första och äldsta uppehållsställen mellan Ural och Altai eller

under sin långvariga flykt till Europa kommit i beröring med folk, som tillbådo solen eller elden, men att de sedermera under den hårda kampen för sin tillvaro nedsjunkit i ännu lägre naturdyrkan och, såsom Tornæus uttrycker sig, dyrkat "*Creaturas multo viliores*: gråstenar, stockar och stubbar". Detta är så mycket sannolikare, som lapparnes Jubmel, enligt Högström, "utom den bemärkelse de nu som kristna hafva derpå, ej så egentligen svarar emot *Deus*, som fast mer emot *Jupiter* hos latinerna". Detta vill med andra ord säga, att deras hedniska Jubmel icke var den högsta guden, men att denne fallit i glömska eller blifvit bortskymd af deras mera handgripliga gudar. Sålunda hafva ju våra egna stamfäder haft aning om ett högsta väsende, som de dock stälde alltför högt öfver sina andra många gudar, att de skulle vågat uttala dess namn.

Hvad man med säkerhet vet är, att lapparne voro månggudadyrkare och tillbådo högre och lägre makter i stjernhimmelen, i luften, på jorden och i underjorden. De hade flera öfvergudar, och bland dessa *Jubmel* (finnarnes Jumala, bjarmernas Jomala), som var det godas gud, dess upphof och skapare. Som motsats mot honom stälde de *Perkel* (finnarnes Perkele, asarnes Loke), hvilken äfven varit verksam vid skapelsen och vållat, att icke allt blef sådant, som Jubmel velat hafva det. Ty denne hade velat, att alla träd skulle bestå af mærg, alla sjöar af mjölk, och att alla växter skulle hafva bär o. s. v. Skapandet af en sådan lapparnes idealverld hade dock Perkel icke varit med om, och han fick sin vilja fram. Att Gud dock gjort hvad han kunnat för att förekomma det ondas skadliga inflytande, sågo lapparna bland annat derutaf, att då Perkel skapat vargen som är renhjordens farligaste fiende, men icke kunde gifva honom lif, hade han bedt Jubmel derom. Då denne likväl såg, att vargen egde förmågan att springa med utomordentlig snabbhet, hade han tagit en raggig granqvist och kastat den bak efter vargen,

som deraf fick sin yfviga svans och hvilket något hejdar farten. Lapparne kalla honom äfven med öknamnet *Seipek* (den besvansade).

I en akademisk afhandling på sextonhundratalet, benämnd *De Hercule* skall författaren uppgifva sig hafva hört detta ord bland lapparna, men Högström anser författaren hört misste, så att då lappen sagt *Perkel*, hade det låtit i åhörarens öron som *Herkel*. Vill dock låta vara osagdt, om lapparna fått detta ord "från de gamla hedniska folkslag, som dyrkade Herculem, och sedan ändrat detsamma uti *Perkel*", en bokstafsändring, som hos dem skall vara ingenting mindre än ovanlig.

I likhet med andra folk hafva äfven lapparne haft en *åskans gud* Tiermes eller, som lapparna vanligen kallat honom, Aijeke, Aja, Atja, Thor och Storfader. Denne var både god och ond. Han hade nemligen i hemlighet blifvit skapad i en stenklippa af *Perkel*, men sedan Jubmel fått veta det, hade denne hemtat honom derifrån och födt upp honom. Han är således "den ondes barn och Guds fosterson". Hans förnämsta göromål består i att döda och förgöra alla troll och spökerier. Så till vida är allt godt, men då han äfven med sin båge, regnbågen (ajanjoksa eller Storfaderns båge) träffar deras säite eller afgudabilder, så uppenbarar han äfven sitt onda ursprung. Denne Tiermes bodde något lägre ned i luften och hade makt öfver människans helsa och lif. I Jockmock finnes ett berg vid sjön Parkejaur benämndt *Attjek*, der, enligt hvad namnet antyder, man skall hafva offrat åt åskan. Benen af en utvald ren fogades tillhopa till ett fullständigt skelett, som med röda snören upphängdes i toppen af ett träd.

Till jordiska gudar hörde jagtens gud (Stuor Junkari = Storjunkaren). Denne rådde öfver alla djur och gaf lycka att fånga dem. Det var i synnerhet i Lule lappmark som många offerställen voro honom helgade.

Lapparne hade äfven sina gudinnor, men deras förrättningar tillåter icke en (måhända falsk) blygsamhet att nämna. De hade dessutom sina Oreader (bergsjungfrur), sin Pan (skogsgud), sin sjö- och fiskgud, bergsgud, bergsfé, bergsren o. s. v., i hvilkas benämningar *Saiwa* ingick, ty *Saiwa* kallades allt hvad som hölls heligt och hvarintill något utomordentligt sig tilldragit, såsom *Saiwa jaure* (helig sjö), *Saiwa muora* (heligt träd), *Saiwa kedge* (helig sten) m. m.

Till underjorden, *Jabmiainio* (de dödas rike), hörde *Jabmi-akka* (de dödas moder), som der herrskade. Detta *Jabmiainio* var ett *Hades*, der den aflidne dröjde någon tid och blef sedan antingen upptagen till stjernhimmelen eller, om han lefvat illa, nedstött till *Rotaimo* (de osällas boning), hvaröfver den bistra *Rota* (*Proserpina*) regerade.

Att lapparne i den uräldsta tiden haft sina grafkamrar, är i början af denna framställning anfördt och ännu i senare tider har man utvisat i ryska Torne lappmark tvenne gamla begravningsställen, hvarjemte äfven i kristna tiden, möjligen till en del ännu i dag, flera plägseder med den döde varit bibehållna, som erinra om bruket i äldsta tider, och som antyda, att lapparne ännu i den kristna tiden hyst den föreställningen, att den döde i ett annat lif fortsätter samma lefnadssätt som i detta. Högström säger sig hafva hört en lapp yttra om en man, som dött i sina bästa år: "Gud hade ej så snart tagit en sådan man till sig, om han honom ej behöft och haft arbete att sätta honom göra". De hafva derfor också plägat nedlägga i kistan en yxa eller knif, elddon, torra stickor, ett stycke tobak, en liten flaska med bränvin m. m., äfvensom de sorgfälligt tillsett, att svepduken väl betäckt hel kroppen, på det själen icke måtte fly bort. Efter begravningen och innan släkt och vänner åtskildes, bjöds afskedssup, hvarvid hvar och en af sällskapet, vänd åt grafstället, gjorde en libation. Den ren, hvarmed man framfört liket, slagtdes

sedan och nedgräfdes i jorden såsom en gärd åt den dödes skugga.

Bland de halfgudar eller afgudar, åt hvilka de icke haft några beläten, må nämnas *Kuowa-manno*, åt hvilken offrades på bestämd tid i februari, *Jaulo-herra* (Julherren) vid jultiden och *Ruotta* eller *Druetta* (drott). Åt den förstnämde offrades på det sätt, att de vid nämnda tid bundo hö och gräs, sådant som de begagnade i sina skor och vantar, vid hornen på deras renar, hvarefter de under skramlande med ringar och bultande på atjorna (pulkorna = slädar) bad *Kuowa-manno* äta. Hvaraf skönjes, säger Högström, att de höllo denna naturen ej allenast för ett lefvande kreatur, utan ock sådant, som kunde lefva af hö samt behöfde genom allehanda buller och gny påkallas.

Åt Julherren plägade de offra små båtar om tre qvarters eller högst en alns längd. Båtarne voro tillhuggna med yxa af furu, med master samt här och der försedda med kors och öfverstrukna med renblod. De upplades på hopvikna qvistar i stora granar, hvaruti äfven kors voro inhuggna, och som voro bestrukna ett godt stycke upp med blod. Särskilda offerrenar slagtades för ändamålet, och vid de kojor, i hvilkas granskap juloffren förrättades, funnos alltid offerlafvar. Dessa bestodo af tre eller fyra stolpar, 2 till 4 alnar högt öfver jorden, ofvanpå hvilka stänger voro lagda till ett golf. Härpå ställes träguden stundom, men allmännare bruk var dock, att den stod bredvid offerlafven, som gjorde samma tjänst som ett altare och bekläddes med gran- och björkris, då offer skulle verkställas. Vid dessa offer gjordes löften, eller ock uppfylldes dermed vissa löften, som lapparne funnit sig föranlåtna att göra, om de voro i fara, voro sjuka eller hemsökta af motgångar, eller om deras kreatur blifvit sjuka och vantrifdes. De funno sig förpligtade till årliga offer, men på grund af löften om offer, måste dessa verkställas, så fort sig göra lät. De vanliga offren bestodo af horn och ben af renar, men i vigtigare fall, då löften afgifvits,

äfven af andra kreatur, såsom bockar, getter, får, katter och tuppar, hvilka lappen då måste köpa från landsbygden till hvad pris som helst. På offerlafvarne lades dock icke endast hornen af de slagtade renarne eller andra kreaturen, utan äfven alla ben af det kött, som de då åto. Härigenom hade på många ställen samlats en otrolig myckenhet, som bildade väldiga högar, hvartill omkring sådana ställen äfven samlades en anseelig hop strutar af näfver (näfver-ryfvor), fulla med mat och smörjämnen. Åt *Ruotta* offrades nemligen på det sätt, att näfverryfvor upphängdes i höga träd, och i ryfvorna lades ett stycke af all mat, som förtärdes julafton och julmorgon. Detta offer gjordes, på det *Ruotta* icke skulle skada deras qvinnor (ne ventrem illarum terebret seu perforet!) Lägg till alla dessa samlingar äfven fiskarlapparnes offer af fiskben och andra afskräden, och vi hafva förnyad anledning att erinra oss de af danskarne s. k. kjøkkenmöddingar, men som vi ännu en gång förklara oss anse tillhöra de gamla offerhögarne.

Om en hund råkade draga bort något från offerhögen, kostade det hans lif, på det man skulle offra ett af hans ben i stället, och vid offrandet måste hundarne sättas i band, ty om någon hund sluppe lös och komme att gå öfver lappens väg, så vore säkert, att rofdjur strax skulle göra skada på hans renar.

Då lappen gick att offra eller kom derifrån, fick han icke begagna sig af den vanliga ingången på kåtan, utan han gick genom en liten helig dörr, som fanns på baksidan. Genom denna dörr fick intet qvinfolk gå, och genom den bar alltid fjell-lappen köttet af sina offerrenar. Offerstället nalkades han med den största bäfvan. Då han kom så nära, att han såg rummet, der guden bodde, tog han af sig mössan och begynte buga och bocka sig, och när han kom närmare, kröp han på de fyra fram till stenen, hvarest han skulle lemna sina offer, och under hela offerceremonien måste han iakttaga tystnad, hvarför

äfven, om någon kom omärkligt fram till honom, han i största hast flydde, för att slippa öppna munnen.

Afgudabilderna voro af sten eller trä, men endast en del formad till människoskepnad. Vid offrandet beströkos de af fjell-lapparne med renblod och af fiskar-lappen med fiskflott. De trodde, att i sjöar, der offer verkställes, fetare fiskslag funnos än i andra, och ju tidigare de smorde sina afgudastenar, desto mera och fetare fisk förmenade de sig få.

Dessa äro nu hufvuddragen af lapparnes hednatro och afgudadyrkan. Man skall utan tvifvel häpna öfver så mycken vidskepelse och öfvertro samt förvånas deröfver, att så stor råhet ända in i detta århundrade i vårt land kunnat bibehålla sig. Men denna förvåning skall otvifvelaktigt blifva mindre, när vi se oss omkring bland vår svenska allmoge, eller när vi kasta vår blick utom egna landamärena till länder, som likväl anses hafva mottagit civilisationens inflytelse. Vi behöfva blott gå till Spanien och andra katolska länder. Huru vanligt har icke der ända intill våra egna dagar varit att göra löften vid hotande faror eller att lemna offer i glädjen öfver oväntad framgång och lycka. Det gifves mångfaldiga exempel, vid sådana tillfällen då fartyg varit i nöd, att deras befäl och besättningar gjort löften till det ena eller andra helgonet, för att på detta sätt utverka sig samma helgons mellankomst till deras räddning. Om de lyckligt undkomma den hotande undergången, är befälhafvarens första och angelägnaste göromål vid hemkomsten att anmäla till kyrkan eller klostret de gjorda löfterna, och strax anordnas en procession af prester och munkar samt fartygets befäl och besättning, som under klockringning begifver sig till kyrkan, bärande de offer, som varit utlofvade, såsom ett större eller mindre segel m. m., hvilket då öfverlemnas under högtidliga ceremonier till stället helgon. Sådana offer göras af personer ur alla samhällsklasser, och på detta sätt hafva de andliga institutionerna blifvit rika, under det att folket aftynat under det

tryck af okunnighetens mörker och sjelfverksamhetens dödande, hvilket den katolska hierarkien sträfvat att lägga på detsamma. Vi kunna ur viss synpunkt icke finna stor skilnad mellan dessa senare offer och lapparnes, för att icke tala om de vidskepligheter, som i andra hänseenden beherrskat de katolska folken, och som äfven skulle kunna anföras såsom jemförelser, Man behöfver till och med blott flygtigt genomläsa en prostens Tornæi, en missionären och kyrkoherden Högströms beskrifningar öfver Lappmarken och dess befolkning, för att klarligen inse, huru de sjelfva som voro kallade att sprida det andliga ljusets väl-, signaler till det i hedniskt mörker famlande folket, midt under det att de beskärma sig öfver detta folks villfarelser och råhet, lägga i dagen en vidskeplighet och fördomar, som mycket väl kunna tjena som prof på de "bildades" egen ståndpunkt i upplysning, fördomsfrihet och lyftning. Domen öfver nomadfolkets envisa vidhållande af de hedniska begreppen skall måhända blifva ännu skonsammare vid genomgåendet af den öfersigt öfver missionsverket, som vi nu vilja i största korthet framställa.

Under den katolska tiden gjordes ganska litet för lapparnes omvändelse till kristendomen. Den förste, som skulle kunna anses hafva predikat för lapparne, var Adalvard den äldre på Emund den gamles tid; dock torde hans verksamhet icke hafva sträckt sig norr om Vermland, hvaremot Stefanus eller Simon var den förste missionär bland lapparne, hvilka då hade sitt förnämsta tillhåll i Helsingland. Stefanus blef ihjälslagen på gränsen mellan Gestrikland och Helsingland vid den bäck, som troligen med anledning af detta dåd ännu kallas Mordbäcken.

Omvändelseverket måste hafva gått mycket långsamt. Lapparne kunde icke finna sig särdeles hugade att omfatta den religion, till hvilken deras förföljare bekände sig. Utom den allmänna påtryckningen till följd af svenskarnes vidgade bosättningar i det nordligare Sverige, voro *birkarlarne* de första

“kristna“, med hvilka lapparne kommo i någon liffigare beröring. Men hurudana kristna birkarlarne voro, har man redan nogsamt erfarit, och då det låg i deras interesse, att lapparne icke läto döpa sig, är det lätt förklarligt, att antalet omvände var ytterst ringa. Upsala erkebiskopar, hvilkas stift sträckte sig åtminstone till Torne elf, verkstälde visserligen visitationer äfven i dessa aflägsna bygder, men de afsågo mera de nybyggare, som nedsatt sig derstädes, än lapparne. Också framhålles såsom något synnerligen anmärkningsvärdt, att då erkebiskopen Henning Laurentii visiterade i Torne 1345 och invigde en kyrka, hade han döpt 20 lappar och kareler. Kustlandet blef icke fort befolkadt af svenskar. Först 1335 bygdes en kyrka i Pite, och ännu 1374 funnos endast trenne församlingar nordligare, nemligen Lule och Torne. Icke förr än 1420 fick Ume sin egen prest.

För de lappar, som antagit kristna läran, torde imellertid dess anda hafva blifvit främmande, och den bestod egentligen i några vissa ceremonier. Af fruktan för straff funno de sig i, att deras barn blefvo döpta och att äktenskapen invigdes af kristna prester. Men dervid stannade det. Sjelfve buro de fruktan för dopet, emedan de trodde, att hvar och en fullvuxen, som blef döpt, måste dö några dagar derefter. Likasom i våra dagar synes den kristna andan liffigare besjälats den lappska qvinnan än mannen. Åtminstone uppträdde redan under drottning Margareta en lappska qvinna, som också hette Margareta, och arbetade med beundransvärd ifver och ihärdighet för evangeliets predikande för sina landsmän. Men detta hörde till undantagen, och hon synes äfven hafva föga kunnat uträtta.

I brytningen mellan den katolska och lutherska tiden sökte biskop Brask hämma Vadstenamunkarnes ifver för lapparnes omvändelse med den anmärkningen, att det vore bättre att tillse dem af deras egen orden, som hade affallit, än att bekymra sig om lapparne.

Detta hindrade dem likväl icke att fortsätta det arbete, som de nästan ensamma visat något nit för, och de uppmuntrades deri af Gustaf den I, som vid ordnandet af det chaotiska tillståndet i landet äfven hann med att tänka på det arma nomadfolket. Under hans tid (1559) tillsattes den första prest, som var uteslutande afsedd för lapparnes skull, och lappfogdarne och alla andra befaldes att vara hr Mickel behjelplice i att befrämja lapparnes omvändelse. Hr Mickel utnämndes till prest för Torne lappmark, men presterna i socknarne skulle äfven hafva omsorg om lapparne i närgränsande lappmark, dock var det dem strängeligen förbjudet att resa dit mer än en gång om året, på det att de icke derunder skulle uppköpa hudar och derigenom skada handeln.

Under Johan den III sändes flera prester till Lappmarken, och Tornæus säger, att då först hade lappar kommit "till kristendom, döpelse, Guds rätta kunskap och till trona", men enligt andra författare skulle dermed icke hafva mycket vunnits. Först Carl den IX:s kraftiga hand förmådde äfven häri uträtta något väsendtligt. Likasom Cromwell i England var han icke så nogräknad med några hufvuden mer eller mindre, blott ändamålet blef vunnet, och birkarlarnes tid var nu kommen. Han lät äfven uppbygga flera kyrkor i Lappmarken, såsom i Lycksele, Gråträsk (hvars förste prest var född lapp), Enontekis och Juckasjervi. Då lapparne voro okunniga i bygnadskonsten, sände han timmermän från Helsingland att uppbygga dessa kyrkor. Det vill synas, att på ett och annat ställe lapparne sjelfva nu började nitälska för kristendomen. Tornæus anför härom följande: "I Tornå mark är en lappby midt i fjellar, kallas *Ronnala*, på den tiden rike och beholdne lappar. Där voro Try bröder beskedlige män. Då de exempel af kyrkor som uppbyggdes, togo de samme Try bröder, af ett gudeligt nit sig före, uppsätta i sin by en liten vacker kyrka; timber förde de öfver fjellar ifrån Norge, och köpte en liten vacker

klåcka därtill. Uti den kyrkan hafver jag begrafvit en gammal lapp-prest; ty han på sote-sängen sade: Här ibland lappar vil jag ligga begravven, at de skola stärke sin tro, om de dödas uppståndelse, som jag dem ofta inbillat hafver, at de skola igen med mig uppstå på den yttersta dagen. Den presten hette Dominus Georgius“.

Imellertid var det icke lätt att få värdige prester i dessa församlingar. De ville icke bo vid sina kyrkor, utan endast jultiden resa dit upp, och då förde de med sig brännvin och andra varor och handlade med lapparne. Sjelfva Carl den IX kunde icke stäffa detta ofog.

Verksamare blefvo Gustaf den II Adolfs åtgärder. Han befalde, att unga lappar skulle sändas till skolan i Pite, i stället för Upsala, såsom det blifvit försökt af Carl den IX, men hvarest de flesta dogo, och han lät skolans föreståndare Nils Rhen utgifva böcker på lappska språket, hvarjemte han anvisade medel till understöd för lappska barn i kläder och föda samt för att sålunda uppmuntra lapparne att ditsända sina barn. Från denna tid skulle trolldom och hexeri hafva blifvit mera sällsynta och mord ännu sällsyntare. Genom ett från Stettin utfärdadt diplom år 1631 anlade Gustaf Adolf en ny skola vid Lycksele kyrka och insatte riksrådet Johan Skytte till dess inspektor. Från dessa skolor utgingo flera unga lappar, som blefvo prester för sina landsmän, och under drottning Kristinas regering uppbyggdes flera kyrkor och prestgårdar i Lappmarken, såsom i Arvidsjaur, Arjeplog, Silbojock och Nasafjell, hvarest ett silfververk anlades 1655. Nu blef äfven lapparnes förkofran mera märkbar. Tornæus, som beskriver det af honom och hans komminister begagnade undervisningsättet, uttrycker sin belåtenhet med lapparnes framsteg, "så at gamla qvinnor taga och tämmeligen til. De unge äro väl qvickare; och det qvinfolk, som ifrån norrska lappar igenom giftermål hitkomma (ehuru de norrske äro mera *grobianer* än desse)

lärer snart det finska språket och Catechismi förstånd. Men det gamlaste folk, dem man icke med klubban mera vett kan slå in i skallen, de blifva i det förriga *quasi in sensu communi et superficiali cognitione Dei*", ehuru han dock har hopp, att äfven de "kunna saliga varda".

När man likväl betänker, att ännu icke mer än en skola, den i Lycksele, fanns i hela Lappmarken, samt att oerhörda afstånd voro mellan kyrkorna, kan det icke öfverraska, då Högström anför, att han funnit folk, som varit öfver 20 år gamla, hvilka aldrig i sin lifstid sett någon prest, och Engström hade hört berättas, att det omkring år 1650 uppbygda kappellet vid Navrilokt i Gellivare lappmark kort tid derefter blifvit afbrändt genom de hedniska lapparnes egen åtgärd. Ett stort hinder låg äfven i presternas okunnighet i språket, hvarjemte flera presters leverne var i hög grad anstötligt. P. Læstadius omtalar, att hans mormors morfar Sjul Granberg, som var pastor i Arvidsjaur och Arjeplog tillsammans varit bättre passande till röfvere och bandit än till prest. Han skulle sjelf för lappar hafva erkänt, att han begått tre mord under den tid han studerade i Upsala, och deribland på en gosse, som gick i vall med några kreatur. Detta mord begick han för att tillägna sig en ox, som han velat köpa, men som gossen icke hade rättighet att sälja, och hr Sjul hade på samma gång tillnarrat sig penningar af ett par kamrater, med hvilka han var i sällskap, och som han skilde sig ifrån under förevändning att uppgöra köpet om oxen mellan fyra ögon. Han mördade då gossen, tog oxen och behöll penningarne. Som prest i Lappmarken var han ofta öfverlastad af bränvin och på en resa till Arvidsjaur för att hålla gudstjenst kom han i ordvexling med sin roddare på Storafvan, hvilken han gaf ett yxhugg i pannan, men hvarvid båten kantrade och han sjelf jemte en gosse funno sitt slut i vattnet. Roddarens och hr Sjuls döda kroppar fann man igen och lade i ett rum i tings-

huset, men sagan förmäler, att man fann för godt att skilja dem åt, emedan ett förfärligt slagsmål hördes om natten, så länge liken lågo i samma rum. Flera andra exempel anföras på lappländska presters utsväfningar och laster, ja till och med trolldom, och det må sannerligen betraktas som ett underverk, att, trots allt detta, hyfsningens sak ändå kunde göra framsteg, huru långsamt och inskränkt detta än förgick.

Carl den XI införde den nyttiga bestämmelsen, att skolan i Lycksele skulle hafva sin särskilda lärare, så att den icke längre skulle förestås af presten, och under Carl den XII blef en kyrka anlagd i Kautokeino (1701). Men genom denna konungs långvariga krig kom den lappska missionen på förfall. Presterna fingo icke ut sin lön, och nästan ingen ville blifva prest i Lappmarken. Vid Lyckseleskolan kunde knappt 6 lärjungar födas, och de få, som kunde sändas till gymnasiet i Hernösand, måste tigga sig fram. Härigenom uppstod stor brist på prester, som kunde lappska.

År 1723 utfärdade Fredrik den I en förordning, som innehöll en mängd bestämmelser till förbättring af förhållandena i Lappmarken, men den kom icke genast till verkställighet, och är i dag icke till fullo utförd. Vi denna tid funnos inalles 7 kyrkor och 3 kapell samt 7 kyrkoherdar och 2 komministrar i Lappmarken. Riksdagarne 1733 och 1739 bestämde likväl, att en lappsk bibelöfversättning skulle utgifvas, och att missionen skulle befordras genom hela rikets bistånd. En direktion öfver ecklesiastikverket i Lappmarken blef då upprättad, kollektur påbjödos och en skatt till missionen pålades hela riket att utgå af hvarje matlag i 4 år med 1 öre silfver årligen, hvilken tid sedan förlängdes. Redan 1741 hade öfver 300,000 rdr blifvit insamlade, och nu blefvo nya kyrkor och skolor anlagda. Dessa blefvo ett slags seminarier, hvarifrån utgingo lärare inom olika trakter af Lappmarken, och som således torde få tillskrifvas

det mått af andlig upplysning, som ännu i början af detta århundrade tillkom vårt nomadfolk. Nya kyrkor anlades i Gellivare (1747) och Qvickjock samt ett kapell i Hvitassund vid Umeå. Dessutom skildes Arjeplog från Arvidsjaur, men fick till annex Silbojok (1734), hvilket upphörde att vara ett eget pastorat. I stället för att begagna tolk föredrogs nu predikan allmänt på lappska, och biskop Stenel i Hernösand hade vid en visitation i Lule lappmark låtit öfversätta sin predikan på lappska och föredrog den så väl, att lapparne högligen gladdes deröfver, och hans efterträdare biskop Kjörling kunde tilltala lapparne på deras eget språk. Det var också vid denna tid, som den af oss flera gånger åberopade *Högström*, född i Sundsvall, blef prest i Lappmarken. Utan tvekan mottog han det svåra kallet till sockneprest i Gellivare, hvarest de för otukt, mord och röfveri kända Kaitomlapparne hade sitt uppehåll, och till hvilka ingen prest hittills vågat sig, men hvilka Högström genom sina oupphörliga resor till dem och sitt outtröttliga nit lyckades vinna, om icke till så lefvande kristendom, åtminstone till ett bättre lefverne och mildare tänkesätt. Vid denna tid började äfven med Johan N. Læstadius den långa släktled af prester med detta namn, som intill denna tid eger bestånd, hvarjemte Fjellström och Tornberg voro aktade namn i Lappmarken sedan denna tid.

Enligt Carl den XI:s förordning af 1696 skulle hvar skattlapp gifva pastor i tionde 2 par lapphandskar eller ett halft pund gäddor; i påskmål ett gråverk af hvar person, som besökte nattvarden; i julkost och näst marknadstiderna ett pund kött eller fisk samt en renost efter hvar trettionde renko, som lappen egde; i likstol efter lapp eller hans hustru en ren, för andra lik ett halft pund gäddor eller 2 par handskar; för lysning och vigsel samt barndop och kyrkogång lika mycket, eller 12 gråskinn o. s. v.

Under Gustaf den III gjordes vissa inskränkingar i de förut beviljade förmånerna till lappska

missionen, och de inhemska presterna kommo mer och mer i vanrykte, så att det, enligt Læstadius, knappt fanns mer än den äldre Sundelin, som var en rättskaffens, ordentlig och utmärkt prest af detta folk, utan anses flera hafva varit lika den kapellan i Juckasjervi, "hvilken om vintern reste upp med fogden och uppehöll sig der i 8 dagar, under hvilken tid han döpte alla barn, kastade jord på liken efter dem, som under året dött, predikade, utdelade sakramenten, undervisade, konfirmerade hela ungdomen och hade ändå tid nog öfver för att spela kort".

1801 upphörde direktionen öfver ecklesiastikverket i Lappmarken, hvars funktion öfvertogs af kanslersgillet, som dock efter få år blef aflöst af kanslistyrelsen, hvarefter från 1835 ecklesiastikdepartementet haft att ombesörja missionsväsendet och dess fonder, som nämnda år uppgingo till 33,592 rdr, och slutligen utkom den 14 april 1846 nytt kungl. reglemente för ecklesiastikverket i Lappmarken, enligt hvilket barnaundervisningen i de lappska socknarna skall ombesörjas i 3 fasta skolor, i Jockmock, Gellivare och Arjeplog samt en i Lycksele. I andra socknar, hvarest språket är svenskt, inackorderas lappska barn genom presternas försorg hos hemmansägare att erhålla undervisning på svenska eller i Juckasjervi och Karesuando på finska. Endast barn af lappska föräldrar mottagas. De fattigas barn erhålla friplatser efter biskopens och domkapitlets bestämmelse i förhållande till folkmängd och ecklesiastikfondens stat. Skolläraren skall icke allenast undervisa i skolan, utan äfven skaffa hela skoldistriktets uppväxande ungdom tillfälle att erhålla undervisning, och vilja icke föräldrarna det godvilligt, kunna barnen tagas ifrån dem och undervisas på deras bekostnad. Skolläraren skall vara ordinerad och förstå lappska. Visitorerna, 2 till antalet, en för norrbottniska lappmarkerna och en för de öfriga, skola tillse, att det icke är brist på lappska böcker i församlingarna och skolorna.

Vi hafva ansett lämpligt att anföra dessa hufvudpunkter i det vigtiga reglementet, dels emedan det icke för särdeles många torde vara bekant, dels därför, att röster höjt sig, som ifrågasatt, om ändamålet svarade mot statens uppoftningar, och dels ock emedan det från trovärdigt håll kommit till vår kännedom, att reglementet börjat kringgå. Sålunda lär det både i Gellivare och Jockmock praktiseras, att barn af nybyggare mottagas i skolorna i stället för af rena lappar. Det är visserligen sannt, att många nybyggare äro födda lappar, men reglementets mening kan svårligen tolkas så, att friplatserna skola vara upplåtna för barn af bofasta föräldrar, utan får väl afsigten anses vara den, att bland de egentliga lapparna medelst en allmännare undervisning kristendomens och civilisationens frukter skulle kunna utbredas. Blir reglementet tillämpadt på det sätt, som nu säges vara förhållandet, så skulle många barn af verkligen lappska föräldrar blifva beröfvade den undervisning, som statsmakterna säkerligen afsett skola tillkomma dem genom anslagen till ecklesiastikverket i Lappmarken, och det kunde befaras, att den ifver och brinnande lust, som den yngre generationen af nomadfolket på ett och annat ställe i Lappmarken ådagalägger för inhemtande af kunskaper, skall slockna, om det visar sig, att mannamån gör sig gällande. Af trovärdiga personer hafva vi nemligen erfarit, att en riktig täflan börjat uppstå bland de lappska ynglingarna att kunna skrifva, så att det nästan börjar anses som en skam att vara i saknad af denna färdighet, och särskildt veta vi, att detta är förhållandet just hos Gellivarelapparne — afkomlingarna af Kaitomlapparne, som för etthundra år sedan ansågos så vilda, att — såsom vi nyss anført — ingen prest hade vågat sig upp till dem. Vi veta äfven, att enskild person mot slutet af sistlidne år öfversändt en skrifvelse till stiftets biskop med anmälan om den oriktiga tillämpningen af reglementet, men huru biskopen upptagit denna anmälan, är ännu obekant.

Det har imellertid synts oss angeläget, att förhållandet blir öfverlemnadt till offentligheten, emedan det förefaller oss, som skulle man på vissa håll äfven i denna riktning vilja tillgodose nybyggareintresset på bekostnad af nomadfolkets obestriddiga företrädesrättigheter.

Det kan också blifva en senare fråga, huruvida det i öfrigt utmärkta kongl. reglementet med tillräcklig klarhet uppfattat det rätta medlet att befordra upplysning i Lappmarken. Det bestämmer väl uti 4:de paragrafen, att två skolor skola hafva två afdelningar, en *lägre*, hvaruti meddelas läsning, religion så mycket som är nödvändigt för att blifva konfirmerad, sång, skrifva och räkna, samt en *högre*, hvarst skulle vinnas fullkomlig färdighet i att läsa och skrifva lappska och svenska, religion, geografi och historia, räkning, geometri, naturlära och sång. Men man torde härvid få antaga, att ett mycket ringa fåtal, i synnerhet af lappska befolkningen, kommer i åtnjutande af den högre afdelningens undervisning. Det är således hufvudsakligen religion, hvari nomadfolkets barn under den tvååriga kursen i lägre afdelningen blifva undervisade. Vi underskatta icke denna upplysning. Men låtom oss tänka på det egentliga ändamålet med dessa skolor. Är det icke att skingra vidskepelser och fördomar? Men vidskepelser och fördomar hafva hittills icke blifvit skingrade genom katekes och biblisk historia, utan endast genom en stegrad insigt i naturens verksamhet, företeelser och lagar. Hvarför icke då inskränka utanläsningen i religionsböckerna och i stället meddela barnen något litet af naturläran? Huru helt annorlunda skulle icke af dem, som äro verkliga naturbarn, och företrädesvis sådana, naturens företeelser då blifva uppfattade. Hvilken ljusare, gladare och högre färg skulle icke allt omkring dem då antaga! *De*, som skåda himlen så att säga på närmare håll, och för hvilka dess oräkneliga världar brinna större och klarare, hvilka blickar skulle de icke då kunna höja upp till den

oändliga rymden! Åskans väldiga majestät, som tusendubblas inom deras fjellar; norrskenet underbara prakt, som ingenstädes utvecklar sig till större fullkomlighet än i deras bygder — de skulle icke fylla dem med fruktan och undran, utan blifva mäktiga röster, som intalade dem kärlek, ödmjukhet, tacksamhet och beundran för skapelsens storhet och skaparens vishet. Derför framför allt — naturläran åt naturbarnen!

Man måste äfven ihågkomma, att dessa skolor i viss mån efterträdt och ersatt det en tid införda bruket med missionärer, som oupphörligen skulle uppsöka lapparne på deras vandringar, men hvilken inrättning P. Læstadius så lifligt klandrar såsom i hög grad oändamålsenlig, och till hvars reformerande han 1835 ingaf ett genomgripande förslag till domkapitlet i Hernösand, som godkände detsamma och insände det till ecklesiastikdepartementet, hvarest det länge tycktes hafva gått till den eviga hvilan.

Då sålunda staten icke kunde anses hafva gjort allt hvad som behöfdes för nomadfolkets andliga utveckling, bildade sig i Stockholm år 1835 det *svenska missionssällskapet*. Det var en frukt af den enskilda omtanken, af bekymmer öfver medmenniskors andliga mörker och af sannt trosnit. Detta sällskap har ofta nog, och redan i början af dess stiftelse, uppburit många tillvitelser och mycket klander. Må det tillåtas oss, som önska förfäktat det förfördelade nomadfolkets rättmätiga sak, att uttrycka vår djupa aktning för de personer, hos hvilka tanken härpå vaknade, och som icke skytt hvarken enskilda uppoffringar eller misstyndningar från andra, för att hålla verket uppe. Vi träla icke under bokstafven, men vi förstå att uppskatta värdet af en innerlig öfvertygelse hos andra. Att missionssällskapets sträfvanden för nomadfolket icke voro obehöfliga, synes allt för väl af Hernösands domkapitels förklaring år 1835, deruti det heter, att, utan att kasta någon skugga på det aktningsvärda presterskapet i Lappmarkerna,

kan dock en och hvar finna, att så väl det nomadiska lefnadssättet som det egna språket göra det för närvarande omöjligt att bibringa det lappska folket en så allmän och fullständig kristendoms-kunskap som den, hvilken åvägabringas i stiftets öfriga församlingar. Ännu år 1840 herrskade mycken vidskepelse bland lapparne; de trodde på spökerier och hexor och buro ständigt på sig afgudabilder, hvilka skulle skydda dem för faror och sjukdomar. Än i den dag, som i dag är, bära mången en amulett, till hvilken de sätta stor tillit. Deras begär efter bränvin är också väl bekant, och kyskheten har icke alltid varit en framstående dygd hos dem.

Missionssällskapet saknade således icke jord för sitt andliga utsäde, och man kan icke tveka att erkänna, att det burit goda frukter. Väckelsen till många andliga rörelser utgick från engelska metodistpredikanten Scott, som vid ifrågavarande tid uppträdde i Stockholm och framkallade en nästan allmän sensation öfver hela landet. Genom dennes predikningar hade en ung målare, Carl Ludvid Teltström, fått den ingifvelsen att som missionär gå till Lappmarken, och han vände sig därför till det nybildade missionssällskapet, hvilken anställde honom som kateket, jemte Israel Skarin och Norberg, i sin tjenst. Dessa reste nu omkring i Lappmarkerna, predikade och undervisade, men då det visade sig, att på detta sätt icke så mycket kunde uträttas beslöt missionssällskapet att anlägga skolor för ungdomens undervisning, och år 1841 hade det redan 6 skolor med 101 barn, hvarför kostnaden uppgick till 3,700 rdr om året.

Under detta var statens mission icke overksam. Den bestod nämnda år af två missionärer och 24 kateketer samt 3 skollärare med 6 barn i hvarje skola. Man får antaga, att den ifver, hvarmed enskilda åtogo sig det lappska missionsväsendet, i icke ringa mån påverkade statsmakterna samt att detta hade till följd ofvannämnda kongl. reglemente af år 1846.

Missionstidningen innehåller otaliga berättelser från kateketerna om deras verksamhet i Lappmarkerna, det mottagande de rönt på olika ställen, de frukter som skördats och de hinder som möta. Utan att kunna eller vilja ingå i pröfning af alla deras uppgifter, anse vi oss på goda grunder kunna vitsorda, att förhållandena väsendtligen förändrats och förbättrats sedan 30 år tillbaka, då d:r Engström om de då kringresande kateketer i Åsele måste göra detta tillägg: "som supa med lapparne och lära dem den civiliserade världens odygder". Vi veta tvärtom, att flere af kateketerna äro utmärkta på sina platser, och särskildt hafva vi hört uppgifvas, att för närvarande i Jockmock (andra ställen onämnda) finnas personer, som äro fullt värdiga det maktpåliggande kallet. Uti kateketernas berättelser finnas många rörande drag af ett vaknadt behof af upplysning, och hvilken skulle utan rörelse kunna t. ex. läsa om denna moder, som från fjellen begifvit sig ned till skolan och vandrat öfver 30 långa mil med ett dibarn på armen för att om möjligt få ett af sina äldre barn, som var 15 år gammalt, antaget vid skolan. Oaktadt vandringen varit mycket ansträngande för henne, ansåg hon sig fullt belönad och lycklig, om hennes begäran kunde bifallas.

Skulle icke sådan frukt vara väl värd kostnaden äfven för de frön, som nedfalla på hälleberget, och säkerligen äro dessa ganska många. Exemplen hafva äfven på sista tiden icke heller på alla ställen varit uppmuntrande. Exempel tyvärr från den klass, som i första rummet har till uppgift att tjena till föresyn för andra! Knappt hafva tio år förflutit, sedan endast inom Norrbottens län tvänne prester för förfalskning och otukt ansågos ovärdiga att bekläda det presterliga embetet, och icke heller har sådan saknats, som brukat traktera lapparne med så mycket bränvin som de ville dricka, när han skulle uppbära tionden af dem, och någon gång har kateketen mottagit den

invändningen, att det väl icke kunde vara farligare för dem än för deras prest att dricka.

Dessa äro skarpa skuggsidor, som genom oförtröttadt nit å ena sidan och genom konsiderationslös beifran å den andra ofelbart så småningom skola förblekna. Man kan därför hysa den bästa förhoppning, när man känner de ädla ansträngningar, som blifvit för den goda saken gjorda äfven af kvinnor. Sålunda anlades 1847 en lappflickskola i Tansele i Lycksele socken af m:ll Sofie Louise Bergström, som själf både bekostade hyra för skolan samt sitt eget och medhjelparinnans (C. Ebeling) underhåll äfvensom materialierna till handarbeten. Till följd af sin framskridna ålder lemnade m:ll Bergström år 1853 föreståndarskapet åt m:ll Ebeling, och många lappflickor hafva från denna skola utgått som nyttiga medlemmar äfven i kustlandet. Hvar och en har väl äfven i friskt minne Maria Magdalena Matsdotter, en lappflicka från Wilhelmina, hvilken mycket erinrar om lappflickan Margreta, som 450 år förut arbetade för sina stamförvandters upplysning. Maria Magdalena Matsdotter hade tillika med en äldre syster tillbragt flera år i en af missionssällskapets skolor, och de hade begge dragit nytta af det de läst och hört. Den äldre drog derpå omkring bland lapparne, följde dem på deras vandringar, förmanade och undervisade dem, men insjuknade till följd af de ansträngningar hon underkastat sig och dog. Men då hon låg på sitt yttersta, tog hon af Maria det löftet att fortsätta hennes verk och göra något för sitt folk. Hon skulle nemligen begifva sig upp till kungen och begära af honom tvenne saker, den ena: att nybyggarne skulle vara skyldiga att hägna sina egor (vi skola närmare framhålla detta i nästa afdelning) och den andra, att man skulle upprätta asylskolor för lappska barn. Vi känna alla, huru Maria uppfylde sitt löfte, samt att hennes uppträdande gaf fart åt den af pastor Roehrich dagen före Marias ankomst stiftade femöresföreningen. Genom denna förening insamlades på

första halfåret 3,000 rdr, som öfverlemnades till missionssällskapet till lapparnas bästa. Härigenom kunde två nya skolor anläggas, en i Wilhelmina, den andra i Arjeplog, så att missionssällskapet nu har 8 skolor, der mer än 180 barn, till största delen lappska, åtnjuta fri undervisning, mat och bostad.

Statens andliga vård om Lappland utöfvas i 15 pastorat, hvilka skötas af 15 pastorer och 4 komministrar.

Vi kunna icke avsluta denna öfversigt af missionsväsendet (statens och enskildes), utan att tala om en man, som framför andra på senare tider gjort sin andes kraft gällande i Lappmarkerna. Denne man är Lars Levi Læstadius. Utmärkt botanist och af denna orsak riddare af franska Hederslegionen, glad och vänskaplig, blef han utan märkbar öfvergång, plötsligt och öfverraskande, nästan en fanatisk svafvelpredikant. Vetenskapens värde blef nu helt och hållet underkänt; det dyrbara planschverk, som franska regeringen förärat honom, sålde han bort styckevis för en spottstyfver. I det mest krassa och ohöljda språk stormade han an mot lapparnes dryckenskap, otukt och tjufveri. Det var ett språk, som de godt förstodo. Hvad en annan icke kunnat utträtta med åratals predikningar, vann han med en enda. Bränvinet afskyddes. En bonde, som i stort handlade dermed, vräkte ett stort bränvinsfat ut i elfven och lät det sönderspillas. De förut så vanliga renstölderna upphörde nästan alldeles. En stor förändring inträdde bland lapparne icke blott i Sverige, utan sträckte sig äfven till de norska och finska lapparne. Det var dock icke en stilla och lugn hjertats förbättring, som Læstadius åstadkom, utan en våldsam känslouppskakning, som ännu har sina dyningar. Gudsjensten var icke ett försoningens milda arbete, utan en vanskinnig, spasmodisk yrsel. De ohyggligaste tjut och skrik, slående med armarna, hoppande och stampande, krampaktiga ryckningar, bleknad ansigtsfärg, likblå läppar, tillslutna ögon, till sist afmattning,

afsvimning — sådana voro de vanliga företeelserna i kyrkan. Sådana voro de s. k. "rörelserna". Försök att hämma dessa rörelser åstadkom oftast blodspottning. Det var en våldsamt anfäktelse, som i sina yttersta konsekvenser ett par gånger till lifvet hotade mera sansade, hvilka icke ansågos "väckta", och vi vilja minnas, att några mord äfven af de fanatiserade begingos. De Læstadiska rörelserna gingo således till ytterligheter, och det beror helt och hållet på dem, som efterträdt honom, om den framdrifna frukten skall blifva god eller dålig.

VII.

Sammanstötning mellan Lappar och Nybyggare, i Sverge och Norge.

Historien om odlingens fortgång mot norden är på samma gång historien om nomadfolkets flykt, strider, förföljelser och lidanden. Här som annorstädes bryta den nyare tidens civilisations förkämpar sig fram med oemotståndlig makt, obekymrade om medlen, drifna af ett nästan instinktligt behof och säkerligen omedvetna af sin verkliga sändning. Det har funnits en tid, då man utan medlidande tänkte sig nomadfolkets utplånande från jorden, d. v. s. i lyckligaste fall uppgående i andra nationaliteter, och då man handlade derefter. Är denna tid förliden? Eller blifva än i dag handlingar föröfvade, som illa stämna öfverens med det vackra begrepp af hyfsning, som vi så gerna tilldela vår nuvarande ståndpunkt? Kunna icke odlingens och nomadfolkets intressen befräjas samtidigt och utan förfång för hvarandra? Kan

icke nomadfolket vinnas för en högre kultur, i stället för att äfventyra dess undergång och barbariska utrotande? Finnes ur statsekonomisk synpunkt någon anledning att skydda nomadfolket gent emot nybyggarne? Är det nyttigt och för staten förmånligt att drifva nybyggesväsendet till landets yttersta gränser? Hafva statsmakterna begått några misstag vid användningen af de ofantliga områden, som de s. k. Lappmarkerna omfatta, och hvartill har naturen anvisat dessa bygder?

Ömtåliga frågor, som icke kunna besvaras utan att såra, ja, till och med bekämpa många nu bestående förhållanden! Vi hafva framkastat dessa frågor om hvarandra och så som de trängt sig på oss, men vi skola upptaga hvar och en af dem i mera systematisk ordning och icke undandraga oss att, med ledning af tillförlitliga uppgifter och snart sagdt i ögonen fallande erfarenhet, efter bästa öfvertygelse söka besvara desamma. Vi veta visserligen på förhand, att ett ringa fåtal delar våra åsikter, men vi skola icke rygga tillbaka för möjligheten att icke kunna öfvertyga någon. Det har förefallit oss, som skulle det lända saken till fromma, om den betraktades från flera sidor, hvarigenom sammanjemkningar och modifikationer i redan framlagda förslag skulle kunna åstadkommas. En ny afvittringsstadga för Lappmarkerna är under utarbetande. De yttranden, som från olika auktoriteter varit infordrade och ännu icke af alla äro afgifna, hafva säkerligen satt mer än en i förlägenhet. Hvar och en har nog önskat det bästa, men obekantskapen med de aflägsna trakterna och de mindre bekanta och förvirrade förhållanden, som der varit rådande, hafva erfordrat ett sorgfälligt och vidsträckt studium, som icke kunnat stå alla till buds. Må det därför förlåtas oss, att äfven vi velat draga ett strå till stacken.

Det, som således först bör framställas, är nybyggesväsendets uppkomst och utveckling i den egentliga Lappmarken.

Ännu vid hednatidens slut var en icke liten del af Vermland och Dalarne samt en stor del af Helsingland, Herjeådalen (Herjuls däl) och Jemtland nomadfolkets obestridda områden. Odlingen började visserligen att vidga sig efter vattendragen och kusten, men dess bälten voro helt smala. Om man kastar en blick på den af Wiberg och Mentzer utgifna atlas till Sveriges historia skall man lätt öfvertyga sig härom. Allt hvad som låg ofvan nämnda provinser var ödeland och upptogs af skridfinnarne eller lapparne. Likväl kallades redan i slutet af 800-talet det bågformiga landet norrom Bottniska viken af anglosaxerna för Cvenland och viken för Cvensæ. Detta antyder, att Qvenerna hade trängt sig fram efter kusten norrom Bottniska viken och vidare söderut, tilldess de mötte svearne, som så småningom följde kusten i motsatt riktning, hvarefter de förras återgång vidtog. Deremot hade skridfinnarne redan på 800-talet nått Ishafvets kust. Detta torde angifva, att lapparne då voro nomader och beroende af de nya husdjurens instinkt, som dref dem mot hafvet. I 14:de seklet hade odlingen hunnit rundt om Bottniska viken, ehuru ännu upptagande endast den yttersta kuststräckan. Den höga ålder, som odlingen i Tornedalen obestriddligen innehar, ådagalägger, att densamma framkallades af finsk befolkning, hvilken synes hafva fått fast fot äfven i Kalix. Namnen i dessa traktër äro finska eller kunna härledas från finskan, hvaremot sydligare och hela Vesterbotten utföre elfvarnes och bergens namn blifva lappska. Här hafva således lapparne uppehållit sig längre fram i tiden, och nybyggarna, som utefter kusten slagit ned sina bopålar, hafva af lapparne lånat dessa ortnamn. Men ehuru lapparne undanträngdes ifrån kusten, hafva de dock inåt landet längre uppehållit sig långt sydligare, t. ex. i Vermland, och i Dalarne anses Elfdalens invånare möjligen vara en ursprungligen lappsk befolkning, äfvensom man ju vet att nomadlappar ännu, ehuru till inskränkt antal, finnas i Jemtland. Till

och med i Gestrikland och Helsingland finnas ännu i dag ättlingar af lapparne, hvilkas antal vid 1865 års slut skulle hafva utgjort 34, boende i 6 socknar, och vid 1860 års slut skulle lapparnes antal i Vester-norrland hafva uppgått till 130.

Undanträngda från kustlandet hafva de framgått längs efter och på begge sidor om fjellryggen, tilldess att de slutligen blifvit inskränkta till de trakter, hvilka de för närvarande genomströfva och som der-utaf erhållit sitt namn af Lappmarker, ehuru äfven från dessa "kolonisationen" med all makt sträfvar att förjaga dem.

Det, som synes hafva mycket bidragit till att förjaga och utrota dem från sydligare trakter, var den våldsamma pest, som 1585 härjade i Sverige och rasade bland de sydligare boende lapparne.

Det finnes författare, som uppgifva birkarlarne såsom de första nybyggare i Lappmarkerna. Detta eger icke sin riktighet. Birkarlarne företogo sina handels- och plundringsresor både efter kusten och uppåt landet förr, än odlad bygd der fanns, men några bosättningar gjorde de endast i kustlandet.

Om man förbiser Jemtland, hvarest man numera knappt kan tala om någon lappmark, torde man kunna antaga, att de första nybyggare i de egentliga lappmarkerna voro lappar. Lars Levi Læstadius förklarar detta på det sätt, att lappar, som genom oförmodade olyckor förlorat sina renhjordar, tvungits att söka födan på annat sätt. *Fiske* ådrog sig då först lappens uppmärksamhet. Genom byte med norrmän eller svenskar skaffade han sig ett par nät, en metkrok, en båt m. m., hvarefter han bland flera fisk-sjöar utvalde den bästa. Vid stranden af en sådan sjö bygde han sig en sommarkåta (koja) af späda granar, björkar, näfver, torf m. m., hvarvid han fäste synnerligt afseende på trenne naturförmåner: en god springkälla, godt förråd på skog, i synnerhet torrfuru, samt en jemn och stenfri strand, s. k. ländning, hvar-est han kunde uppdraga och bevара sin båt. Nu

fiskar han om sommaren och jagar om vintern. Men det oupphörliga fisk- och köttätandet har ett störande inflytande på helsan och lynnet. Han får en gulblek färg och tillbringar sin mesta tid med att sofva. Då detta lif i längden blir honom odrägligt, reser han ned till närmaste landsbygd, för att skaffa sig en get. Han har nu mjölk, men för att lifnära henne om vintern, måste han vara betänkt att inberga något foder. Ett annat år byter han sig måhända till en gammal ko (troligen från Norge, hvarest, enligt Schefferus, lappar fordomdags brukat köpa kor, som de mjölkade om sommaren och slagtrade om hösten), och finner sig för hennes skull föranlåten att timra upp ett fähus. På detta sätt drifves han efterhand till att bli jordbrukare. Han har på sina resor fått den ytligaste insigt om åkerbruk, och utan afseende på läge eller jordmånens beskaffenhet, börjar han krasa upp en jordbit på ytan. Han breder deröfver gödsel till ett quarters djup och strör ut säden rundligen, såsom ännu i dag bruket är hos allmogen. Sedan han inhöstat skörden, bultar han axen mot stenhällen och sönderbråkar kornet med en handqvarn.

På detta sätt uppkommo lappnybyggen, visserligen icke alla, men de äldsta. Derom vittna äfven de lappska namnen på de flesta nybyggen, åtminstone i norra Lappmarken. Detsamma har äfven inträffat intill senaste tider med skogslapparne. Sådana lappnybyggare bilda en öfvergång från herde- till landt-lefnaden.

Jemte dessa äldsta nybyggen reste sig äfven prestens. Petrus Læstadius säger, att presten är nybyggarekulturens stamfader. "När landet försågs med prester, som der togo sitt beständiga hemvist, så måste dessa, som icke kunde ingå i det lappska lefnadssättet, medföra så mycket af det svenska, som land och lägenheter tilläto." De lade sig därför till kor, och bete saknades icke. Det dröjde dock icke länge, innan flere slog sig ned som nybyggare i Lappmarken. Sålunda äro de flesta nybyggare i

södra Lappmarken svenskar från Norr- och Vesterbotten, från Ångermanland, ja till och med från Småland, hvarjemte flera äfven varit från Finland, ehuru de blifvit försvenskade. Men i norra Lappmarken, såsom Enontekis, Juckasjervi och till stor del Gellivare, härstamma nybyggarna från Finland.

Ännu 1670 fanns i Södra Lappmarken ingen egentlig nybyggare, ehuru vid den tiden man synes börjat tänka på dess bebyggande. Året derpå fick nemligen landshöfdingen i Vesterbotten Joh. Grahn befallning från K. M:t att låta afrita och noga beskrifva de under det länet hörande lappmarkerna. Man skulle dervid noga beskrifva rätta råskilnaden mellan Lappmarken och nedre landet, hvarjemte man äfven skulle noga utmärka ooh beskrifva, hvarest tjenliga lägenheter till nybyggen och hemmansanläggningar vore att tillgå, dervid man i synnerhet borde göra afseende på ängsmark, löfskog och fiskesjöar.

Af en landtmätare och en notarie blefvo då inom Lycksele lappmark 56 nybyggesställen beskrifna och aftecknade på karta. Några vidare undersökningar kommo tyvärr icke i fråga, men 1673 utkom det första plakatet om Lappmarkens bebyggande. Dem, som bosatte sig i Lappmarken, tillförsäkrades frihet för knekteskrifning i alla tider, samt att de i 15 år skulle vara fria från alla slags utskylder och efter dessa års förlopp icke skattläggas högre än sjelfva lapparne. Till en början begagnade sig endast några finnar af detta anbud, hvarför plakatet förnyades 1695, och ehuru icke heller detta i början synes hafva verkat för många inflyttningar, hade likväl från de första nybyggarna en talrik afkomma vidare utbredd sig, hvarigenom nybyggesväsendet i slutet af förra århundradet visade en otrolig tillväxt. Åkerbruk synes icke hafva kommit i gång förr än i början af sjuttonhundratalet, ty då Schefferus skref sin Lapponia 1673 voro ännu inga försök med sädesodling gjorda inom Lappmarkerna, men då Linné reste der 1732, funnos i Jockmock nybyggare med åker.

Vi skola icke följa nybyggesväsendets utveckling steg för steg, men dess uppkomst tillhör denna öfversigt, synnerligast med afseende derpå, att många bland de äldsta nybyggen blifvit valda af lappar. Ty så går det till, vittnar L. L. Læstadius, att om en fiskarlapp bor vid stranden af någon sjö, så frågar närmaste nybyggare, hurudant fiskvatten det är, om der finnes anledning till ängar och skog m. m. Och då lappen öppen hjertigt berättar förhållandet, strax är nybyggaren färdig att syna in stället, och då han anlagt nybygget vid sidan af lappens koja, så unnar han honom knappt att sätta ut ett nät i sjön. Sålunda hafva äfven lapparne haft första och högsta rösterna vid bestämmandet af kyrkoplats, och der vid har man förnämligast haft afseende på ett godt renbete. Detta har Læstadius velat anföra, för att visa, huru otjenligt både nybyggen och prestbord från början blifvit valda, och detta hafva äfven vi velat erinra om, för att senare kunna återropa detsamma. Äfven Petrus Læstadius intygar, att på fiske och jagt nybyggarna äfven i Åsele och Lycksele lappmarker i början hufvudsakligen stödt sig, och att först sedan folkmängden ökades, så att dessa näringskällor blefvo otillräckliga för alla, åkerbruk och boskapsskötsel efter hand uppstego till första rummet, hvarefter nybyggen, i början anlagda vid fiskesjöar, började anläggas utan afseende på sådana. Befattning med åkerbruk ansågs också länge ej anstå mannen. Båten och lodbössan, icke spaden och plogen, voro passande verktyg i hans hand. Till och med gossen var ej stor, innan han ansåg det under sin värdighet att befatta sig med qvinnosysslor, hvartill den att gräfva i jorden då hörde. Så snart han förmådde att bära bössan och föra en åra, var han sin fader följaktig.

Det låg i sakens natur, att en sammanstötning mellan så skilda intressen som nomadens och nybyggarens förr eller senare måste inträffa. Nomaden hade från gamla tider haft sitt bestämda lappskatte-

land eller lappland, och för deras begagnande hade han erlagt en bestämd afgift. Låt vara att denna afgift icke var synnerligt stor — den var dock oskäligt dryg på den tid, då birkarlarne utkräfdde den, — så medförde den dock en laglig rättighet till trakstens begagnande. Derför hade ock stundom en och annan lapp, utan att öfvergifva nomadlifvet, lagt sig till några kor, får och getter samt häst, hvilka han utan svårighet kunde föda af de naturliga ängar, som lågo inom hans lappland. Men när sedan främmande personer kommo och slog sig ned inom detta lands område, såg lappen deruti en orättvisa, ett förnärmande af sin goda rätt, och hvilken skulle deröfver kunna förvåna sig? Ville han nu bibehålla nyttjanderätten till de ängar och fisklägen, som på lapplandet funnos, måste äfven han låta insynas lägenheten. Detta blef imellertid försummadt af en och annan, och det hände derför någon gång, att han fick gå ifrån sitt nybygge, hvarpå han nedlagt kostnader och som gaf honom hans rikliga bergning. Petrus Læstadius anför ett rörande exempel härpå, som tillika bevisar, huru kronans tjenstemän i dessa trakter kunde missbruka sin ställning till egen vinning. De voro dock strängeligen ålagda att icke blott bevaka kronans rätt och hålla ordning inom sina distrikt, utan äfven att tillhandagå med råd och upplysningar. Men icke underligt, att nybyggesväsendet i sin fortgång företett en mängd blodiga oförrätter, när dess ursprungliga tanke innebar ett svek.

I det kungl. brefvet till landshöfdingen i Vesterbotten af den 28 februari 1671 ålägges denne att *lofva* lapparne "att icke på något sätt trängde blifva uti det, som deras skäligena rättighet vara kunde, och underrätta dem, att K. M:ts allernådigste uppsåt var att låta dem blifva vid deras land och fiskevatten". Han skulle för öfrigt "gifva dem goda ord och lofva dem, att, så framt de angifva med flit alla de orter, der någon lägenhet vara kunde till att *bygga och bo*, så ville K. M:t dem för sådan deras trohet väl vedergälla".

Huru svekfulla dessa löften voro och hurudan vedergällning väntade lapparne, kan man bäst bedöma af det redan anförda kongl. plakatet angående Lappmarkens bebyggande af år 1673, som uppmuntrade till bosättningar i Lappmarken. Huru detta kongl. plakat och den senare kongl. förordningen af år 1695 lämpade sig med de gifna löfterna om att låta lapparne blifva vid sina land och fiskvatten, skola vi nu söka åskådliggöra.

Redan förr än dessa kongl. plakat utkommo, hade lapparne haft anledningar till klagomål öfver det af i landet bosatte finnar brukliga svedjandet hvilket förstörde renarnes förnämsta näringsämne om vintern, den s. k. renmossan. Derför anbefalles äfven landshöfdingen i sistnämnda kongl. plakat, att "hafva ett noga inseende deruppå", att detta svedjande blefve stäfdadt, så att icke skogen måtte utödas och renarnes betesmarker förderfvas, utan skulle odlingens "utposter" hafva till uteslutande uppgift att "opbruka landet till åker och äng samt bebyggia deras hemman med nödvändiga hus".

Detta var således ett bland de första klagomålen, som lapparne nödgades frambära till konungen, men det skulle icke blifva det enda.

1723 beslöto riksens ständer på presterskapets begäran, att de lappar, som icke kunde skaffa prestbevis på, att de tillhörde någon församling, skulle tagas fast och hållas till offentligt arbete. Man behöfver blott erinra sig, huru stor omfattning församlingarna hade vid denna tid, huru litet ännu vargjordt för lapparnes upplysning, huru ovaraktig deras bostad var, och huru stora skäl de ända sedan äldsta tider haft till misstänksamhet och missnöje, för att fatta grymheten i detta beslut. Och under Gustaf den tredjes tid gjordes till och med inskränkningar i tillfället för lapparne att erhålla den nödtorftiga undervisning, som då erbjöds. Han befallde nemligen, tvärt emot drottning Kristinas och Carl den niondes reskript samt gifvarnes önskan, men på framställning

af landshöfdingen och direktionen för ecklesiastikverket, att skolbarneus antal skulle inskränkas från 10 till 6, och att de penningar, som derigenom inbesparades, skulle användas dels att aflöna prest för nybyggarne, dels att understödja dessa med korn under de första åren efter deras bosättning. Äfven i detta hänseende hade således nybyggarne vunnit gehör på lapparnes bekostnad.

Utan att ega någon grund i något slags författning, började länsförvaltningens underordnade i början af detta århundrade att utöfva ett inflytande på lapparnas inbördes förhållanden, som varit högst menligt för dessa. Länsstyrelsen började nemligen vid denna tid att fördela lappland mellan byamännen i en lappby. (En lappby får man icke tänka sig motsvarande en by i nedra landet, utan en lappby kallades det ställe, som ofta nog en enda lapp med sitt hushåll och sin hjord upptog; *lappland* åter var det område, som lappen behöfde för sina renars bete; derutaf blef sedan hela lappmarken kallad Lappland.) En sådan by skulle efter år 1695 erlägga en viss summa årligen till kronan, men om flera lappar funnos i byn, fördelades skatten dem imellan i förhållande till antalet renar, som hvar och en egde. Denna fördelning hade städse blifvit verkställd af dem sjelfva, och då borde de väl äfven hafva rättighet att fördela det land, för hvilket de skattade. Ehuru lapparne hafva sina bestämda flyttningsvägar och plägat slå upp sitt tjäll på den trakt, der man efter gammal vana från förfädrens tid öfvervintrat, kunna dock några bestämda gränser för ett renbetesland icke utstakas, ty renen springer efter sin instinkt och betar än på den ena sidan och än på den andra. Men ju närmare det är omkring hans tjäll, desto större är hans eganderätt till trakten, och ju längre derifrån, desto svagare blir den, tills den slutligen upplöser sig i en *allmänning*. De inbördes förhållanden, som häraf uppkommo, ordnade sig ledigt och utan stora svårigheter, men efter 1790 började landshöf-

dinge-embetet meddela immissionsresolutioner äfven på renbeteslanden, och kronolänsmännen tillvällade sig rätt att inblanda sig i dessa tvisters reglerande, hvarjemte enskilda erhöllo rättighet till allmänningen. Enligt fogdeinstruktionen är det dock tydligt, att kronolänsmännen egentligen voro egnade åt nybyggesväsendet, så att deras inblandning i reglerandet af lappskattelanden synes varit en verklig usurpation. Den synes hafva uppkommit genom en domares 50-åriga sträfvan att draga alla anspråks afgörande under häradsrätten, "Häri genom öppnades rum, säger Petrus Læstadius, för advokaten att intränga i lapparnes tvistemål om betesland. Betviflade han, att hans mål kunde vinnas vid häradsrätten, tog han den utvägen att draga det under landshöfdingeembetet, som, afläget och utan tillfälle att på stället ransaka, var lättare att föra bakom ljust. Nu befaldes länsmanen hålla syn. Men som han icke hade annat att lefva af än synerna, så låg det nära till hands att förmå folket att söka syner så mycket som möjligt, hvarigenom syneväsendet började urarta till ett riktigt oväsende". På detta sätt lyckades man stifta split och osämja mellan lapparne inbördes. Det är så alltid, då administrationen ingriper, der det är obehöfligt. Så snart nemligen någon lapp ville komma åt ett renbetesland, som han icke hade rättighet till, lade han in till landshöfdingeembetet och begärde syn. För att hafva någon säkerhet att få behålla sitt land, måste då alla syna. Men då beteslanden icke voro åtskilda med bestämda gränser, gaf vanligen den ena synen anledning till en annan, och så undan för undan. Exempel lära finnas, att en lapp insynat, hvad en annan lapp dagen förut insynat, och att begge af landshöfdingeembetet fått immission på samma land. Deraf ny tvist och ny syn. Det är icke svårt att föreställa sig, huru många kostnader, förluster och obehag sålunda skulle uppkomma genom detta legaliserade prejeri och otidiga administrerande. Men hvad rörde detta myndigheter och opinionen!

Opinionen utgjordes ju i de flesta fall af nybyggarna, och dessa kunde icke hafva något mot, att lapparne försvagade hvarandra, och i öfrigt hvad betydde en lapp, en nomad emot landets kultivering! Vi skola se det ännu tydligare af det följande.

Det svåraste tvistefröet mellan lappar och nybyggare är de senares höstackar. Nybyggaren har i allmänhet inga hölador, utan stackar sitt hö. Detta hö, som ofta nog är blandadt med fräken (*Equisetum*) eller missne (*Trifolium aquaticum*), är mycket begärligt för renen. Af höet äter han icke stort, men han rifver ut och trampar ned det. Visserligen stadgade landshöfdinge-embetet i Vesterbottens län genom allmän kungörelse år 1801, att nybyggare och hemmansåboar egde att kringstänga sina höstackar med stadig och tät gärdesgård till 4 alnars höjd och 5—6 alnars afstånd från stacken, men en sådan bestämmelses iakttagande är af ringa eller ingen nytta, då snön lägger sig uppefter stängseln, så att renen utan hinder kommer till stacken. Huru författningarna här om blifvit tolkade, kan man göra sig ett begrepp om genom en kungörelse af landshöfding Ekorn år 1813, som förbjuder lapparne i Juckasjervi att uppresas sina kåtor och med sina renar vistas närmare än en mil från nybyggarnes byar. Sker skada å höhässjor och stackar, böte 6 rdr 32 sk. banko specie, utom skadans ersättande.

Om blott nybyggen funnits på 2 mils afstånd från hvarandra, skulle genom denna kungörelse lapparne varit utestängda från hela landet, och detta "för några usla myrhötappars" skull. Ännu längre gick dock en häradshöfding Ekman, som stadgade att nybyggare skulle få saklöst skjuta och till sin nytta begagna de renar, som anträffas vid deras höhässjor. På grund af detta stadgande, säger Petrus Læstadius, föröfvades en tid bortåt ett verkligen himmelsskriande ofog af åtskilliga nybyggare på nedre landet, hvilka just funno uträkning uti att vidt och bredt slå några myrdrölar och lemna oinhägnade häss-

jor liksom till agn åt renarne, som de då kunde få skjuta och göra sig till egare af. Ett par lappar, som väckt process mot en nybyggare med anledning af ett sådant nidingsdåd, hade icke förstått att förse sig med kommissionär i Stockholm för att utlösa handlingarna i målet, hvilka hofrätten utställt till kommunikation. Härigenom vann häradsrättens utslag laga kraft och de klagande fingo vidkännas en utgift af omkring 100 rdr samt göra offentlig afbön! En sådan utgång af saken afskräckte andra från att följa exemplet, och nybyggarna fingo en tid bortåt skjuta renar fritt vid sina hässjor, tills slutligen en handlande i Pite hos landshöfdinge-embetet anmälde förhållandet då det Ekmanska ediktet blef upphäfdt.

Ett annat exempel må anföras på det sätt, hvar på lapparne blifvit behandlade. En tvist hade uppstått mellan skolmästaren i Arjeplog och en ung lapp, hvars fader säges hafva haft 2,000 vajor (renkor) och 900 oxrenar, om priset å en renko, som lapparne voro skyldiga att i tur mot betalning lemna till skolmästaren. Renen var utmärkt stor och fet, och lappen ville hafva 1 rdr specie för den, men skolmästaren ville icke gifva mer än 12 daler (32 sk.). Tvenne tolfmän besigtigade renen och gäfvo lappen rätt, men häraf alstrades hätskhet mellan parterna, och lappen försummade icke tillfället att trotsa skolmästarens vrede. En gång i kyrkan hade lappen gjort en grimace åt den andre, hvilket så förtretade denne, att han utbrast: "*ketjit almah!*" (gif akt, karlar). Lappen ropade då också å sin sida detsamma. Men för oljud i kyrkan blef då lappen dömd till uppenbar kyrkopligt. Detta gick honom så till sinnes, att han blef vansinnig för hela sitt lif.

Som det var svårt för nybyggarna att bevisa att lapparne uraktlåtit hålla noga tillsyn å sina hjordar till skydd för nybyggarnes egendom, begagnade desse senare oftast sjelfhämd, om hvars beskaffenhet öfverdirektören vid landtmäteriet L. B. Falkman i sin underdåniga berättelse om verkställd embetsresa 1850

säger sig hafva hört så ohyggliga berättelser, att han anser dem öfverdrifna. Sålunda skulle nybyggare, bland annat, bruka gillra liar, hvilka höggoren, då han närmade sig stacken. Flere af nybyggarne hade äfven arga hundar, som hetsades på renhjordarne och förskingrade dessa. Lapphundarne, utan hvilka renhjordarne ej kunna sammanhållas, blefvo af nybyggarne först skjutna, och när hjorden blifvit skingrad, är det ej svårt för nybyggaren att i smyg skjuta de vilsefarande renarne.

Samma grymma förfarande mot lapparne anmärkes mot norrmännen, och detta har föranledt så högljudda klagomål från lapparnes sida, att förhållandet till och med varit föremål för internationel behandling. Vi hafva redan vidrört detta i den politiska afdelningen, men vilja nu närmare redogöra för det inre af frågan.

I slutet af mars eller början af april draga lapparne med sina renhjordar upp emot fjellen, men stanna vid skogsgränsen, der de hafva sitt s. k. höstställe, under den tid vajorna kalffa, och hvilket inträffar Ersmessotiden. Sedan begifva de sig upp på de höga fjällen, der renarne under den varmaste tiden hafva svalare luft, äro mindre utsatta för myggen, som i skogslandet är olidlig för både människor och djur, och som till milliontal angripa renarne, hvilkas horn äro öfverdragna med en mjuk, sammetslik hud, som gör dem utomordentligt känsliga för de små djurens angrepp, hvarjemte de hafva tillgång på säftiga fjellväxter till föda. Från de nordligaste lappmarkssocknarne i Sverige drifver likväl instinkten renarne till hafskusten, emedan hafsvattnet helar deras hud, hvaruti bromsen lägger sina ägg om hösten och maskarne lefva ända till våren. Huden af en ren, som denna tid blifvit slagtd, är af intet värde, emedan den är genomstungen på otaliga ställen af dessa renarnes plågoandar. Hafsvattnet är äfven ett botemedel mot torsk i munnen, som skall besvära renarne i april och maj månader. Vid hafskusten

stanna de till medlet af augusti, då de vanligen åter börja sitt tåg mot fjellen.

Under vistelsen i Norge uppehålla lapparne sig dels i dalgångarne mellan de höga fjellen, dels nedanför dessa vid hafskusten samt ofta nog på de större öarne.

Under sina vandringar hafva lapparne af ålder haft vissa platser, på hvilka de tältat och hägnat sina s. k. rengårdar, hvarinom renarne samlas. Dessa rengårdar blifva derigenom fruktbärande, och det händer då, att norrmännen taga dem för sin räkning till odling, så att när lappen ett annat år återkommer till sitt gamla ställe, blir han jagad derifrån och måste då antingen söka sig om efter ett annat ställe eller ock ofta nog betala en dryg afgift, för att han skall få sätta sig ned i grannskapet af sitt förra ställe.

Lapparnes flyttningsvägar framgå dels i dalarne mellan de höga fjellen, dels efter låglandet mellan fjellen och hafskusten, men genom de allt mer och mer tilltagande bosättningarna och gjorda intag till åker och äng hafva lapparnes gamla vägar blifvit stängda, och då de icke med sina hjordar kunna komma fram öfver de branta fjellen, måste de vid hafskusten afbida ebben för att derunder å hafsbottnen tåga förbi det tillkomna hindret.

En annan svårighet har uppstått för lapparne derigenom, att norrmännen till stor del icke hafva sina åkrar och ängar inhägnade, hvarför det stundom händer, att renarne göra skada på åker och äng, hvilka skador dock, enligt lapparnes uppgift, blifvit ersatta efter öfverenskommelse. Norrmännen synas dock icke hafva varit nöjda med denna uppgörelse, utan hållit arga hundar, hvilka anfälla lapparnas renar, äfven då de icke gått på egorna, samt ihjälbitit renkalfvarna, utan att lapparne erhållit någon ersättning för lidna förluster. På lapparnes klagomål öfver detta ofog gjorde landshöfdingen i Norrbotten härom anmälan hos amtmannen i Tromsö, till hvilken å andra sidan klagomål ingått från nybyggarne om att deras

hundar blefvo nedskjutna, och hvilken derpå 1864 utfärdade påbud derom, att egare af hundar i de trakter, hvarest fjellapparne lagligen komma med sina renar, och så länge dessa äro der, äro skyldige att hålla hundarne, som det der heter, "klubbede" eller försedde med en s. k. "klubbe", hvarigenom hundarne äro ur stånd att nå och bita renen, men icke hindras att jaga honom bort från åker och äng. Endast den egare af hundar, som iakttagit detta, kunde vänta lagens skydd, om hunden det oaktadt blef skjuten.

Lapparne hafva äfven klagat öfver, att norrmännen skjuta renar för dem under förevändning att derigenom få reda på egaren, för att erhålla ersättning för den skada, som renen förmenas hafva gjort, men vid sådana tillfällen uppgöres ingen likvid, och lapparne hafva icke erhållit någon ersättning för de skjutna djuren.

Likaså hafva lapparne klagat deröfver, att en del norrmän hafva hundar, som jaga renar från hjordarne och långt bort till skogs, der de skjutas och tagas af hundarnes egare. Lapparna hafva icke häröfver väckt anspråk på ersättning, emedan de sjelfva vid norska domstolar icke kunnat riktigt utföra sin talan.

Detta ömsesidiga ofredande har ofta gifvit anledning till personligt våld. Sålunda hade vid ett tillfälle, då några lappar skulle drifva en renhjord förbi ett norskt bygge, några norrmän, väpnade med påkar och stenar, kommit emot dem, hvarvid lapparne togo till flykten. En af dem upphans likväl och blef illa slagen, hvarefter han släpades i häkte och anklagades för att hafva *öfverfallit* norrmännen. Efter flere förhör blef lappen slutligen frikänd, men erhöi icke någon ersättning för den oförrätt och det personliga våld han undergått. Flera andra liknande uppträden hafva äfven inträffat på norskt område. Lapparne erkänna likväl, att icke alla norrmän behandla dem så illa, utan att flera mottagit dem vänskapligt.

Klagomål af denna art föranledde slutligen utseende af kommissarier från begge länderna, hvilka sammanträdde i Tromsö sommaren 1866 och funno dessa klagomål, enligt hvad oss från säkraste källa är meddeladt i hufvudsaken befogade, men huruvida lapparne ännu sakna anledning till missnöje, är oss icke med visshet bekant. På grund af den afvoghet mot lapparne, som är förherrskande hos många norrmen, skulle vi snarare tro, att många missförhållanden fortfarande qvarstå, och vi finna så mycket större skäl härför, som det är bekant, att det i Norge varit föreslaget att göra alla lappar solidariskt ansvariga för den skada en lapps renar kunna göra på en bondes hö! De norska myndigheterna beskyllas äfven för att hafva visat mycken orättrådig partiskhet för nybyggarna och mot nomaderna. Som alla tvister mellan brödrafolken på detta håll af politiska skäl äro ytterst vådliga, vore det imellertid af yttersta vikt, att rättvisa och billighet städse blefve iakttagna af norrmen utan allt afseende på nationaliteten.

För att återgå till de rent svenska förhållandena, hvad nybyggare och lappar vidkommer, återstår att framställa de allra betänkligaste omständigheter, hvilka icke blott i högsta grad äro förderliga för nomadfolket och hota det med undergång, utan af hvilka den ena äfven för det allmänna är af framstående vikt. Denna senare rör nybyggarnes hjertlösa och lagstridiga tilltag att uppbränna skogarne, för att på samma gång uppbränna renmossan och sålunda afhålla renarna från sina egor eller slättermyrar. I detta fall hafva vi icke funnit någon författare, som icke haft ett beklagande eller högt ogillande af nybyggarnes förfarande.

Vi hafva sett, att redan år 1695 lapparne klagat öfver finnarnes svedjande, och långt senare intill våra dagar hafva nybyggarna haft den allmänna oesden att sätta skogseld i närheten af sitt nybygge för att derigenom dels få godt sommarbete för sin boskap, dels förstöra renmossan. Under de första åren blir

visserligen ett godt bete der skogselden gått fram, men efter någon tids förlopp upphör det helt och hållet. "Då blir det gamla brännlandet en alldeles onyttig mark, utan duglig skog, utan gräs och, hvad som för lappen är det värsta, utan renmossa". När man besinnar, att gränsen för skogselden icke kan beräknas, utan att den ofta nog ödelägger hela mils sträckor, inser man lätt, hvilken nationalförlust härigenom tillfogas landet. I södra Lappmarken hade detta nybyggarnes ofog gått så långt redan på Petrus Læstadii tid, att lapparne icke mera kunde tillbringa vintern inom Lappmarkens område, utan måste flytta ned på kustlandet. Detta är ju en utmärkt kultivering af "civilisationens utposter"?

Man finner, huru rädd äldre tiders lagstiftning varit om landets skogar, utan att likväl hafva tänkt sig möjligheten af verklig mordbrand på dem. Sålunda stadgar 1647 års skogsordning bland annat, att "när vidlyftiga öde skogar kunde, utan landets och häradets skada, förses med nybyggen, sådant skulle, efter en omständlig ransakning af landshöfding, lagman, häradshöfding och nämnd, kunna tillåtas, om innehafvaren ville förbinda sig att *rödja åker och äng* eller biträda vid bergverkens bearbetande, hvaremot, så framt han icke hade sådant uppsåt och det med gerning betygade, rättighet till bosättning ej fick beviljas eller behållas, och, om nybygge likväl anlades, *åbon borde fängslas, hans egendom konfiskeras och bygnaden uppbrännas*".

Huru mycket af senare tiders lagskipning har behjertat detta lika stränga som visa lagstadgande? Huru noggrant hafva senare tiders förvaltande myndigheter öfvervakat odlingens *naturliga* utveckling samt hämmat sjelfsvåldet och gäckandet af statsmakternas afsigter med landets verkliga odling? Dessa frågor skola vi söka att besvara, innan vi afsluta denna framställning.

Man har äfven uttalat sig mot den förödelse af skogen, hvartill lapparne skola göra sig skyldiga

någon gång. Härmed förhåller sig sålunda: När en isskorpa om hösten lägger sig på marken, innan snö kommer, bildar detta ett sådant hinder och gör så starkt motstånd, att renen icke kan åtkomma renmossan. Sådana år äro lapparnes nödår. Vanligen dukar då ett stort antal renar under för hunger. Det enda de kunna lifnära sig med är skägglaf, som i ymnighet växer på granträd, och till någon del äfven på tall, i synnerhet på sankare trakter. Ju ymnigare laf, desto bättre bevis på dåliga träd. Om lafven sitter för högt eller förekommer i otillräcklig mängd, finner sig lappen tvungen, för bevarande af sin hjord, att fälla träd för träd och derigenom bereda sina djur en knapp föda. Häröfver har man nu hört bittra och höga jämmerrop. Men man må jämföra denna förödelse på *sämre* skog med de af nybyggarna anställda skogseldar, för att dels skaffa sig bete, dels förhärja renmossan för lapparne, och huru ögonskenligt ringa måste icke lappens skogsförödelse blifva mot nybyggarens, och, om man afser bevekelsegrunden, huru mycket ursäktligare måste icke den förres nödtvungna handling förefalla vid sidan af den senares med fri vilja utöfvade dåd!

Den andra omständigheten, hvilken ställer nybyggarnes förhållande till nomadfolket i så mörk dager, är begagnandet af *bränvinet* som medel att decimera lapparne. Det var icke nog med att använda allt slags våld och allt slags svek, såsom nu är beskrifvet: listen hade icke uttömt sitt förråd på utrotningsmedel. Det fanns ännu ett — ett det förderligaste och mest förnedrande, och som tyvärr fann i lappen sjelf sin säkraste bundsförvandt. Det var hans begär efter bränvin.

Först 1713 talar en författare om svenska lapparnes bränvinsdrickande, och skulle de då hafva fått bränvin från Norge. Deras passion för denna dryck har varit förfärande. Genom bränvin kunde de fås till hvad som helst, och de "kristna" köpmännen och nybyggarna hafva icke lemnat detta ur sigte

vid omtanken för eget förvärf. Längre dröjde det icke, innan regeringen gjorde något försök att hämna dryckenskapslasten, ty redan k. brefvet 1723, som bekräftades 1745, förbjöd all bränvinsinförsel till Lappmarken, men denna författning föll i glömska, troligen på den tid, då kronan sjelf var både krögare och bränvinsbrännare, och tillämpades ännu icke 1834, såsom man finner af Engströms resa. På senare åren har det dock varit upplifvadt, och då det förklarmades genom införsel från Norge, utfärdades 1842 förbud för införsel äfven derifrån. Något hafva väl dessa förbud uträttat, men de kringgåås på flerfaldiga sätt. Det har t. ex. varit mycket vanligt, att köpmän föra med sig till Lappmarken vinfärgadt bränvin, för att desto lättare undgå beslagare, och skulle det oaktadt någon lappmarkslänsman vaknat upp ur sin slummer (detta sagdt med erkännande att äfven i Lappmarken kan finnas nitiska och dugliga länsmän) och tillfälligtvis göra beslag på något parti bränvin så finge han nog veta af att han vore till. Befolkningen är också så demoraliserad i detta fall, att när t. ex. för ett år sedan en landsfiskal åtalat flera personer i Pite lappmark för bränvinsförsäljning, kunde han icke få en enda fälld af brist på vittnen, så att det härmed förhåller sig på samma sätt som med skogsåverkan, der icke heller den sannskyldige kan till brottet fällas af brist på vittnen. Ännu mera ondt än köpmännen, som endast vid marknader besöka Lappmarken, har en mängd lösdrifvande schackrare åstadkommit. Sådana genomströfva lönligen lappmarkerna och lemna efter sig det elände, som bränvinet städse tillfogat nomaden.

Mer än alla förbud och alla åklagare verkade mot detta onda Lars Levi Læstadius, åtminstone i norra Lappmarken, och på de senare åren har kaffet varit egnadt att till icke ringa grad uttränga bränvinet. Visserligen är det omåttliga kaffedrickandet mycket menligt i ekonomiskt hänseende, men ur moralisk synpunkt har det dock ett afgjort företräde.

Lapparne hafva dock icke varit de enda, som i Lappmarken förtärt bränvin till missbruk. Många nybyggare ha icke gifvit dem efter, och de ha icke heller saknat bedröfliga föredömen bland ståndspersonsklassen. Längst skall fylleriet bland lapparne hafva gått i norra Lappmarken, hvarest nybyggare funnits, som hållit stora lager af bränvin och hvilka icke aktat för rof att tillskansa sig all lapparne tillhörig egendom. Detta skall isynnerhet ha varit händelsen i Juckasjervi, hvarest en tid nybyggaren hufvudsakligen lefde genom bränvinshandel. Hvilken förstörande verkan detta haft på lapparne derstädes, synes bäst deraf, att deras antal, som 1741 besteg sig till 1,173 och 1780 ännu var 1,170, år 1805 redan hade nedgått till 674 och år 1829 till 547. I ännu högre grad lär förmögenheten hafva aftagit, så att på 22 år de skattdragande lapparnes antal blifvit reduceradt från 202 till 49.

I ett bihang till Engströms resa, skrifvet af den ansedde lappmarkslänsmannen Holmström i Lycksele, yttras, att fylleriet i Karesuando skall vara betydligt mindre förödande. Länsmannen skulle nemligen vetat göra sig så respekterad, att ingen nybyggare vågat kröga; "men denna nyttigt verkande myndighet, som vanligen utmärker en driftig och klok tjänsteman, skall här leda sitt ursprung från en egen, visserligen sällsynt källa, nemligen den, att länsmanen sjelf är stor — krögare och tillåter ingen annan fuska i sitt yrke".

Skulle man kunna undra på, att lappen, omgifven af frestelser på så mångfaldiga håll, hemfallit åt dryckenskapslasten?

Att nybyggarna icke heller i södra Lappmarken varit overksammas att medelst bränvin befrämja egen vinning, finner man af Falkmans resa, hvaruti anföres såsom exempel på huru långt detta kan gå, att en nybyggare i Sorsele lappmark genom att berusa lappen förskaffat sig en till 10,000 rdr bikos värde uppskattad renhjord, som, då hr Falkman besökte

orten, sköttes af trenne utfattiga lappar. Och denne, säger hr Falkman, är ej den ende nybyggaren, som eger renar. "Detta är fallet med de flesta, som bo vid fjelltrakterna, så att sannolikt är, att den dag kommer, då lappfolket bifvit förödt samt ersatt med i viss mån nomadiserande nybyggare, hvarigenom *ändamålet* med dem, landets odling, till en del *förfelas*."

Likväl är det icke nybyggarna ensamt som lagt tunga bördor på lapparne. Äfven köpmännen hafva gjort sitt till dervid. Vi hafva antydtt missbruket med bränvin. Ända till för några år sedan betungades lapparne med den s. k. borgarskjutsen. Dermed menades forsling af handlandes i Pite varor till och från Lappmarken. Læstadius anser denna forsling vara en qvarlefva ända från birkarlarnes tid och yttrar sig derom sålunda: "Aldrig hade jag hört klagomålet deröfver starkare än i min barndom, då mången fattigare lapp, hvars körrenar blifvit, så till sägandes, röfvade till borgarskjutsen, icke allenast var för tillfället blottstæld i afseende på sin hemresa, utan äfven begrät dem, såsom för alltid förlorade. De svaga kräken, spända för lass öfver deras förmåga, ledo till den grad af den svåra forslingen, att, om de ock återkommo till sin egare, de likväl fram på våren störtade af följderna." Kronobetjeningen var naturligtvis behjelpelig vid utöfvandet af detta våld, som redan på Högströms tid framkallade bittra klagomål från lapparne, hvilka, på detta sätt beröfvade sina dragare, måste till fots återvända till sina aflägsna hemvist och bära sina små barn på ryggen. På Petrus Læstadii ansökning befriade landshöfdingeembetet i Umeå år 1830 lapparna från denna "skuldighet".

Att enskilde och kronans underordnade tjänstemän å deras vägnar på ett otillbörligt sätt plågade lapparne, kan så mycket mindre väcka förvåning, som tyvärr kronan sjelf lät komma sig sådant till last. Detta gäller den tid, då bergverk i Lappmarken

drefvos för kronans räkning. Sålunda drefs Nasa-fjells silfververk med stor ifver från år 1640. Icke mindre än 400 man skulle dervid varit anställda. Vid ett ströftåg af danskarne 1658 blef dock bruket förstördt, och rörelsen upptogs icke förr än 1770, men då af ett enskildt bolag. Under det bruket drefs för kronans räkning, skofa grufarbetarne hufvudsakligen hafva varit tyska krigsfångar. Men landets infödingar, lapparne, blefvo dervid ohyggligt behandlade. De tvungos nemligen att med sina renar föra malmen från Nasa till Silbojock. Detta skedde till stor del på våren. Lapparne tvungos att släppa till sina oxrenar för transporten samt att sjelfva arbeta, hvarjemte man äfven tog vajorna (renkorna) att dragga, och detta utan afseende på deras drägtighet. "När de arma vajorna under transporten och miss-handlingen framburo sitt foster, skulle det vräkas undan och malmkörseeln icke dess mindre fortsättas", När den "råa" lappen icke kunde uthärda att se detta behandlingssätt af "kristna" och "civiliserade" menniskor samt äfven stundom hade svårt att underkasta sig tyranniet för egen del, var man icke i förlägenhet om medel att göra honom foglig. Man skall nemligen hafva upptagit tvenne hål på isen, stoppat ned lappen i det ena, efter att hafva bundit ett rep om honom, samt dragit upp honom genom det andra och sålunda tvungit honom till slavisk undergifvenhet.

Vi komma nu till en fråga, som står på dagordningen, nemligen *afvittring* i Lappmarkerna. Denna har redan försiggått i Jemtland och skall snarligen taga sin början i de egentliga Lappmarkerna. Huru den jemtländska afvittringen tillgodosett nomadfolkets intresse, är så mycket angelägnare att framhålla, som den kan lända till ett varnande exempel för blifvande förrättningar af samma slag.

På landshöfding Törnes framställning utfärdades 1820 en k. författning rörande afvittringen i Jemtland. "*Afvittra* — säger Agardh i sin statistik — betyder annars endast att atskilja kronans jord från

de enskildas. Här fick detta ord en alldeles ny betydelse, nemligen den att utskifta kronans mark mellan enskilda“. Tillämpningen af den nya afvittringsförfattningen synes nemligen icke hafva skett med tillbörlig noggrannhet. Författningens föreskrift, att 500 till 3,000 tunnland efter jordens beskaffenhet skulle tilldelas hvarje hemman, tolkades så, att denna areal skulle bestå af god jord, men då jorden var sämre, skulle ersättning gifvas i en större areal. Resultatet blef också det, att af 8,898,117 tunnland, som blifvit afvittrade, endast 393,216 tunnland blifvit afsatta såsom kronans öfverloppsmark. Om nu de enskilde — hvilket visst icke är otroligt — förslösa sina skogar, så skulle kronan hafva så godt som inga skogar qvar att afhjelpa skogsbristen. Enligt våra moderna statsekonomers åsigt skulle väl detta betyda ingenting, blott landet blir — koloniseradt. Men hurudana nybyggena eller hemmanen blifva, sedan skogen är uthuggen, kommer väl framtiden på ett häpnadsväckande sätt att upplysa.

Det var helt naturligt, att denna afvittring skulle föranleda den obilligaste inskränkning i lapparnes gamla rättigheter till bete och uppehållsorter, hvilket stundom egde rum utan att de ens blefvo hörda. Afvittringsdomarnes och landtmätarnes kungörelser upplästes nemligen sommartiden i kyrkorna, då lapparne uppehöll sig i aflägsnare fjelltrakter. Detta förbjöds visserligen genom k. brefvet 1841, som stadgade, att lapparne skulle till vederbörandes sammanträden genom lapplänsmannen särskildt kallas, men då hade redan nybyggare fått nedsätta sig både i fjelltrakterna och på lapparnes gamla vinterlägerställen, hvarigenom mycken oenighet uppkommit och upprörande våld användts mot lapparne. Nybyggarna fingo genom denna afvittring sig upplåtna en mängd renbetesfjell, som ur odlingens synpunkt voro af ringa eller ingen nytta för dem, men som voro oundgängliga för lapparne, hvilka sålunda kunde drifvas från fjellen eller utsättas för prejerier af svåraste slag.

Vi kunna icke bättre avsluta denna lapparnes martyrhistoria än genom att återgifva några ord af hr Falkman, hvars varma talan för lapparnes sak är förtjent af det högsta erkännande. Hr Falkman yttar sig sålunda:

“Stundom måste lapparne dyrt betala rättigheten att vistas på sina gamla vinterlägerplatser, nu tillhörande nybyggarna; stundom förbjudas de det helt och hållet, därför att trakten hemsökes af vargar, hvilka följa renhjorden i spåren; och lappen måste då, ofta i det förfärligaste väder, fortsätta sin vandring, oviss att på länge finna, icke en medlidandets dörr öppen, ty det begär och behöfver han icke, utan blott ett stycke jord, der han kan få sätta sin kåta och i denna sina af köld stelnade barn eller bereda hustrun en föga afundsvärd fristad under sin barnsbörd, på det att denna icke, såsom det händt inom det lappsamhälle, hvilket jag besökte, må ske å en på snön utbredd renhud, utan annat tak öfver hufvudet än en stor grans skyddande grenar“,

VIII.

Nybygges- och afvittringsväsendets inflytande på skogen.

Sådana, som i föregående framstälts, hafva följderna varit för nomadfolket af det under sken aflag på det oförnuftigaste sätt bedrifna koloniseringsarbetet. Man har afsett landets odling och jordbrukets befrämjande genom nybyggare. Hr Falkman har å ett utmärkt sätt blottat halten af dessa sträfvanden. Vi skola nu se hvad en af de nordliga länens styres-

män härom har att anföra. Redan år 1838 yttrar sig i ett und. utlåtande den dåvarande landshöfdingen i Norrbotten, efter att hafva framhållit *jordbruket* såsom länets förnämsta näring, på följande sätt:

“Något högre interesse bör således icke existera för Norrbotten än detta; alla andra böra oeftergifligen vika. Om annorlunda sker, är det ett misstag, som förr eller sednare visar sig. Dock är min mening ingalunda den, att systemet med våld bör befordras; *det har kanske redan alltför mycken fart*, i förhållande till kontrollen. Kanske borde det hejdas; *frukten befarar jag eljest blir brådmogen*. Att nyhemman i mängd sökas och anläggas, äro tomma ord, utan all betydelse, så vidt icke odlingen följer med. Utan detta vilkor blifva dessa hemman lika många kräftor för orten, ja hela samhället. Man tjänar tillsammans eller i hvarandras grannskap; man aflar barn; man gifter sig utan all betänklighet, fast utan alla resurser; man söker sig ett nyhemman eller öfvertager ett, som ostadigheten och lättjan öfvergifvit. Första året bakas brödet af odlingsunderstödet, och köpmannen gifver kläder och lyx för tjäran; sedan lefver och kläder man sig på tjära och kredit, om man har någon, och litar i öfrigt på undsättning och medmenniskor; *och på nyhemmanets förbättring blir ganska litet gjordt*. Detta innefattar i korthet *många* nybyggarefamiljers historia i sednare tider. Jag har tillåtit mig framlägga den allenast för att visa ogagnet af att pussera sig till nyhemmans anläggningar, med mindre än att en skarp kontroll, i afseende på odlingsföreskrifternas efterlefnad handhafves. Denna hafva sig väl kronofogdarne för närvarande i första rummet uppdragen; men huru verkställa den i detta vidsträckta län, utan uppoffring af större delen af, ja hela den ringa lönen“ — (detta kan numera icke anföras som skäl) — “och utan att försumma öfriga, ständigt sig förökande göromål? *Skulle denna kontroll behörigen kunna åstadkommas, inträffade säkert färre anläggningar*; ty borgen för odlings- och byggnadsskyldigheter m. m. skulle mindre ledigt erhållas och gifvas. Då skulle i

allmänhet blott den välkände, oberoende mannen upp-träda. Det är minsann ej en småsak, det fordras kraft och ihärdighet i viljan, att i detta klimat, oftast med två tomma händer, endast med yxan på axeln, slå sig ned i vildmarken med föresats att der bygga och bo, odla och skörda och att verkställa allt detta. Det är en invigning på många år, ja kanske på lifstid, till svett och möda samt försakelse af hvad bonddrängen anmärkningslöst icke en gång nekar sig. Min underdåniga åsigt är således den, att landets uppodling visserligen i första rummet bör hafvas till ögonmärke, men icke brådstörtadt väntas eller fordras och minst på bekostnad af andra intressen, som redan tillskynda orten många fördelar.“

Det är om denna skildring af svårigheten att väl grundlägga och uppehålla nybyggesväsendet, som hr Falkman yttrar, att den är gjord “med en värme, för hvilken Norrbottens köld lemnats i bakgrunden“.

Redan år 1834 skref den förtjenstfulle länsman nen Holmström i Lycksele dessa ord: “Vid större företag måste statsekonomen sträcka sitt omdöme djupt in i kommande tider och till förhållanden, som icke kunna vara kända i kojan; men äfven der borde man kunna se, att nedre landets skogar snart medtagas; Lapplands vidsträckta skogar måste anlitas om behofven, och elfrensningarna äro enda medlet att erhålla dem.“

Äfven landshöfdingen i Vesterbottens län yttrar i ett und. utlåtande år 1838, att det “med full visshet kunde antagas, att bästa och större delen af odlingsbara och till nyhemmans inrättning tjenliga lägenheter allaredan blifvit uppsökta och till anläggning af nybyggen upplåtna“.

Vi hafva ansett af vikt, att dessa uttalanden blefvo till vederbörlig erinran återgifna. Flere liknande skulle kunna anföras, men de äro obehöfliga för denna vår framställning. Det erfordrades blott en utgångs- och stödjepunkt, och denna är redan gifven i de citerade uttrycken.

Den, som icke känner förhållandet, skulle lätteligen föreställa sig, att det härvid gäller endast en småsak, några usla nybyggen i Lappmarken eller på sin höjd några ännu uslare lappars väl eller ve. Men ingenting innebär ett större misstag. Ty det är här fråga om ett af landets allra viktigaste intressen, villkoret för snart sagdt hela landets vara eller icke vara. Det är en verklig lifsfråga, ty det gäller vårt lands *bästa, äldsta och rikaste skogar*. Det är dem *Lappmarken* gömmer. Åtminstone ur *denna* synpunkt torde man dock vilja medgifva, att Lappmarken har någon betydelse.

Den tid har nemligen redan inträdt, som för blott 30 år sedan förbådades, att kustlandet saknar skog. Genom den hänsynslöshet, hvarmed afvittringen med stöd af 1824 års författning framgått, har det kommit derhän, att de enskilde lyckats föröda de dem tilldelade oerhörda skogsskiften. Den skog som finnes — hurudan är den väl? Vi skola gifva ett exempel derpå. I Neder-Lule socken, som åtminstone för 10 år sedan ännu hade odisponerade 262 (!) tunnland kronoskog, finnes på de enskildes områden ingalunda öfverflöd på någorlunda vackert *hus-timmer*. Men genom den spekulation, som i utlandet uppstått på virke af mycket små dimensioner, är nu äfven nämnda socken i tillfälle att leverera skogsvirke. Det finnes en by derinom vid namn Ersnäs. Den har de utmärktaste jord- och odlingslägenheter, för hvilkas försättande i det skick, att afkastningen kunnat föda ett det nuvarande vida öfverstigande antal invånare, ganska litet blifvit åtgjordt. Den har likväl sett sina goda dagar, men genom landthandels och lönkrögares innästlande i byn medtogos hastigt dess besparingar, hvarefter skuldsättningen började. Denna by har varit van att under åtskilliga föregående år leverera ved till Långviks nu nedlagda glasbruk. Häraf blef icke skogen förödd. Men med förliden vinter hade en ny industri börjat. Byamännen skola nu leverera 4 *tums* sparrar. Vi hoppas,

att man skall börja inse af hvilken betydelse detta är för landets skogar, att de härigenom hotas med total ruin. Och vinsten för så stor uppoffring? Priset på varan bör väl gifva någon skälig ersättning? Ja, priset på varan ersätter *möjligen* huggningskostnaden, men för skogen blir — *intet*. Låt äfven denna vara utföras med andra nationers fartyg, som i frakt taga dubbelt och mer än dubbelt af hela lastens värde, så hafva vi icke en gång detta i behåll. Så stora statsekonomer äro svenskarne! Friheten att ruinera sig är ingen afundsvärd frihet.

Nu är frågan: — skola äfven det öfre landets rika skogstillgångar i allsköns frihet få ruineras genom nybyggen? Vi uppställa denna fråga, ehuru vi icke äro obekanta med de nya skogsförordningarna, och vi skola söka ådagalägga, att man har allt att befara.

Man bör erinra sig, att de gamla, åberopade författningarna afsågo lappmarkernas upptagande *till åker och äng*, det vill säga landets verkliga odling, der sådant kunde lämpa sig. Redan från första stunden blef detta likväl undanskjutet. Flere äldre författare klaga öfver, att jagt och fiske äro nybyggarnes förnämsta näringskällor. Fisket tillegnade de sig genom svekfullt handlingssätt mot lapparne; mången gång togo de äfven lappens renhjordar, sedan de berusat honom. I slutet af förra och början af detta århundrade voro i Westerbotten "kronohemman och i synnerhet nyss anlagda nybyggen en handelsvara, som köptes och såldes af ej mindre nybyggare än drängar samt annat löst folk, utan att sådane spekulanter frågade efter att bese den köpta lägenheten, hvilken icke sällan köptes, såldes eller bortbyttes flere gånger på en dag. Immission (tillståndsbref af länsstyrelsen på nybyggen) kunde ock den tiden sökas och vinnas utan andra åtkomsthändingar än en öfverlåtelse-afhandling, och flere frågade ej efter att söka immission än de få köpare, som ämnade besitta den köpta egendomen". Några riktade sig på denna

handel, men de, som slutligen stannade för det orimligt uppgjade priset, förlorade naturligtvis ansenligt. Värst var, att kulturen led mest, så att många nyare nybyggen kommo i ödesmål. Detta oskick blef visserligen genom konungens befallningshafvandes kungörelse 1804 förbjudet, hvarjemte af- och tillträdessyn vid alla åbo-ombyten föreskrefvos, hvilket stadgande förnyades 1811, men dessa kungörelser kommo hvarken till länsmäns eller allmogens kännedom, emedan "kronofogden gömde alltsammans så ordentligt och riktigt, att det återfans efter hans död."

Ett stort hinder för odlingens naturenliga utveckling och fortgång, åtminstone i Norrbotten, blef äfven statsmakternas sträfvan att upparbeta och tillgodogöra de inom lappmarkerna befintliga stora malm-lagren, men vi kunna icke — såsom en och annan nyare författare — medgifva, att statsmakterna hade orätt deruti, att de ville göra bergsbruket till en hufvudnäring i vissa lappmarker. Tvärtom anse vi, att det är just dit man bör sträfva. Felet hos statsmakterna låg således icke deruti, utan i den omständigheten, att de icke gjorde afseende på bristen på kommunikationer. Utan jernvägar och kanaler har det varit en orimlighet att tänka på bergsbruk i dessa aflägsna trakter. Att under frälsemannarätt upplåta stora egovidder till enskilda personer för bergshandteringens befrämjande redan på den tid, då nyare tiders uppfinningar i kommunikationsväg icke ens voro anade — deruti låg ett stort fel, hvaraf odlingen och befolkningen alltför mycket fått erfara följderna. Som denna fråga likväl på det närmaste sammanhänger med frågan om de s. k. Gellivareverken, skola vi deråt senare egna några ord särskildt.

Hvad som dock i högsta grad motverkat odlingens framsteg i lappmarkerna, ehuru en sådan omständighet på sin höjd blott af de mest klarsynta för icke mer än 30 år sedan förutsågs, det är sågverks-industrien. Förblandad af de betydliga summor, som denna industri satte i omlopp, såg man deruti ingen

våda för framtiden. Sant är äfven, att om kronan icke låtit föra sig bakom ljuset af korttänkta eller egennyttiga embetsmän, hade ingen fara dermed varit. Hade man sett saken i samma ljus som landshöfdingen i Norrbotten år 1838, så hade man måhända betänkt sig något med nybyggesväsendets vidare utbredande. I stället för att skänka bort till enskilda stora sträckor af sin bästa skog genom att tillåta nybyggesanläggningar, hade kronan kanske funnit sin egen fördel, det allmännas båtnad, föreskrifva den största varsamhet i detta hänseende. Men med alla möjliga medel ville man lappmarkernas odling. Man har fått den, men till icke ringa del — på papperet. Man har den på papperet därför, att sågverken funno en synnerlig fördel vid att skaffa sig nyhemman, och enskilda deruti sågo sin lätta utkomst. Begge visste deremot, att den föreskrifna kontrollen var mycket släpphändt, om den ens någonsin kom i fråga. Det var då icke underligt, att nybyggen i mängd uppstodo, kanske mest på de ställen, der sådana aldrig bort finnas.

I Vesterbottens lappmarker funnos enligt Falkman på en areal af nära 8 millioner tunnland år 1848 tillsammans 1,336 hemmans- och nybyggesåboar, samt i Norrbottens lappmarker samma år på en areal af omkring 16 millioner tunnland tillsammans 720 hemmans- och nybyggesåboar. Vi känna icke, huru stort antal tillkommit i Vesterbotten efter 1848, men i Norrbotten uppgifves antalet vid 1857 års slut uppgå till 796. Det tillkomna antalet af 76 stycken härleder sig likväl för tiden blott från år 1857, hvarför en lucka i uppgifterna för tiden 1848—1857 uppstår, som vi icke kunna förklara. Af dessa 796 hemman och nybyggen skola finnas 22 frälsehemman i Jockmock och 41 i Gellivare socken, eller enligt andra uppgifter 18 $\frac{1}{2}$ i Jockmock och 27 i Gellivare. Dessa frälsehemman höra under de s. k. Gellivareverken och föreskrifva sig från äldre tider.

Det skulle synas, som 2,000 nyhemman icke

vore mycket på en areal af omkring 24 millioner tunnland, men dervid måste tagas i beräkning det egentliga fjell-landet, de stora vattendragen och sjöarne samt alla kärr- och myrtrakter, så att t. ex. i Norrbotten skogslandet uppskattas endast till $\frac{1}{3}$, eller omkring 5 millioner tunnland, och härinom äro således nyhemmanen belägna.

Den skada, som uppkommit genom anläggande af nybyggen här och der i Lappmarken, utan hänsyn i första rummet till möjlighet för landets odling, kan till en del icke afhjelpas eller ersättas. Landets väsendtligaste rikedom, skogarne, har genom nybyggarnes förvållande undergått så stora härjningar, att den skatt, som kronan uppbär af de nya hemmanen. är och blir en småsak i jemförelse dermed. Men ännu är tid att förekomma landets fullkomliga ödeläggande om man blott vill höja sig öfver enskilda anspråk och betrakta saken ur en fördomsfri och upphöjd synpunkt. Mycket, om icke allt, beror nu på den tillämnade afvittringen. Den långsamhet, hvarmed frågan om afvittringen i Lappmarken af regeringen blifvit behandlad, de från flere myndigheter infordrade utlåtanden öfver en afvittringsstadga, nemligen från länsstyrelsen, landtmästeristylelsen, afvittringsstyresmannen och skogsstyrelsen, ådagalägga en betänksamhet hos regeringen, som lofvar, att frågan icke blir afgjord utan moget bepröfvande.

IX.

Förslag till Afvittringsstadga för lappmarken.

Vi tillåta oss nu att skärskåda ett och annat af de förslag till afvittringsstadga för Lappmarken, som redan blifvit afgifna, och börja med det af konungens befallningshafvande i Norrbotten.

Denne anser, att afvittringsätgården i Lappmarken bör inskränkas till, att endast den till nyhemman dugliga marken jemte den mark, som behöfves till område för redan anlagda byar och hemman, afmätas, skattdlägges och indelas, samt att den öfriga marken afroses för kronans räkning till skogsbruk och renbeten. Till ledning för afvittringen skulle ekonomiska kartorna användas. Ett område från 700 till 3,500 tunland inegor, duglig skog och betesmark anses behöfligt, emedan hemmanen skulle grunda sitt bestånd på skogen till afsalu, dock endast i den mån densamma med sitt bestånd kan tåla vid, och skulle lapparne ega rättighet att derinom beta sina hjordar. All afrösningsjord borde tillhöra kronan. Jorduppskattningen skulle beräknas från 20 öre silfvermynt för 1 tunnland bästa jord till 8 öre s. m. för 1 tunnland sämsta jord, och när summan af alla räntorna eller den s. k. grundräntan uppgår till 20 daler silfvermynt åsättes hemmanet 1 mantal, hvarigenom således den genom K. Br. af år 1749 och 1792 bestämda skatt af 6 rdr 32 sk. b:ko för helt mantal, endast skulle anses såsom provisionel, emedan 1749 års k. bref icke talar om någon rätt till skogsmarken, utan skulle hemmanen i Lappmarken utgöra skatt efter samma grunder som hemmanen i kustlandet. *Skogsmarken skulle* nemligen, enligt konungens befallningshafvandes förmenande, *få upphjelpa hvad som brister i jordbruk*, dock skulle, *naturligtvis*, skogen icke få hårdare anlitas, än dess bestånd tål. 1850 års orimliga afvittringsstadga för Lule Lappmark skulle med detta förslag vara upphäfd.

Landtmästeristyrelsens förslag hafva vi icke varit i tillfälle att taga del af, men vi hafva sett skarpa kritiker deröfver både från landshöfdingens och afvittringsstyresmannens sida. Om vi rätt förstå dessa, har hr Falkman med sitt förslag haft den berömvärda afsigten att skydda lapparne för förföljelser och och betrygga dem i deras rätt till renbetesland, men tillika förirrat sig i en sådan massa detaljbestäm-

melser och sökt stipulera sådana garantier för att afvittringen icke öfverskred gränsen för sin befogenhet eller gjorde sig skyldig till missbruk, den enskilde till vinst och det allmänna till skada, att afvittningsarbetet dels skulle erfordra både lång tid (möjligen ända till 40 år) och oerhörd kostnad (ända till eller omkring 3 millioner), dels med allt detta utan någon garanti att ändamålet vunnnes; åtminstone har det så förefallit oss, som visserligen icke äro af facket.

Afvittningsstyresmannen synes i hufvudsaken vara af samma åsichter som konungens befallningshafvnde.

Skogsstyrelsen har, när detta skrives, ännu icke hunnit afgifva sitt förslag, men den synes hafva varit i mycken villrådighet.

Om det skulle vara oss tillåtet att afgifva ett generelt omdöme om det vi sett och hört af dessa förslag till afvittningsstadga för Lappmarken, vore det sådant, att vederbörande endast till någon del vetat tillgodogöra sig den erfarenhet som redan vunnits.

Vid afvittring af Lappmarken måste man väl till hufvudsyfte hafva först och främst *skogens bestånd* och derjemte *nomad-folkets* bestånd. Efter afvittringen må kolonisationen intaga sitt rum. Skogen och nomaden äro i regeln icke fiender till hvarandra. Nomaden har tvärtom den största fördel af att skogen bevaras, ty den innesluter betesmarkerna för hans rendjur. Det är icke så med nybyggaren. Denne vill af skogen taga den högsta möjliga afkastning för det närvarande, utan att tänka på framtidens kraf. Visserligen afse de här nämnda förslagen ett skydd för skogen genom bestämmelsen, att hemmansinnehafvaren icke skulle få hårdare anlita skogen, än med dess bestånd är förenligt, och det är naturligt, att ett sådant åliggande alltid bör ingå i villkoren för lägenhetens öfverlåtande till honom. Men man skulle, med den erfarenhet man redan haft, göra sig alltför sangviniska föreställningar om kraften af lagstadganden, som icke öfvervakas af den strängaste kontroll om man tillade denna inskränkning i dispo-

sitionsrätten någon synnerlig hög betydelse. Det blir icke lätt att utstaka för hemmansegaren gränsen för den *måttliga* afverkningen, äfven om man antager, att de mest nitiska tjänstemän kontrollerade hvars och ens åtgöranden dervid. Men ett sådant arbete skulle icke vara ringa. Att genomströfva en mängd enskilda egares skogsmarker och meddela hvar och en föreskrifter, huru han borde sköta sin skog, eller på fri hand säga, att han tagit så och så många träd mer, än skogens framtida bestånd tål o. s. v., kräfver ett flerdubbelt antal skogstjänstemän än det nuvarande och kunde icke åvägabringas utan de största uppoffringar å statens sida, hvarjemte det lemnar dörren öppen för godtycke och rent subjektiva uppskattningsmetoder. Derför måste hemmanens grundande på skog till afsalu helt och hållet utdömas ur författningen, om icke den sista villan skall blifva större än den första

Skogen, i synnerhet i Lappmarken, måste vara en stadsdomän, på det att den för all framtid må kunna tjena till stormkappa för det nedanförliggande landet. Man skall icke ostraffadt öppna på denna kappa och bereda fjellvindarne fritt spelrum. Ett sådant öde är dock att befara, om afvittringen äfven i Lappmarken skall få fortgå efter gammal slentrian med kronomarkernas utdelande till enskilda.

Hvad afvittringen således har att göra är att förklara större sammanhängande skogssträckor, i synnerhet af tall, för *kronoparker*. Skulle derinom redan finnas anlagda nybyggen, må opartisk besigtning derå ske, och i fall de befinnas i ett skick, som icke öfverensstämmer med författningens föreskrift, må åboen genast utan all skonsamhet afhysas. Befinnes åter något nybygge mot förmodan i full öfverensstämmelse med villkoren för upplåtelsen, måste kronan inlösa detsamma och derå sätta en pålitlig person som skogsvaktare. Mindre lokaliteter, som möjligen kunde lämpa sig för jordbruk och boskapsskötsel, äro sådana obetydligheter i jämförelse med den

stora vikt, som ligger på skogens bevarande, att de måste helt och hållet underordnas det stora, allmänna intresset. De kunna dock tillgodogöras såsom ett slags boställen för skogsbevakningen.

Dertill skulle således afvittringsåtgärderna till hufvudsaklig del böra inskränkas. Man bör nämligen ihågkomma, att odlingen har sin naturliga gräns, att de klimatiska och lokala förhållandena förbjuda en sund statsekonomi samma behandlingssätt af marker, liggande närmare 2,000 fot öfver hafvet och inpå fjellen samt under polcirkeln, som af marker, liggande en och annan mil från hafvet och blott ett eller annat hundratal fot deröfver. Man har ju ifrågasatt lämpligheten af sädesodling redan i kustlandet; hvarför vill man utan urskilning tvinga den på fjelllandet? Det är dock en pligt för fosterlandsvännen att gifva akt på de naturliga tillgångarne och de vilkor, som lokala förhållanden betinga. Derutöfver skall man icke begära omöjligheter, ty ett våldförande på naturen medför sitt ofelbara straff.

Om man tilläfventyrs skulle anse sådant afskildjande af stora marker såsom kronans everldliga och oafhärdiga egendom vara lättare sagdt än gjordt, så vilja vi hänvisa till L. L. Læstadii förut åberopade skrift om uppodlingar i Lappmarken på det allmännas bekostnad, af hvilket arbete påtagligen framgår, att Lapplands kolonisering måste grundas på landets naturförhållanden samt att dessa naturförhållanden äro så positift gifna, att villrådighet ingalunda kan uppstå om ofruktbara eller skogsmarker och fruktbara eller odlingsmarker.

Författaren genomgår i detalj landets fysiska yttförhållanden. Han skärskådar dess stora, mångfaldiga och olikartade vattensamlingar, hvilka han indelar i *storsjöar*, *träsk*, *myrer* och *mossar*, och hvilka han antager utgöra $\frac{1}{3}$ af hela landet.

Storsjöarnes stränder och de holmar, som finnas uti desamma, erbjuda icke blott de vackraste lägen och utsigter, utan äfven de förmånligaste tillfällen till uppodlingar.

Träsken äro grunda och uppkomma af kringliggande kärr och sumpig mark. De äro ofta frostsamlingar och genom de i augusti månad från dem uppstigande höstfrosterne kunna de mest lofvande skördar i granskapet förstöras.

Myrerna (mader) äro Lapparnes ängar, men gifva ett kraftlöst starrhö. Uttappade skulle de kunna blifva både åkrar och goda ängar.

Mossarna upptaga hela qvadratmils vidd. Sådana äro Gargauer i Pite och Stora Muddus i Lule lappmark. De bildas af skurmossan (*sphagnum palustre*), som växer på stillastående vatten och liknar en ofantlig svamp, hvilken oupphörligen drager fuktighet till sig samt utgör de svåraste frostnästen. Dr Engström framlägger i sin bekanta resa ett beaktansvärdt förslag till deras tillgodogörande.

Utom vattensamlingarne upptagas Lapplands marker af ofantliga skogssträckor. Dessa bestå af tall, gran, björk eller pil, hvilka fordra sin särskilda jordmån. Sålunda växa tallskogarne på en torr, sandig och mager jordmån. De här befintliga växter äro ljung, blåbärs-, mjölon och kråkbärsris samt blåpil (*salix livida*), hvartill kommer sälg, klotstarr (*carex globularis*) samt renmossa. Tallskogar finnas öfver allt i Lappmarken, men äro allmännast uteder Åsele, Lycksele, Arvidsjaur och Jockmock fram mot Gellivare. Så snart tallskogen någonstädes förglesnar och försvinner, innästlar sig ljungen, som derefter tager ett sådant herravälde öfver sandytan, att den fördrifver alla andra växter än renmossan. Hvad som var skog blir nu hed. Sådana ljungbedar finnas på flera ställen i Sverige och vestra Europa. Man inser här af hela vådan af att nedhugga tallskogen; ty dermed skapar man sig en ödemark. Faran är så mycket större, som det just är tallskogarne, hvilka äro begärliga för sågverksegare och trävaruhandlare. Man inser äfven hvilket obotligt ondt nybyggarna tillfoga landet, när de tända eld på dessa skogar, för att utrota renmossan för lapparne. Tallarne uppnå i

Lappland icke full växt på mindre än 2—300 år, och deras kottar, som i slutet stånd bäras först på 70 års träd, gifva icke mogna frön första året de bildas, hvarjemte de qvarsitta på trädet och släppa icke sina frön förr än vid tredje årets ingång. Endast vissa år äro dessutom s. k. fröår.

Granen deremot fordrar i allmänhet en bördigare jordmån och växer frodigast, der leran är blandad med rödmylla eller annan tung och sumpig matjord. Den är allmän på skuggrika ställen, i djupa dalar, vid källbäcksstränder, på norra sidan af berg m. fl. ställen, der solstrålarne icke kunna frantaga jorden dess behöriga vätska. Här växa pyrolæ, skogsgeranium, backtåteln (Lapplands Sian, *aria montana*) samt hvarjehanda löfmossor, hvilka icke trifvas i tallskogar. Granskogarnes svedjande är icke förenadt med sådan våda som tallskogens, ty i granskogens aska uppväxer tre eller fyra år derefter det yppigaste gräs af sian, hvarför både åkerbruk och boskapskötsel kunna efterträda granskogen. Sian ätes nemligen begärligt af kreaturen,¹ och "gifver mjölk, smör, ost och talg i sådant öfverflöd, att man måste förundra sig deröfver".

Björken växer på en sandig, men ingalunda mager jordmån. Alla fjelldalar prydas af detta vackra träd. Ehuru, som bekant, björken är en ypperlig bränsleved, begagnas dock dertill endast torrfuru och tjärrötter i Lappland. Den ger ett godt snickarvirke, och den mark, hvarpå den växer, skulle kunna förvandlas till de mest afkastande ängar.

Pilskogarne äro Lappmarkens prydnad. Man räknar der mer än 20 arter eller former, som blända vandrarens forskande öga med sina blad af skiftande färger från silfverhvitt och guldgult till den friskaste grönska. Dessa blad äro en läckerhet för alla gräsätande djur och borde insamlas till vinterfoder. Pilarne bark är ypperlig till allt slags läderberedning.

Inom alla dessa skogstrakter saknas icke läckerheter för menniskan. Hjortronen mogna i slutet af

juli. Då utsändas barn och mindre arbetsfört folk att insamla dem i tunntal. De år de slå fel i skogslandet, händer det ofta, att fjellmyrer stå alldeles röda af dem. I september sker insamling af en mängd andra bärarter, såsom hallon, smultron, vinbär, lingon, blåbär, åkerbär m. fl.

Lägg härtill ymnig fångst af skogens vildbråd, af fågel och af fisk samt de rika näringsbidrag, som renen gifver, och man måste erkänna, att Lappland icke är så vanlottadt, som mången föreställer sig. Man torde äfven vilja erkänna, att några synnerliga svårigheter icke uppställa sig mot en afvittring, eller mot en kolonisation, som ledes af hoppet om en allt tryggare framtid, men icke söker sin utkomst för dagen i skogarnes utrotande.

Hvarför skulle icke lagstiftaren behjerta dessa omständigheter?

X.

De s. k. Gellivareverkens förhållande till landets odling.

I sammanhang med detta ämne, är den s. k. Gellivare-frågan af beskaffenhet att särskildt, om ock i förbigående, blifva behandlad. Äfven den är en fråga för dagen, på samma gång som den är nära förbunden med ordnandet af nybygges- och skogsväsendet. Den berör en icke liten del af Norrbotten och på det ömtåligaste sätt. Sällan, om någonsin, har i dessa bygder erfarits ett missnöje, så vidsträckt, så djupt, så berättigadt som det, hvilket redan länge sökt gifva sig luft öfver gången af de transaktioner,

hvilka kastat de ofantliga possessioner, som gemenligen benämnas Gellivareverken, ur den ena handen i den andra, och hvarvid äfven mot förvaltningen af desamma gång efter annan väckts anmärkningar, som beklagligen stundom varit alltför väl grundade. Det torde därför icke vara utan interesse att betrakta den ställning, hvaruti dessa egendomar stannat till det allmänna, och huru deras öden i öfrigt kommit att gestalta sig.

Som bekant äro dessa verk och egendomar uppkallade efter det stora malmberget, och som deras grundläggare anses den bekante patrioten, frih. Samuel Gust. Hermelin, ehuru denne icke var malmbergets förste bearbetare.

Gellivare malmberg, som i början af 1700-talet benämndes Illuvaara, började arbetas af kapten Tingvall, kaptenen och professorn Meldercreutz samt brukspatron Steinholtz. År 1797 vidtog Hermelins verksamhet, och det är från hans tid som man kan tala om de n. v. Gellivareverken. Visserligen hade redan genom k. resol. 1753 till Meldercreutz upplåtits en landsträcka mellan Lule och Kalix elfvar på omkring 150 mil, för att derå upptaga och bebygga alla derinom befintliga, till hemman tjenliga lägenheter, och visserligen hade år 1775 ett annat distrikt på 10 mil i längd och 2 till 2½ mil i bredd, beläget mellan Lule socken och Pite elf, blifvit upplåtet till major Palmstruch, men det var dock Hermelin, som skulle sprida lif och rörelse inom dessa oerhörda områden, med hvilka han förenade flera andra lägenheter. Sålunda lät han äfven bryta malm ur det 1½ mil från Qvickjock belägna, icke mindre märkvärdiga Ruotivare (jernberget). Endast vid detta bergs södra ända skall ligga en så stor myckenhet malm, som nedrasat från bergshöjden, att blott detta lager skall vara mer än nog i ett helt sekel för 10 masugnar "Hade Hermelin fäst sina bergsåtgärder endast vid Ruotivare", säger dr Engström i sin Resa, "så är det mer än sannolikt, att detta berg nu haft lika

stor ryktbarhet som Gellivare“, hvarjemte han hade med större lätthet kunnat transportera malmen till masugnarna, hvaribland den vid Edefors är särskildt bekant. Ruotivaremalmen innehåller möjligen icke fullt så många procent jern som Gellivare, men den är fri från oarter och är mera lättbruten.

Det var dock icke så väl, att Hermelin inskränkte sig till endast *ett* malmberg eller jernverk. Han ville omfatta allt på en gång, och detta öfversteg måttet af hans krafter.

När han började sitt jätteverk, saknades folk för grufvornas bearbetning och vid transporten. För att afhjelpa denna brist lät han insyna nybyggen här och der i skogarna, ”både likt och olik“, säger L. L. Læstadius. ”Han bygde hus, besatte dem med åboar och gaf några kor och litet spanmål att börja med. Med ett ord: han gaf dem allt utom eganderätten, och det var redan nog att förfela ändamålet.“ Han bygde vägar och masugnar; det kolades i skogarne, och det såg ut som skulle han hafva byggt något för framtiden. Men olyckor tillstötte: eldsvådor, öfversvämningar, fiendtliga härjningar, och penningar började tryta. Den store mannen föll och med honom hans verk. Det var ett äggskal som brast, och inuti har man efteråt just icke funnit allt så väl konserveradt. Nybyggarne, som fruktade en strängare patron, gåfvo sig i väg. En del rymde till Norge med både boskap och bohag, andra sökte sig nya och egna bostäder o. s. v., så att efterträdaren fann många af dessa nybyggen öde och tomma.

Egendomarne öfvergingo nu, som bekant, hastigt från en egare till en annan, och hvarken det allmänna eller enskilda har haft skäl att rosa det inflytande, som desamma utöfvade på ortens ekonomiska välbefinnande. Under det Carl XIV Johan var egare af dessa verk, rådde mycket missnöje bland underhafvande och ortens befolkning med förvaltningspersonalen, som kallades ”kungens män“, och som beskyldes för flerfaldiga prejerier. Detta missnöje

har sedan dess icke minskats, och hemmanen befinna sig i allmänhet i ett miserabelt skick. De under frälsemannarätt upplåtna äfvensom andra tillhörande lägenheter hafva förfelat sitt ändamål, hvilket var uppodling till bergverkens styrka, men hafva istället lemnat materialier för sågverkens behof samt varit till förfång för dem, som verkligen velat nedlägga arbete på deras uppodling. Mången, som sett deras förfall, har ansett dem lemnade öde, och flera hemman hafva på detta sätt blifvit uppodlade; men sedan detta skett, hafva verkens förvaltare icke försummat att göra eganderätten gällande, så att de verkliga brukarne, efter kostsamma processer, utan skonsamhet blifvit vräkta. Skogen har blifvit plundrad, åboarne utsugna, och när icke heller detta kunnat hjälpa upp affärerna, har man försökt sig med att slumpa bort hela massan af egendomarna till utlänningar. Huru samvetsgrannt man dervid förfarit, synes af en år 1863 upprättad och graverad karta, hvilken i utlänningars ögon måste förete sig synnerligen storartad.

En mängd stora vidder på denna karta äro belagda med röd färg, hvilket enligt uppgift på kartan betyder "Gellivareverkens egande hemman och skogs-trakter (domaines de Gellivara)". Dermed må det nu så vara. Men utom dessa röda distrikt, hvilka se helt blodiga ut, finnas andra mera menlösa, utmärkta med gul färg. Inom ramen deraf läser man: "Ansökta nybyggen". Då man likväl rådfrågar den speciella "förklaring", som finnes å kartan öfver färgernas betydelse, finner man den gula färgen beteckna: "för Gellivareverken ansökta nybyggen (dépendences de Gellivara)". Bokstafligen så står det. Att endast *ansökta* nybyggen skulle kunna vara *dépendences* de Gellivara, kan blott en mycket fri öfversättning medgifva.

Dessa "dépendences de Gellivara" äro inga småsmulor. De ligga samtliga inom Lappmarkens område i tvänne mycket stora sträckor samt flera mindre, men så väl lagda eller "ansökta", att en betydlig

del af Pite elfdal skulle visa sig tillhöra Gellivare bolag, äfvensom hela området från Gellivare malmberg till Norrvik vid Lule elf, d. v. s. den föreslagna jernvägslinien. Det förra fältet är i nästan oafbruten sträcka omkring $8\frac{1}{2}$ mil långt och $1\frac{1}{2}$ mil bredt, deruti dock elfven inberäknad, det senare nära 9 mil långt och $1\frac{1}{2}$ mil bredt. De mindre områdena för de "ansökta nybygggena" sträcka sig utefter Stora och Lilla Lule elf och synas tillförsäkra Gellivarebolaget en temligen obestridd besittningsrätt äfven till dessa floddalar, åtminstone efter dåvarande egarens förfranskade tolkning. Om vi icke misstaga oss, består dock egarens hela rätt till marken på begge sidor om den föreslagna jernvägslinien blott deruti, att de skulle få begagna af den derå växande skog erforderligt virke till jernvägens byggande. Att egarne, utom de öfver höfvan stora områden de redan till mycket hinder för odlingens utveckling i dessa trakter innehade, äfven skulle fått sig ytterligare upplåtna så omfattande landsträckor, som dem de behagat kalla "dépendences de Gellivara", tillåta vi oss betvifla, till dess vi erhålla närmare bekräftelse på, att så orimliga anspråk blifvit tillfredsställda.

Man finner imellertid häraf, huru djupt Gellivareverken sjunkit från den höga rol, som frih. Hermelin ville tilldela dem, och som de i sig sjelfva förtjena samt af naturtillgångarne äro kallade till att intaga.

Vi vilja icke påstå, att här antydda vilseledningar på en af edsvuren landtmätare (som dock icke kan hafva någon del i den franska "förklaringen") upprättad karta kunna hafva verkat till det engelska aktiebolagets inköp af verken, men att dessa märkliga kartprof i spekulanternas ögon gifvit verken ett mycket förhöjdt värde, torde kunna sättas utom allt tvifvel. Att det engelska bolaget äfven inom ganska kort tid måste hafva kommit under fund med rätta halten af denna transaktion, är väl äfven helt naturligt, och man skulle med något skäl kunna antaga,

att en sådan upptäckt åtminstone varit bidragande till den liknöjdhet, som det engelska bolaget redan kort efter köpet visat för dessa egendomar.

Då man vet, att framstående kapitalister ingått i detta bolag, vore det mindre underligt, om dylika transaktioner skulle kompromettera hela nationens anseende för redbarhet och pålitlighet och nedsätta vår kredit i utlandet.

Det kan icke vara någon obekant, att det engelska bolaget låtit bringa sig i konkurs, men det må väl väcka förvåning, att bland bolagets tillgångar icke finnes sjelfva *centrum gravitatis*, det som gifvit bolaget dess namn, hvartill krafterna skulle sträfvat sig fram, hvarifrån rörelsen skulle hemta näring, och hvarförutan hela Gellivare bolag och Gellivare-verken äro ord utan betydelse och utan framtid*) — vi mena — *malmberget*, Gellivare malmberg. Under det Gellivare bolag eller dess konkursmassa innehar allt möjligt annat, sitter säljaren af dessa egendomar till engelsmännen såsom rättsinnehafvare af sjelfva malmberget, och kommerskollegium har till och med varit så förekommande, att det beviljat honom hvilostånd till år 1871. Detta har otvifvelaktigt gått lagligt tillväga, naturligtvis genom *inmutning*, men det kan starkt ifrågasättas, huruvida man härutinnan handlat enligt grannlagenhetens föreskrifter. Att icke heller denna omständighet ökar vårt anseende i utlandet, synes temligen påtagligt.

Imellertid är det egna förhållandet med Gellivare jernmalmsberg, att frih. Hermelin sökt och erhållit nästan hela berget i egenskap af *frälsehemman*. Man har "omsorgsfullt bemödat sig att erhålla hemmansgränsorna så lagda, att jernberget helt och hållet skulle falla derinom, men på jernklippans grund kan dock hvarken säd eller gräs frodas, och hemmanen

---

*) Ett nytt malmberg i Jockmocks socken skall hafva blifvit upptäckt i dessa dagar och inmutadt af New Gellivara Comp. limited. (Not, tillagd under tryckningen.)

äro därför ännu oupptagna och i sitt urtida ödesskick befintliga“.

Nu är frågan: är denna frälsenatur af bolaget de jure förverkad? Om så icke skett, huru kan en främmande person under namn af inmutning få sig tillerkänd egande- och nyttjanderätt till bolagets egendom? Huru har denna främmande person kunnat erhålla hvilostånd? Kronan har ju dermed ingenting vunnit, icke heller ortens befolkning eller landets industri. Är det meningen, att den ene skall bygga kanal och jernväg till berget, för att den andre skall hafva nöjet att göra dessa vackra bemödanden gagnlösa? Dessa frågor skola väl en gång blifva praktiskt besvarade; men förr än detta sker, skulle icke kronan kunna göra ett slut på detta gyckelspel genom att icke vidare tillåta någon ny inmutning, utan upplåta nyttjanderätten endast till den som ställer garanti för att malmtillgångarne blifva tillgodosjorda? Men ingen kan ställa en sådan garanti, utan att bereda möjlighet för malmens transport, d. v. s. bygga jernväg. Den som på detta sätt tränger fram till berget, den må äfven vara dess beherrskare. Att deremot tillåta den ene efter den andre få inmutningar deri, såsom hittills tillgått, medför nytta åt ingen annan än åt den, som sätter sitt namn under mutsedlarne. Deremot kunna otidiga och endast på prejeri utgående inmutningar tillskynda staten verklig skada genom att förhindra redbara och uppriktiga spekulationer. Om därför personer från kapitalstarkare länder än vårt eget skulle infinna sig med afsigt att bearbeta berget, bör det vara staten angeläget att hålla ett så gynnsamt tillfälle öppet för dem och icke utestänga dem genom att kasta ifrån sig till hvilken äfventyrare som helst en af de största och rikaste egendomar i världen.

Man både talar och skrifver mycket i dessa dagar om de stora landvägar, som skola öppna i det inre Asien en obegränsad marknadsplats för Europas industrialster, och man framhåller äfven vigten

af att vårt land dervid skulle verka såsom mellanlänk mellan Western och Östern, äfvensom man icke är blind för den stora rol, jernet och dess förädlade former dervidlag måste spela. Med afseende härpå skall nog den dag randas, då Sveriges outtömliga malmförråd skola komma att tillgodogöras, och mer än illa vore det, om ovisa åtgärder skulle aflägsna en så lycklig tidpunkt.

Vi äro i stark frestelse att skärskåda Gellivareverkens förvaltning under konkurstiden, men vi måste afstå derifrån, emedan en sådan granskning skulle aflägsna oss väl mycket från vårt ämne. En omständighet kunna vi likväl icke med tystnad förbigå, synnerligast som den nära berör det allmännas rätt.

Vid sammanträde med borgenärerna, den 12 okt. sistlidet år, beslöto borgenärerne, som dervid representerades nästan uteslutande af sysslomännen, att desse senare skulle ega att emot skäligen stubbören upplåta afverkning å konkursmassans skogar af kullfallna, brända eller annorlunda skadade träd och *jemväl af friska* "på sådana ställen, der skogen vore utsatt för åverkan eller eljest kunde anses böra borttagas".

Under den riktiga anmärkningen, att, derest skogsafverkning sålunda medgåfves, tillfälle till olofligt skogshygge skulle, i brist af nödiga kontroller, lättare yppas, reserverade sig ene sysslomannen, som tillika är ombud för norrländska hypoteksföreningen, emot detta beslut, men då han icke inom laga tid fullföljde besvären, vann beslutet laga kraft.

Då man vet, att största antalet af de s. k. Gellivarehemmanen upplåtits af kronan på vissa vilkor, hufvudsakligen till odling, har ofvannämnda beslut icke ringa betydelse. Hemmanen äro illa eller föga odlade, hvarför de hafva eller hafva haft sitt egentliga värde i den å dem växande skogen. Blir nu denna i stor skala afverkad — såsom man redan haft anledning antaga, och såsom det från alla håll uppgifves — så uppstår ju en försämring af hemmanen, som nu eller

framdeles kommer att försvåra deras försäljning och i alla händelser i så hög grad förringa deras värde, att otvifvelaktigt många af dem falla i ödesmål — allt till statens och länets skada.

Såsom nyss nämndes, disponeras icke alla hemmanen utan under vissa förbehåll. Sålunda skola Hvitåfors hemman i Råne, omkring 20 mantal, för omkring 10 år sedan blifvit till verken upplåtna endast på det vilkor, att de inom 15 år skulle vara odlade, hvarjemte rätten till skogsafverkning var begränsad. Härutinnan äro villkoren ganska illa uppfyllda.

Hvad de öfriga nyhemmanen äfvensom frälsehemmanen beträffar, äro dermed äfven vissa odlings- och bygnadsskyldigheter förenade, hvilka i allmänhet icke äro fullgjorda.

Sådana skyldigheter åligga äfven andra, enskilda åboar, hvilka fått sig nyhemman i Norrbotten. Författningarna äro dock deruti mycket stränga. Åboen skall nemligen ställa antaglig borgen för skyldigheternas fullgörande inom viss tid. Försummas dessa åligganden, går åboen icke blott från hemmanet, utan han (eller borgensmännen) skall äfven ersätta värdet af det, som är försummadt. Det är länsstyrelsens pligt att tillse, att borgensförbindelserna icke förlora sin gällande kraft, samt att hålla kontroll i öfrigt öfver hemmanens skötsel. Man kan befara, att denna pligt i vissa län tagits alltför lätt. Om än författningen icke tillämpas i hela sin stränghet, hvilket vi anse mycket ursäktligt, bör det åtminstone vara länsstyrelsen angeläget, att skyldigheterna i någon mån fullgöras, eller sätta annan åbo i stället, innan skogen hunnit förödas. Detta är en bland dess viktigaste uppgifter i länet.

Derför är af nöden, att, innan afvittringen börjar i Lappmarken, besigtning af kronoombud, agronom och landtmätare försiggår å nybyggena, på det att icke några nybyggen, som äro otjenliga för odling, må afses vid afvittringsåtgärderna.

För att gifva ett begrepp om de stora marker kronan afhändt sig och huru dessa marker blifvit använda, anföra vi några af Gellivareverkens hemman. Hafsträsks hemman i Öfver-Lule, 3 mantal, Alträsks hemman i samma socken, nära 7 mantal — begge så godt som intet odlade. Alters sågverk i Pite socken med tillhörande hemman om 20 mantal ypperlig jord, men mycket litet odlade i förhållande till mantalet. Om denna jord varit upplåten till enskilda, hade deraf nu kunnat vara flere större, väl odlade *byar*. Flere andra skulle kunna anföras, men man kan af de redan nämnda finna, hvilka uppoffringar kronan gjort till gynnande af verk, som voro afsedda för bergsbruk, men som nedsjunkit till den simpla rolen af skogsförödare.

Det säges nu, att ett nytt bolag bildat sig i England för öfvertagande af Gellivareverken. Om detta bekräftar sig, såsom man har anledning tro — och bolaget kan lemna tillfredsställande garantier för att det vill egna sin verksamhet åt kommunikationernas fullbordande och bergverkens drift, synes det vara allt skäl, att kronan har någon fördragsamhet med det försummade, ty det kan icke vara tu tal om, att naturen i första rummet ämnat dessa bygder till bergslag och deras skogar till medel för verkens drift. Kan deremot bolaget icke ställa sådana garantier, då har länsstyrelsen ett vidsträckt fält för en verksamhet, som måhända i alltför många tiotal år låtit vänta på sig, så att det må blifva ett slut på denna kräfte, som suger på sjelfva hjertblodet af landets näringskraft: dess skogar.

Tills vidare skola vi trösta oss med den förhoppningen, att vid förvaltningen af Gellivareverken icke komma att användas personer, hvilka — för att begagna Alexander Dumas fils' energiska uttryck — äro *opérés du sens moral*.

XI.

Slutord.

Af föregående framställning har man kunnat finna, att nybyggen redan från första början af lappmarkernas kolonisation i allmänhet icke blifvit valda med uteslutande eller ens hufvudsakligt afseende på lägenhetens lämplighet för odling. Fisket och jagten utgjorde tvärtom länge hufvudsaken. Man inkräktade äfven sådana trakter, som af renarne blifvit fruktbargjorda, och slutligen valde man sådana trakter, som buro rik och användbar skog. I alla dessa fall var jordens odling af underordnad intresse. Man har anmärkt, att det för nybyggaren är omöjligt att berga sig de första åren, om han icke har understöd af sådana naturförmåner, som äro lätt åtkomliga och som gifva honom hufvudsakligt uppehälle. I viss mån kan detta ega sin riktighet. Men det är stor skilnad mellan binäring och hufvudnäring. Om man valt sådana ställen för sitt nybygge, som icke blott hade odlingsbar jord, utan äfven voro gynnade af större frostfrihet, och som voro belägna vid vatten dragen, hvarigenom åbon egde obehindrad kommunikation med grannar och den öfriga världen samt dessutom och i synnerhet egde tillgång på naturliga ängslägenheter; så skulle säkerligen landet företett ett annat utseende och varit mäktigt en helt annan utveckling, än nu är förhållandet. Man skulle icke då hafva haft den bedröfliga erfarenheten af missväxt

vid första aldrig så litet ogynsamma väderlek. Det öfre landets inbyggare skulle då icke haft det sämre än det nedre landets, utan i flera fall till och med vida bättre. Lappmarkerna hafva icke brist på sådana gynsamma lokaler, och skulle icke antalet nybyggare hafva uppgått till den nuvarande numerären, så hade detta icke inneburit någon olycka, utan tvärtom varit egnadt att ingifva trygghet och förtroende för framtiden. Och på kustlandets jordbruk skulle ett sådant förhållande haft ett i hög grad fördelaktigt inflytande. Ty om icke det stått hvem som helst öppet att hvar som helst nedsätta sig i det öfre landet, hade ett sådant band qvarhållit många behöfliga armar vid kustlandets jordbruk, som härigenom blifvit uppdrifvet, utvidgadt och förkofradt i mån af dess tillgångar, och landet hade sluppit — såsom Falkman uttrycker sig — "den tvetydiga klass af proprietärer, som slutar med att blifva proletärer".

Ett sådant ordnande af kolonisationen hade likväl sannolikt icke kunnat åstadkommas utan insigtsfulla agronomers biträde, och det bör vara staten angeläget, att hädanefter inga nybyggen anläggas utan agronomers biträde samt med ledning af den erfarenhet, som lokala förhållanden gifvit vid handen i fråga om platsens större eller mindre frostländthet. Endast på sådant sätt kan landet blifva odladt och vinna i styrka samt dess inbyggare hafva en säker utkomst, oberoende af vexlande konjunkturer för dagen.

Man har ur statsekonomisk synpunkt mycket ifrat för kolonisationens befordrande i det öfre landet. Detta är godt och väl. Men när man på samma gång framkastar det påståendet, att statsinkomsterna derigenom skulle betydligt ökas, så låter ett sådant påstående, bedömdt efter hittills varande förhållanden, jemka med sig. År 1858 uppgingo nemligen räntorna af hemmanen i Norrbottens lappmarker icke till mer än 806 rdr 17 öre af en befolkning af 6,885 personer, hvaremot lappskatten samtidigt utgjorde

509 rdr 37 öre af 4,642 lappar. Här af synes, att statens inkomst af de begge nationaliteterna i förhållande till antalet personer uppgick till ungefär lika stort belopp. Statens årliga, direkta utgifter för denna befolkning uppstego deremot ända till 17,500 rdr. Häruti äro likväl icke inberäknade de bidrag, som staten utgifver till understöd för nybyggare. Afser man åter den afkastning, som de begge nationaliteternas näringsgrenar lemna, blir resultatet mycket olika. Med afseende på de gynsamma år för renskötseln, som nu länge varit rådande, torde man kunna uppskatta rendjurens antal i Sverige till omkring 250,000 st. på en lapps befolkning af omkring 6,700 personer. Denna befolkning har icke blott sin fulla bergning af renarne, utan lemnar betydligt till afsalu. Utom den stora qvantitet lappmarksvaror, som användas och förbrukas både inom kustlandet och inom lappmarkerna af den s. k. jordbrukande befolkningen, upplysa derjemte tulljournalerna för Haparanda, Lule och Pite städer, att under åren 1856, 1857 och 1858 till inrikes orter utskeppats i medeltal per år 6,618 renhudar och 2,580 lispund hornlim och renhorn. Detta skulle för hudarne utgöra 26,472 rdr efter 4 rdr per hud och för limmen 11,610 rdr efter 4 rdr 50 öre per lispund. Dertill kommer renkött, som i betydliga qvantiteter utföras från orten. Denna beräkning synes likväl varit mycket låg. Sålunda har nyligen varit offentliggjord en uppgift på värdet af lappmarksvaror, som endast från Arjeplogs lappmark af handlande från Pite i medeltal årligen uppköpas och som har en slutsumma af 27,250 rdr, hvaruti likväl icke ingå hvarjehanda varor af mindre betydenhet. Då äfven köpmän från Skellefte anses i samma lappmarkssocken uppköpa varor till ungefär lika högt värdebelp, uppkommer rån blott en enda lappmarkssocken en slutsumma af minst 50,000 rdr årligen. Tager man nu äfven i beräkning Jockmocks, Gellivare, och Torne lappmarker i Norrbotten, skall man lätt komma till insigt

derom, att nomadlivet i statsekonomiskt hänseende ingalunda är af ringa värde. Till Norge gå årligen stora partier lappmarksvaror, i synnerhet renhudar, hvilka nu af Norges talrika fiskeidkande befolkning börjat begagnas i stället för sängkläder under fisktiden. Man vet också, att det i utlandet på allra sista åren blifvit brukligt att på jernvägsresor begagna ett slags långa västar af beredt renskin, hvilka på ett utmärkt sätt skydda för drag, och dessa förenade omständigheter äro egnade att göra varan efterfrågad och böra stegra priset på densamma. En produktion, som årligen kan till afsalu lemna produkter till ett värde af några hundra tusen riksdaler, är väl i ekonomiskt afseende icke utan all betydelse och har väl icke gjort sig förtjent af att hämmas eller undertryckas. Man måste äfven afse den stora nytta nomaden bereder vid transporter mellan Norge och kustlandet. Endast vid Bosekops marknad säljas 2- till 3,000 lispund smör, som föras till Norge, hvilket såsom blott *ett* exempel anföres. Det enda, som denna näringsgren från statsmakternas sida behöfver för att i everldiga tider blomstra, är skydd — här icke i protektionistisk mening, utan ett sådant skydd, som ett civiliseradt samhälle för sitt eget bästa och sitt eget anseende är skyldigt att skänka hvarje medlem deruti. När det dessutom är tillräckligt bekant, att i de s. k. lappmarkerna oerhörda landsträckor finnas, som äro otillgängliga för odling, men deremot genom en alltför uppenbar anvisning af naturen äro egnade för renskötsel, huru kunna väl då dessa landsträckor blifva annorlunda eller bättre använda än till detta bruk?

Det för ett lands förkofran och naturliga utveckling förderfligaste, som statsekonomen kan taga sig till, är att, utan afseende på landets fysiska beskaffenhet, söka tillämpa en i öfrigt allmängiltig sats på ett sätt, som står i öppen strid med de gifna förhållandena. Det har klingat så vackert, att man skulle sprida odling och civilisation till landets yttersta

gränser, men — vi upprepa det — jordens odling har en gräns — civilisationens inflytande deremot är utan begränsning. Var säker på, att dess frö är mäktigt af utveckling, äfven om det utsås bland fjell-landets rörliga befolkning. Det är ett stort misstag, som till och med varmhjertade förespråkare för den lappska befolkningen gjort sig skyldiga till, att tro densamma otillgänglig för civilisation. Man skulle kunna nämna flera namn, som uppsprungit ur den lappska stammen, hvilka representerat mycken intelligens och icke varit ovärdiga medlemmar i ett hyfsadt samhälle. Vi hänvisa äfven till redan anförda exempel på den läraktighet och det kunskapsbegär, som rena lappar på sista tiden ådagalagt, och detta under det att "civilisationens utposter", nybyggarna, i samma trakter i allmänhet visat mycken ligkiltighet för att tillegna sig de oundgängligaste medlem för ökandet af sina insigter. Detta har mången gång äfven visat sig deruti, att då lappar velat lemna sina barn till skolan, har hinder mött att få dem inackorderade hos sådana nybyggare, hvilkas lefverne icke varit af den beskaffenhet, att exemplen i hemmet ur barnens själ uppryckt det rena säde, som i skolan blifvit nedlagdt.

Om vi nu sammanfatta de resultat, som skulle kunna dragas af den lemnade framställningen om nomadfolket, så blefve det dessa:

Lapparne hafva aldrig haft något egentligt samhällslif. De hafva aldrig haft något inflytande i politiskt hänseende, utan hafva intill senaste tid städse innehaft en låg ståndpunkt på kulturens stigande bana, och de kunna med skäl betraktas som ett urfolk, hvaraf de sista lemningarna än i dag kämpa för sin tillvaro. Under årtusenden hafva de kämpat för detta ändamål, hvilket visserligen varit hinderligt för deras utveckling, men hvilket ådagalägger en lifskraft, hvar till intet annat folk i Europa under liknande omständigheter kan förete något motstycke. Under denna

kamp om sin tillvaro hafva de dock tagit *ett* steg till högre odling, det var, när de öfvergingo till herdelifvet.

Så länge de kunna minnas tillbaka, hafva de mött mycken våldsamhet och orätrådighet från de framträngande nya folken, och få äro de hvilopunkter, vid hvilka deras minnen under denna återblick med välbehag kunna dröja. Härigenom hafva de blifvit misstänksamma och listiga. Då de tvungos till forsling för bergverken, blefvo de så omenskligt behandlade, att de hyste den största fruktan för att uppdaga nya malmledningar, och genom sammanskott af renar och penningar förmådde de upptäckare af sådana till tystnad. Hvem vet om icke Lappmarkens vidsträckta område innesluter skatter, som af denna orsak hittills varit fördolda för verlden? Och deras vana att nedgräfvat sina silfverskatter i fjellen — visserligen härflöt äfven den af liknande orsaker. Hvem vet, huru många pund af den rena metallen på detta sätt, kanske för all framtid, gått förlorade för en nyttig omsättning af mödans och flitens vexlande alster? Men i samma mån de blifva bättre och rättvisare behandlade, skola deras barnsliga sinne och enkla vanor slå ut till vackra frukter af hittills slumrande anlag i industriens och vetenskapens tjänst, till höjande af deras anseende, till mensklighetens nytta och till civilisationens heder.

För att dessa förhoppningar skola kunna förverkligas, behöfver dock den irrande stammen ett stöd och ett skydd. Det är billiga anspråk, och de äro lätt tillfredsställda. Nomadens och nybyggarens intressen kunna utan svårighet förlikas. Men nybyggaren måste då åläggas att uppsätta hölador på sina ångar. Detta låter sig så mycket lättare verkställa som lapparne sjelfva på sina ställen erbjudit sig att kostnadsfritt framforsla allt dertill erforderligt virke. Lapparne måste derjemte ega rättighet att tränga ned i skogslandet så långt som det är behöfligt för

deras rendjurs underhåll. Ingenting bevisar bättre, huru oriktigt man vid markernas användning förfarit, än när man t. ex. från Pajala socken hör klagas öfver, att lapparne denna vinter trängt ned ända dit. Denna socken har nemligen blifvit räknad till kustlandet, ehuru måhända ända till $\frac{2}{3}$ deraf äro det yppersta renbetesland och på samma gång således otjenliga till odling. Den gränslinie, som nu uppdrages mellan fjell-landet och det odlingsbara landet, måtte den icke väga jordlapparne inom fjell-landet på guldvgit! Om ofvan denna gräns några gräsbärande ängar, några odlingsbara lägenheter blifva lemnade qvar, så mycket bättre! Nomadfolket skall icke försumma och bör till och med uppmuntras till att begagna dessa lägenheter till odlingens nytta. Det kall så mycket mindre finnas gensträfvigt deremot, som redan nu ett stort antal lappar börjat insyn lägenheter för boskapsskötsel och jordbruk, hvilka de kunna ega sin omvårdnad jemte bedrivande af renskötsel. Sålunda skulle odlingen få gå den naturliga utvecklingsvägen. Det nomadiserande folket skulle till allt större utsträckning vinnas för hyfsning och kunskaper, utan att helt och hållet upphöra med nomadlivet, hvartill landets natur uppmuntrar. Huru mycket bättre, upplystare och ädlare skulle icke statsmakterna handla vid befordrande af ett sådant ändamål, än genom att tillkonstla ett slags jordbrukare, som icke kunna ega ens ett kortvarigt bestånd utan skogens förödande eller ett tillbakagående till herdellivet. Det kan icke ligga i statens intresse eller i civilisationens uppgift att af jordbrukare bilda nomader, men väl att bereda nomader tillfälle till den högsta möjliga utveckling. Måtte de, som makten hafva, väl betänka detta!

Det har ändtligen skridit till slutet af denna framställning enligt den plan vi utkastat därför. Vi hafva sökt att gifva en historisk belysning åt nomadfolkets förhållanden i urtiden och under senare tider. Om vi dervid kommit att göra anmärkningar, som vi ansett berättigade och förtjenta af uppmärksamhet, har det skett ur synpunkten af en verklig odling och till nomadfolkets tjänst. Men vi skulle göra oss skyldiga till en orättvisa, om vi icke erkände, att svenska statsmakterna, i synnerhet under senare tider, med de misstag som blifvit begångna, likväl varit mycket skonsamma mot nomadfolket och underkastat sig uppoffringar för dess väl, på samma gång som enskilda ådagalagt en stor nitälskan för dess andliga förkofran.

För att icke gifva detta utkast alltför stor utsträckning måste vi stanna här, ehuru oändligt mycket återstår för att göra teckningen fullständig. Endast antydningssvis hafva vi kunnat här och der gifva något enskildt drag af nomadfolkets lefnadssätt, karakter och seder. Vi hafva icke följt fjell-lappen på hans ströfvande tåg öfver skyhöga berg och genom grönskande dalar, öfver försande fjellbäckar och på bedrägliga isbroar; icke på hans jagt efter hans värsta fiende *vargen* eller i hans bestyr med vidtagande af försigtighetsmått mot andra rofdjur; icke in i hans kåta, som lemnar honom ett så föga afundsvärdt skydd mot snöstormarne; icke vid hans andra egendomliga förrättningar och bekymmer. Vi hafva icke sökt tränga in under hans tjocka renskinnspeles, hans mudd, för att efterforska, om icke äfven der träffas ett klappande hjerta, som rymmer menliga känslor, hvilka kräfva aktning och rättvisa. Vi hafva icke heller blickat in i skogslappens tarfliga, men snyggare boning, för att se efter, om icke äfven der finnes något anmärkningsvärdt, eller ens stannat vid den stora insjön, der fiskarlappen kastat ut sina nät och med aktgifvande på solens ställning, beräknat sin fångst. Vi hafva icke en gång bemärkt det nyt-

tiga djur, som med sin herre troget uthärdar köld och storm och lemnar honom allt hvad han behöfver i föda och kläder. Och, hvad värre är än allt annat, vi hafva icke betraktat denna stora natur, som skulle fylla oss med häpnad, beundran och kärlek.

Ingenting af allt detta!

Vi erkänna det, men om lyckan är god, återse vi en gång hvarandra i Lappmarken.

Innehåll.

Förord	3.
1. Nomadfolkots namn och släktskap med andra folk	5.
2. Nomadernas äldsta uppehållsställen	14.
3. Lapparne Nordens kända urfolk	24.
4. Lapparnes öfvergång till nomadlivet	30.
5. Lapparne, betraktade ur politisk synpunkt	36.
6. Lapparnes religiösa förhållanden	50.
7. Sammanstötning mellan Lappar och Nybyggare i Sverige och Norge	73.
8. Nybygges- och afvittringsväsendets inflytande på skogen	97.
9. Förslag till Afvittringsstadga för Lappmarken	104.
10. De s. k. Gellivareverkens förhållande till landets odling	111.
11. Slutord	121.
